

Vergaderjaar 2023–2024

33 037

Mestbeleid

Nr. 558

VERSLAG VAN EEN COMMISSIEDEBAT

Vastgesteld 12 september 2024

De vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de vaste commissie voor Infrastructuur en Waterstaat hebben op 4 juli 2024 overleg gevoerd met mevrouw Wiersma, Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, over:

- **de brief van de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit d.d. 17 mei 2024 inzake publicatie CBS-monitor fosfaat- en stikstofexcretie in dierlijke mest, eerste kwartaal 2024 (Kamerstuk 33 037, nr. 541);**
- **de brief van de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit d.d. 31 mei 2024 inzake routekaart plan van aanpak mestmarkt (Kamerstuk 33 037, nr. 542);**
- **de brief van de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit d.d. 24 juni 2024 inzake reactie op verzoek commissie over de brief van Nevedi met betrekking tot uitvoerings-toets van verlaging eiwit in melkveerantsoenen (Kamerstuk 33 037, nr. 543);**
- **de brief van de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit d.d. 24 juni 2024 inzake onderzoek Stikstofbenutting en nitraatuitspoeling bij dierlijke mest en kunstmest op gemaaid grasland (Kamerstuk 33 037, nr. 544);**
- **de brief van de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit d.d. 26 juni 2024 inzake evaluatie Meststoffenwet en planning traject achtste actieprogramma Nitraatrichtlijn (Kamerstuk 33 037, nr. 545);**
- **de brief van de Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit d.d. 28 juni 2024 inzake voortgang onderwerpen mestbeleid (Kamerstuk 33 037, nr. 546);**
- **de brief van de Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur d.d. 3 juli 2024 inzake jaarlijkse rapportages mestbeleid (Kamerstuk 33 037, nr. 547);**
- **de brief van de Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur d.d. 3 juli 2024 inzake stand van zaken commissiedebat Mestbeleid (Kamerstuk 33 037, nr. 548).**

Van dit overleg brengen de commissies bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De fungerend voorzitter van de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
Graus

De fungerend voorzitter van de vaste commissie voor Infrastructuur en Waterstaat,
Postma

De griffier van de vaste commissie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
Jansma

Voorzitter: Graus
Griffier: Jansma

Aanwezig zijn twaalf leden der Kamer, te weten: Beckerman, Bromet, Van Campen, Flach, Graus, Grinwis, Holman, Kostić, Nijhof-Leeuw, Pierik, Podt en Vedder,

en mevrouw Wiersma, Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur.

Aanvang 13.00 uur.

De voorzitter:

Als iedereen plaatsneemt, dan open ik het debat van de vaste commissie voor Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur. Er is een woordje bij gekomen, zoals u hoort.

Normaliter heet ik altijd eerst het publiek van harte welkom en de mensen thuis, maar ik heet nu allereerst de nieuwe Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur van harte welkom. Ik heet ook de mensen op de publieke tribune, de mensen die thuis kijken en luisteren via het digitale kanaal, en alle leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van harte welkom. Het gaat vandaag over het mestbeleid. Dat is een zeer interessant onderwerp. Persoonlijk hou ik heel erg van mest, ook qua geur en zo.

Ik stel een spreektijd voor van vijf minuten per fractie, en vier interrupties in de eerste termijn en vier interrupties in de tweede termijn per fractie.

Als er geen op- of aanmerkingen zijn, geef ik graag als eerste het woord aan mevrouw Bromet. Het had heel wat voeten in de aarde. Het was gister een soort van koehandel over of dit debat wel of niet tot stand zou komen, maar we zijn er.

Als eerste geef ik het woord aan mevrouw Bromet van GroenLinks-PvdA.

Mevrouw **Bromet** (GroenLinks-PvdA):

Voorzitter. Hartstikke fijn dat het uiteindelijk toch nog gelukt is om hier over zo'n belangrijk en urgent thema het woord te kunnen voeren. Het had inderdaad heel veel voeten in de aarde. Ik hoop niet dat dat een voorbode is van hoe er in deze nieuwe samenstelling omgegaan wordt met de wensen van minderheden om debatten te voeren, want het debat hier is onze corebusiness. Daarbij bestrijden we elkaar met argumenten. Dat gaan we vandaag ook doen.

Het heeft me een hele middag en een hele avond gekost om dit met de collega's voor elkaar te krijgen. Dat is ook wel een beetje illustratief voor de lange adem die je moet hebben bij het mestbeleid. Ik heb namelijk de verkiezingsprogramma's van GroenLinks en PvdA er nog eens op nageslagen. Ik vond een verkiezingsprogramma uit 1994, waarin staat dat een teveel aan mest samen met een teveel aan bestrijdingsmiddelen het grootste probleem van de landbouw vormt. Daar staat: «Het natuurbeheer wordt almaar duurder. Bovendien worden natuur en landbouw steeds meer gescheiden.» Het voorstel van GroenLinks in die tijd was: «Zowel regionaal als internationaal wordt de mineralenbalans in de landbouw in evenwicht gebracht.» Dat is een mestvraagstuk. En er stond, in 1994 al: «Dit betekent dat op korte termijn de mestproductie en mineralenverliezen flink dalen. Productie en gebruik van kunstmest worden tot een minimum beperkt. Het overschot aan dierlijke mest gaat omlaag door inkrimping van de veestapel.»

Voorzitter. Ik zit hier trouwens ook namens Volt, maar daarvan heb ik geen verkiezingsprogramma uit de jaren negentig. Ik heb er wel eentje gevonden van de PvdA, van nog eerder, uit 1989. Daarin staat: «De Meststoffenwet wordt volledig en zonder vertraging uitgevoerd. Deze

wordt aangevuld door maatregelen ter beperking van de groei en waar nodig van de omvang van de veestapel.»

Voorzitter. Het is nu 2024 en we zitten nog steeds met hetzelfde probleem. Als we toen ingegrepen hadden, dan was onze waterkwaliteit misschien wel op orde geweest. We hebben in 2000 afgesproken dat de waterkwaliteit in heel Europa op orde moet komen. In Nederland voldoet 24 jaar na deze afspraak slechts 1% van de wateren aan deze norm. Ons water is vervuild. Ons drinkwater wordt steeds schaarser. Dat alles komt doordat onze veestapel te groot is. Ik denk dat het niet anders kan dan dat er nu heel snel ingegrepen wordt. Dat doet mij pijn, want als je twintig jaar lang een probleem aan ziet komen, dan kan je maatregelen verzinnen om de pijn te verzachten. Maar als je altijd je kop in het zand steekt en net doet alsof er geen probleem is, dan rest er, zoals nu dreigt te gebeuren, alleen een faillissement voor 12.000 tot 15.000 boeren die op de rand van de afgrond staan en misschien dit jaar al failliet gaan.

Voorzitter. Daarom voeren wij vandaag dit debat. We hebben een nieuwe Minister. Ik wil haar heel veel succes wensen. Het zal een hele uitdaging worden, zeker voor een Minister van BBB. Die partij heeft hier in de debatten namelijk toch altijd een taboe gelegd op inkrimping van de veestapel. Ik heb een paar vragen aan de nieuwe Minister. De eerste vraag is: vindt de Minister dat we in Nederland een mestprobleem hebben? Ten tweede: wil de Minister het oplossen? En denkt zij dat het mestprobleem in Nederland opgelost kan worden zonder krimp van de veestapel? Er ligt hier in de Tweede Kamer al een tijdje een plan waarvoor er heel breed draagvlak is. Dat heet: het plan-Adema. Dat is een keur aan deelplannen, waarbij er inderdaad aangestuurd wordt op krimp van de veestapel. De vraag aan de Minister die ik heb, is: gaat zij dit plan-Adema uitvoeren of gaat zij een nieuw plan maken? En hoort krimp van de veestapel daar dan bij?

Voorzitter. Ik ben wel een beetje wantrouwig. In het vorige mestdebat heb ik gezien dat de oplossing van de BBB is dat boeren mestzakken krijgen om mest in op te slaan, dat er in industriegebieden tanks worden gevuld met overtollige mest en dat er boten gaan rondvaren om mest in op te slaan. Ik wil de Minister vragen of dat ook haar idee is voor het oplossen van de mestcrisis. Ik zou dat echt een aanfluiting vinden.

Ik weet wel dat de oplossing van de Minister is – dat staat ook in het hoofdlijnenakkoord – om naar Brussel te gaan. Mijn vraag aan de Minister is dus wanneer zij een resultaat verwacht van Brussel, gezien het feit dat er dit najaar al boeren failliet gaan. Tot slot vraag ik wat de Minister gaat doen om de handhaving op orde te houden. Een paar jaar geleden zei het openbaar ministerie zelf: de veestapel in Nederland is zo groot dat handhavend optreden tegen illegaal mest uitrijden, niet kan.

Voorzitter. Ik heb nog één slotopmerking. Er komt een wet naar de Kamer, die al door Minister Adema is ingediend, op zijn laatste dag.

GroenLinks-PvdA zal bij die wet een voorstel indienen om de grondgebonden boeren zonder derogatie, die eigenlijk de voorlopers zijn in Nederland, te sparen als het gaat om een generieke korting. Want die generieke korting zal er in onze ogen zeker komen, en wij vinden dat boeren die het goed doen, geen slachtoffer moeten worden van de boeren die gewoon te veel mest hebben voor de grond die zij hebben.

De voorzitter:

Dank u wel. Mevrouw Bromet sprak vandaag niet alleen namens GroenLinks-PvdA, maar ook namens Volt. Bedankt voor uw inbreng. Ik hoop trouwens niet dat dit de laatste dag van voormalig Minister Adema is. Dan gaan we naar meneer Van Campen van de VVD. Zijn er nog interrupties?

De heer **Pierik** (BBB):

Ik wil toch nog graag interrumpen. Mevrouw Bromet maakte een soort karikatuur van de maatregelen die de BBB heeft voorgesteld in het vorige mestdebat. De BBB heeft een tienpuntenplan neergelegd. De drie voorbeelden die zij noemt, staan onderaan de lijst. Als het gaat om hoe wij de mestcrisis proberen op te lossen, zou ik mevrouw Bromet eigenlijk graag willen adviseren om ook nog even te kijken naar de andere oplossingsrichtingen die wij hebben aangedragen. Ziet mevrouw Bromet er iets in om bijvoorbeeld te kijken naar de gasvormige verliezen?

Mevrouw **Bromet** (GroenLinks-PvdA):

Ik vind het wel opmerkelijk dat mij verweten wordt een karikatuur te maken van de voorstellen van de BBB, terwijl het toch echt voorstellen van de BBB waren. Het waren natuurlijk wel idiote voorstellen, maar goed, ze waren van de BBB. Of ze nou onderaan of bovenaan het lijstje stonden, maakt mij niet zo veel uit. Ik kan de vraag niet beantwoorden, want ik weet niet waar de heer Pierik het over heeft. Ik weet wel dat wij een expertbijeenkomst hebben gehad met deskundigen van de Meststoffenwet. Die hebben ons verteld dat er maar één oplossing is voor het mestprobleem: een krimp van de veestapel. Daar heb ik de BBB nog niet over gehoord.

De **voorzitter**:

Mevrouw Bromet somde inderdaad die punten op. Ik heb dat ook niet ervaren als een karikatuur, moet ik eerlijk zeggen. We moeten niet te kinderlijk naar elkaar toe zijn. Het opsommen van feiten is geen karikatuur maken.

De heer **Pierik** (BBB):

Ik wil graag even uitleggen wat die gasvormige verliezen inhouden. Als mevrouw Bromet dat niet weet, is dat toch wel een heel relevant punt in deze discussie, denk ik. Wij hebben geen probleem met stikstof die vervluchtigt en wel in de koe gaat maar niet in de mestput terecht komt. Uiteindelijk moeten we kijken – dat gebeurt ook bij varkensmest en dat zou eigenlijk ook bij rundveemest moeten gebeuren – van hoeveel procent van die gasvormige verliezen we geen last hebben en van hoeveel procent wel, althans, hoeveel procent wel in de mest terecht komt. Dat is iets waar ik straks in mijn inbreng nog even op terugkom. Dat is echt een substantieel verschil, dus ik wil daar mevrouw Bromet nog graag een keer over bijpraten.

De **voorzitter**:

U weet dat we nog steeds de 30 secondenregel hanteren. Ik zal nu coulant zijn, omdat u iets hebt uitgelegd, dus ik hou het bij twee interrupties voor u tot nu toe.

Mevrouw **Bromet** (GroenLinks-PvdA):

Het schrijnende is dat we nu spreken over het mestprobleem en de waterkwaliteit, terwijl we nog veel meer problemen hebben als gevolg van de overmaat aan mest in Nederland. Denk bijvoorbeeld aan het stikstofprobleem, dat ook nog niet opgelost is, of het klimaatprobleem. Wat die gasvormige verliezen betreft; ik moet wel even in die discussie duiken, maar als die uitstoot niet in het water terecht komt, komt die wel in de lucht terecht en hebben we daar op een andere manier weer last van. Ik geloof niet dat dit soort maatregelen de oplossing gaan bieden. Dat hebben we nu 20, 30, 40 jaar geprobeerd. We moeten nu eindelijk eens een keertje doorpakken, allereerst in het belang van de boeren zelf, die nog steeds niet weten waar ze aan toe zijn.

De **voorzitter**:

Meneer Van Campen, Volkspartij voor Vrijheid en Democratie.

De heer **Van Campen** (VVD):

Dank u wel, voorzitter. Ik heb in deze commissie weleens vaker opgebiecht dat een van mijn eerste acties als Kamerlid in 2021 was het controversieel verklaren van het mestbeleid. Ik heb daarbij ook verteld dat ik toen al heel vlot toenmalig Minister Schouten aan de telefoon kreeg. Ze vroeg waar ik in vredesnaam mee bezig was, omdat zij en haar ambtenaren op dat moment druk bezig waren met de onderhandelingen voor het verkrijgen van derogatie. Nadat ik op mijn schreden was teruggekeerd heeft de Kamer vervolgens het mestbeleid niet langer controversieel verklaard. De Minister kon door met de onderhandelingen voor het verkrijgen van derogatie. Uiteindelijk moest de Minister-President eraan te pas komen. We kregen de derogatie, maar het was een afbouwpad onder hele strenge voorwaarden.

Voorzitter. We kennen allemaal de schrijnende verhalen van boeren, vaak grondgebonden bedrijven die geen contracten hebben met mestverwerkers, die achteraan in de rij kunnen aansluiten omdat we te maken hebben met het afbouwpad derogatie. We weten dat die verhalen de komende tijd alleen maar zullen toenemen. Die urgentie maakt dat het goed is dat wij vandaag, voor het reces, alsnog debatteren over het onderwerp dat voor ons in Den Haag misschien heel ver weg voelt. Maar als je melkveehouder of veehouder bent, zijn dit dingen waar je 's nachts van wakker ligt.

Voorzitter. Als liberaal heb ik een hekel aan overheidsingrijpen, maar in lijn met mijn Kamerbreed ondertekende motie van december is ingrijpen nu eenmaal noodzakelijk om de mestcrisis het hoofd te bieden. Er zijn wat de VVD betreft twee paden voor nodig. Het eerste is de lobby in Brussel voor de verhoging van mestplaatsingsruimte en het tweede is de verlaging van de mestproductie in Nederland.

Voorzitter. Ten eerste. De Minister zal zo snel mogelijk haar relaties in Brussel moeten opbouwen, want het mestprobleem is uitsluitend een Nederlands probleem. De penibele situatie waarin onze boeren zitten, wordt niet zo ervaren in andere lidstaten. Sterker nog, onze Nederlandse boeren zijn zó goed in duurzaam en efficiënt voedsel produceren dat we andere landen gewoon de markt af concurreren. Dat in combinatie met een Europese Commissie die rechtser is, die nationalistischer zal worden en waar Commissarissen in zullen zitten die eerder eigen boeren dan onze Nederlandse boeren zullen bevoordelen, maakt dat, in navolging van haar voorganger, ook deze Minister haar schoenzolen in Brussel zal moeten slijten voor begrip voor Nederland.

Voorzitter. Om op dat begrip in Brussel te kunnen rekenen moeten we niet alleen iets komen halen, maar moeten we ook iets brengen. De kwaliteit van ons water verplicht ons ertoe dat ook bij dit moeilijke vraagstuk moeilijke maatregelen genomen worden. Eerder kon het kabinet rekenen op breed draagvlak voor het plan van voormalig Minister Adema: verlaging van de mestproductie door afroming van overdracht van dierrechten in combinatie met verlaging van eiwit in rantsoen, de invoering van een graslandnorm om te komen tot een grondgebonden melkveehouderij, een brede beëindigingsregeling voor boeren die vrijwillig willen stoppen en daarmee ruimte willen geven aan blijvers en natuurlijk de toelating van kunstmestvervangers, RENURE. De krankzinnige situatie waardoor boeren op dit moment dierlijke mest moeten afvoeren, waarna ze voor de vruchtbaarheid van hun gewassen en de bodem vervuilende, kostbare kunstmest moeten inkopen, is natuurlijk niet uit te leggen. Ook daarin zullen we stappen moeten zetten.

De **voorzitter**:

Er zijn twee interrupties. Allereerst mevrouw Beckerman, Socialistische Partij.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Ik heb meteen een vraag over de brede beëindigingsregeling. De heer Van Campen heeft natuurlijk gelijk: als we iets willen, moeten we de hoeveelheid mest in Nederland afbouwen. Dat is natuurlijk een hele pijnlijke maatregel, maar minder pijnlijk dan een koude sanering. Hoe breed is die brede beëindigingsregeling? Hoeveel geld wil de VVD daarvoor vrijmaken?

De heer **Van Campen** (VVD):

Dat is een goede vraag, maar het zal mevrouw Beckerman niet verbazen dat ik voor de uitwerking daarvan in eerste instantie vooral naar de Minister kijk, omdat zij de komende zomer aan de slag gaat om maatregelen uit te werken en met een voorstel te komen. We hebben eerder met elkaar de Lbv en de Lbv-plusregeling gehad. Die lopen door. Boeren die zich daarvoor hebben aangemeld, zullen daar nog altijd gebruik van kunnen maken. De Minister heeft zelfs in haar hoorzitting aangegeven dat dat het geval is en dat zij zal kijken wat dat opbrengt. Ik denk dat er aanvullend nog een andere regeling nodig zal zijn, die je zo breed mogelijk en langjarig zal moeten aanbieden. Maar ik zeg er wel bij dat die vrijwillig moet zijn. Op die manier kun je boeren die misschien geen opvolger hebben en die ruimte willen maken voor boeren die willen blijven, bijvoorbeeld in de grondgebonden veehouderij, ook die kans en gelegenheid geven.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Daar kunnen we natuurlijk niet zo heel veel mee.

Ik ga een tweede poging doen op een ander onderwerp. Een van de plannen die we van BBB hebben gezien, is een gedoogbeleid: niet voldoen waaraan we moeten voldoen, maar gedogen. Ik vroeg me af wat de VVD daarvan vindt, voornamelijk omdat de VVD zegt: je moet effectief met de vuist op tafel slaan in Brussel. Is het dan nuttig om te gedogen?

De heer **Van Campen** (VVD):

Het antwoord daarop is wat mij betreft nee. Sterker nog, deze coalitie schrijft in het hoofdlijnenakkoord dat we ons zullen houden aan de verdragen en richtlijnen. We hebben het vandaag over de Nitraatrichtlijn en we komen nog te spreken over de Kaderrichtlijn Water en de Vogel- en Habitatrichtlijn. Dit kabinet, deze ministersploeg, zal zich moeten verhouden tot de afspraken die zijn gemaakt. Gedogen hoort daar niet bij. Ik kan me wel voorstellen dat ... We hebben, ook bij de uitvoering van het plan-Adema, nu eenmaal te maken met het feit dat we ook in 2025 en 2026 nog een probleem hebben met mest. Je zult dus wat moeten doen om te voorkomen dat Nederlandse veehouders door nalatigheid van de overheid een milieudelict plegen, maar dat is wat mij betreft geen inzet tot onderhandeling over een gedoogsituatie. Je moet de helpende hand vragen aan de Europese Commissie, in de zin van: jongens, help ons; we zitten met deze situatie. Maar dan zul je ook iets mee moeten brengen. Dan moet je de Europese Commissie ook van iets substantieels kunnen voorzien. Ik heb daar net een aantal richtingen voor meegegeven.

Mevrouw **Bromet** (GroenLinks-PvdA):

Ik vind dit allereerst een heel realistisch verhaal van de VVD. Mijn complimenten daarvoor. We hebben vorige week een hoorzitting gehad met de nieuwe bewindspersonen. Ik heb toen tegen de Minister gezegd: u heeft in het hoofdlijnenakkoord opgeschreven «we gaan naar Brussel». De Minister antwoordde: er is geen plan B. Mijn vraag aan de VVD is: hoeveel vertrouwen heeft de heer Van Campen in het idee om voor de zoveelste keer naar Brussel te gaan?

De heer **Van Campen** (VVD):

Uiterekend deze Minister is, met haar kennis van de sector, met haar praktijkervaring en met haar grote hart voor het boerenbedrijf, in staat om de Europese Commissie ervan te overtuigen dat we een helpende hand nodig hebben. Maar daarbij hoort geen vuist op tafel. Ik heb de Minister ook horen aangeven: ik geloof in diplomatie. Ik ben best sceptisch over de vraag of dat leidt tot een volwaardige derogatie tot aan 250 kilo N, zoals we die altijd hebben gehad, maar we moeten het een kans geven. Ik denk dat we het een kans kunnen geven op het moment dat we met een stevig pakket aan maatregelen richting Brussel gaan, want we weten ook dat de waterkwaliteit onder derogatiebedrijven goed is. Dat komt vanwege de graslandnorm, die is opgenomen als voorwaarde voor het toepassen van derogatie. Ik denk dat je best een inhoudelijk gesprek met Brussel kunt voeren over de grondgebonden melkveehouderij in combinatie met die graslandnorm. Maar nogmaals, dan zul je wel iets moeten meenemen. Dan moet je niet alleen maar komen halen, zoals we in de afgelopen jaren hebben gedaan. We kwamen met een menu aan martelvoorschriften, die in de boerenpraktijk alleen maar leidden tot frustratie van ondernemerschap. Je moet met robuuste en stevige voorstellen komen. Ik denk dat de richtingen van het plan-Adema in ieder geval de legitimatie geven tot een gesprek in Brussel.

Mevrouw **Bromet** (GroenLinks-PvdA):

Ik vind het allereerst goed om te horen dat het plan-Adema nog levend is bij de VVD. Mijn tweede vraag is: als je als boer niet weet waar je je mest morgen kwijt kunt, is het dan geen tijdverspilling om aan goede relaties in Brussel te werken en om daar uitgebreid te gaan bakkeleien over iets waar al 100 keer over onderhandeld is?

De heer **Van Campen** (VVD):

Daarom moet je voor beide sporen gaan. Ik denk dat het de plicht is van de Nederlandse regering om de situatie van Nederland in Brussel voor het voetlicht te brengen. Ik denk dat het de plicht is van alle Europese lidstaten om dat gesprek te voeren met de Europese Commissie. Als de Minister zegt dat ze dat niet meer gaat doen, dan heeft de veehouder waar mevrouw Bromet mij naar vraagt, nog steeds een probleem, want die zit letterlijk met de stront tot aan zijn enkels. Ik kan het niet anders zeggen; dat is gewoon de praktijk. De praktijk op dit moment is dat die putten vol komen te zitten, dat ze geen contracten hebben met mestverwerkers en dat ze de mest niet kwijt kunnen. Daar zullen we een oplossing voor moeten verzinnen. Ik denk dat hier in Brussel begrip voor is als we met een stevig pakket aan maatregelen onder de arm komen. Ik vind dat de Kamer deze Minister het mandaat moet geven om met goede voorstellen een inhoudelijke discussie te voeren met de Europese Commissie.

Mevrouw **Podt** (D66):

Sorry, voorzitter. Ik ga nog heel even door op een van de zinnen die meneer Van Campen zei, want ik wil het eventjes heel precies weten. Hij gaf aan dat het plan-Adema legitimatie tot een gesprek is in Brussel. Zegt hij daarmee ook dat wat hem betreft het plan-Adema onverkort en met gezwinde spoed moet worden uitgevoerd?

De heer **Van Campen** (VVD):

Ik vind dat dat het streven moet zijn van de regering en vraag de Minister hoe zij daarnaar kijkt en hoe zij de zomermaanden gaat gebruiken om dat plan tot operatie te laten komen en in te dienen bij het parlement. Daar kom ik straks op terug in mijn slot.

De **voorzitter**:

Dat gaan we dadelijk horen van de Minister. Mevrouw Podt.

Mevrouw **Podt** (D66):

Dat is goed om te horen. Ik zou zeggen dat we geen moment hebben te verliezen, maar daar zit nog wel een zorg van mij bij. We willen natuurlijk de boel op de rails houden en we willen aan de slag, maar het probleem is wel dat drie kwart van het geld dat er eerder voor was gereserveerd is verdwenen. Dus hoe gaat meneer Van Campen nou aan al die boeren uitleggen dat er met weinig geld eigenlijk nog meer moet gebeuren dan we oorspronkelijke van plan waren?

De heer **Van Campen** (VVD):

De Minister heeft voor de komende periode, voor deze regeringstermijn, 5 miljard tot haar beschikking. Daarnaast staat er 500 miljoen structureel ingeboekt voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Dus ik denk dat deze Minister, uiterekend zij – ik heb zojuist al lovende woorden over haar gesproken en die herhaal ik hier – in staat is om daar een mooi pakket aan voorstellen voor te maken dat ook daadwerkelijk weer perspectief geeft voor ondernemerschap en de boerenpraktijk. Volgens mij staat zij te popelen om daar de komende zomer mee aan de slag te gaan en ik heb er meer dan vertrouwen in dat dat succesvol gaat gebeuren.

De **voorzitter**:

Kijk eens aan. Mevrouw Podt.

Mevrouw **Podt** (D66):

Ja, ik geloof helemaal dat ze staat te popelen. Volgens mij staan we allemaal te popelen. Alleen is het punt natuurlijk wel dat er 5 miljard is – volgens mij is agrarisch landschapsbeheer niet hetzelfde als het oplossen van de mestcrisis – en dat de vorige Minister daarvan heeft gezegd: ik heb alleen al 4 miljard nodig voor die uitkoopregelingen. Dan blijft er nog een miljard over voor die hele sloot aan maatregelen – ik kom er straks in mijn eigen tekst nog even op terug – die ook nog genomen moeten worden volgens het hoofdlijnenakkoord. Dus waar vindt de heer Van Campen dan dat de nadruk moet liggen in dat ene miljard dat we nog over hebben na de uitkoopregeling?

De **voorzitter**:

U hebt hierna nog één interruptie. Meneer Van Campen.

De heer **Van Campen** (VVD):

Ik vind dat opkoop een onderdeel moet zijn van het pakket. Ik zeg daarbij nadrukkelijk: niet met de krimp van de veestapel als doel, maar als gevolg van de beleidskeuzes die wij hier als Kamer in de richting van het kabinet maken. Ik zou mevrouw Podt er dan ook op willen wijzen dat we in de tijd dat ik met haar in een coalitie zat, een bedrag van 25 miljard tot onze beschikking hadden dat we van jaar op jaar niet kregen weggezet. De Algemene Rekenkamer heeft er ook opmerkingen over gemaakt dat we het niet weggezet kregen. Ik zou het dus wel heel knap vinden als deze Minister in staat is om de 5 miljard die we voor de komende drie jaar beschikbaar hebben gesteld weg te zetten. Die 500 miljoen structureel, ga er maar aanstaan. Dus ik denk dat deze Minister de handjes vol heeft aan het geld dat al wel beschikbaar is. Ik ben er ook van overtuigd ... Het plan-Adema – dan gaan we even door op het plan-Adema – had een reikwijdte van tien jaar. Adema had het over 4 miljard voor een opkoopregeling met een reikwijdte van tien jaar. Reken dat eens terug, zou ik mevrouw Podt willen zeggen. Nogmaals, er is 5 miljard beschikbaar voor de komende jaren.

De **voorzitter**:

Met Adema wordt nog steeds bedoeld de vorige Minister van LNV.

Mevrouw **Podt** (D66):

We zijn hem nog niet vergeten, hoor, voorzitter.

De **voorzitter**:

Mevrouw Podt, uw laatste interruptie.

Mevrouw **Podt** (D66):

Ik ga 'm toch even gebruiken, want ik vind het toch een rare gedachte om te zeggen «we kregen dat geld eerder niet weggezet, dus bezuinigen we het maar weg», terwijl het er nu op aankomt. Ik had ook liever gehad dat we dat al een paar jaar geleden hadden gedaan, volgens mij wij allemaal, maar nu komt het eropaan. Dat is meneer Van Campen toch met mij eens? Dan kan je toch niet zeggen: nou, dan zetten we het geld maar weg en dan hopen we maar op het beste resultaat?

De heer **Van Campen** (VVD):

Ik zal hier eerlijk bekennen: mevrouw Podt raakt een gevoelige, pijnlijke snaar bij mij. Je hoeft maar eenvoudig de vier verkiezingsprogramma's bij elkaar te leggen, hoe de vier partijen dachten over het stikstoffonds, maar in een coalitie is het geven en nemen. Er zitten in dit hoofdlijnenakkoord ook heel veel punten waar wij als VVD wel van zeggen «yes, dit hebben we binnengehaald» en dit is er een waar de andere drie partijen, met name twee, anders over dachten. Dan moet je blij zijn met wat je hebt. Dan zeg ik: nou jongens, er staat toch nog 500 miljoen structureel straks in de boeken – dat kregen we als vorige coalitie niet voor elkaar – en de 5 miljard die beschikbaar is voor de komende jaren. Ik vind het nu ook even aan het kabinet om met voorstellen naar de Kamer te komen. We moeten de Minister ook niet al het gras voor de voeten wegmaaien. Anders heeft ze de hele zomer niets meer te doen en dat zou ik toch jammer vinden.

Mevrouw **Vedder** (CDA):

Ik ben blij te merken dat de heer Van Campen ten diepste hetzelfde vindt als ik van het grotendeels schrappen van het transitiefonds, maar daar gaat mijn vraag niet over. Mijn vraag gaat over de graslandnorm. Daar sprak de heer Van Campen net met nadruk over. Ik hoor graag meer over waarom hij dat zo van belang vindt en hoe hij kijkt naar het effect daarvan in de toekomst.

De **voorzitter**:

Een korte versie graag, meneer Van Campen.

De heer **Van Campen** (VVD):

Ik denk dat het noodzakelijk is om een goede bedrijfseconomische balans te krijgen voor het boerenbedrijf, maar ook op ecologisch gebied. Ik hecht eraan te benadrukken dat het gewoon onderdeel uitmaakt van het addendum op het zevende actieprogramma Nitraatrichtlijn. Het wetsvoorstel dat moet worden ingediend om te komen tot een grondgebonden melkveehouderij is dus een concessie die de Nederlandse regering al heeft weggegeven aan de Europese Commissie bij het verkrijgen van de huidige afbouwderogatie. Je kunt altijd op je beslissingen terugkomen, maar ik heb dat grapje één keer gemaakt met de heer Grinwis toen we het hadden over de bufferstroken in het zevende actieprogramma Nitraatrichtlijn. Nou, we kennen allemaal het gezicht van Minister Adema toen hij halsoverkop van de Grüne Woche terug moest komen omdat Eurocommissaris Sinkevicius hem het afbouwpad voor derogatie wilde afnemen. Ik denk dat de fronsende wenkbrauwen van de Europese Commissie nog wat pessimistischer zullen staan als we zouden afstappen van het wetsvoorstel grondgebonden melkveehouderij. Het is

gewoon een concessie die we al hebben gedaan en waar we wat mij betreft nu vaart mee moeten maken.

De voorzitter:

Meneer Grinwis, u en meneer Flach zitten nog op covidafstand, zie ik. Daarmee lijken jullie net Waldorf en Statler van The Muppet Show, die twee moppermannetjes. Meneer Grinwis, uw interruptie alstublieft.

De heer Grinwis (ChristenUnie):

Dank voor de aanbeveling, voorzitter. Het heeft meer met onze microfoons te maken dan met covid dan wel dat wij afstand proberen te houden. Dank aan de heer Van Campen voor zijn consistente lijn ten opzichte van het laatste mestdebat, nog in de vorige bedeling. Mijn vraag is wel of het klopt wat hij zegt over de brede opkoopregeling. Er is een brede behoefte aan zo'n brede opkoopregeling, omdat de mestplaatsingscrisis super-urgent is. Die was er bij de start van de Lbv en de Lbv-plus nog niet. Heeft hij daarin voldoende verdisconteerd dat er de komende vijf jaar 1 miljard per jaar beschikbaar is? Mijn herinnering aan de woorden van de heer Adema over de opkoopregeling die er zou komen tot en met 4 miljard ging niet over de komende tien jaar, maar over de komende periode, omdat die regeling nog weleens zwaar overtekend zou kunnen worden. Dit temeer daar in sommige provincies waar er geen noodzaak was om zomaar mee te doen aan de Lbv en de Lbv-plus, zoals in de provincie Zuid-Holland, waar zich volgens mij maar vijf bedrijven hebben aangemeld, Leiden in één keer wel in last is en het aantal aanmeldingen waarschijnlijk veel hoger zal worden dan in het verleden.

De heer Van Campen (VVD):

De heer Grinwis corrigeert mij terecht. Het plan-Adema ziet toe op de periode 2025–2029, op 2025, 2026, 2027, 2028 en 2029; dat is dus vijf jaar. Ik zat er vijf jaar naast. Dank aan de rekenmeester in ons midden. Maar dat doet niet af aan het feit dat – dat schrijft Minister Adema ook in de brief – ik vind dat nog niet duidelijk is wat de huidige Lbv- en Lbv-plusregeling opleveren, dus dat zullen we moeten zien. Ik vind echter ook dat dat niet het excuus kan zijn voor het uitstellen van een volgende regeling. Ik zie ook de noodzaak voor boeren die geen opvolger hebben en er wel uit zouden willen stappen. Dat is volgens mij ook het punt dat de heer Grinwis wil maken. Ik zou de Minister willen vragen hoe zij zo'n regeling zelf voor zich ziet. Ik was in de veronderstelling dat het tien jaar was. Misschien zou je moeten overwegen om het inderdaad voor een langjarige periode van tien jaar te doen. Misschien zou je de komende tien jaar een vrijwillige regeling open moeten stellen, omdat we ook hebben geweten hoeveel onrust er ontstaat in de sector als we zeggen «reageer binnen een jaar», zoals bij de Lbv en de Lbv-plus. Er zijn heel veel boeren die zich het mes op de keel gezet gevoeld hebben. Misschien zou je daarin meer ontspanning krijgen als je een regeling zou openstellen voor een periode van tien jaar, zeg ik in de richting van de heer Grinwis en een luisterende Minister, die alles wat we hier vandaag met elkaar wisselen de komende maanden hopelijk gaat uitwerken en tot mooie, krachtige voorstellen gaat brouwen.

De voorzitter:

Meneer Grinwis, let wel even op de tijd, alstublieft, want het waren twee interrupties.

De heer Grinwis (ChristenUnie):

Ik bedoelde het misschien wel meer andersom. De koude sanering die nu aan de gang is en de mestplaatsingsruimtecrisis die nu urgent is, zijn acuut. Die maken vooral de komende anderhalf jaar slachtoffers en daarna niet meer. Ik denk dus dat als je hem juist nu openstelt, het aantal

aanvragen in het eerste jaar zomaar de 1, 2, 3 miljard zou kunnen overtreffen. Hoe kijkt de heer Van Campen daartegen aan? Zou de Minister deze zomermaanden niet ook al moeten benutten om de notificatieprocedure in Brussel te doorlopen en om sowieso stappen te zetten in Brussel? Maar dat heeft de heer Van Campen al gezegd.

De heer **Van Campen** (VVD):

Een paar dingen. Ja, ik denk dat we geen tijd te verliezen hebben en dat alle stappen moeten worden gezet om alles klaar te zetten om ook zo'n regeling te kunnen openen. Ik kan niet afwijken van de financiële verdeling die deze coalitie heeft gemaakt. De heer Grinwis weet dat ook. Dat is de uitkomst van een onderhandeling. Dit is de poen waar we het mee moeten doen voor de komende jaren. Het is wat het is. De Minister zal daar een prioritering in maken, maar de urgentie wat betreft opkoop die de heer Grinwis onderstreept, deel ik. Ik zou die ook in samenhang willen zien met de andere voorstellen die bij het plan-Adema horen, zoals de afroming van dierrechten en kijken wat RENURE aan innovatie kan opleveren. Ik noem de ambitie die we in de energietransitie hebben om te komen tot groen gas, methaan uit drijfmest. We kennen volgens mij allemaal die mooie voorbeelden in het landelijk gebied waar boeren, melkveehouders, vaak samen collectieven starten om te kijken hoe ze dat kunnen afvangen en zo zorgen dat we van de fossiele brandstoffen afkomen. Ik denk dus dat we een samenhang van maatregelen moeten zien waar opkoop – daar moeten we niet kinderachtig over doen – ook een belangrijk onderdeel van uitmaakt.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

De VVD is een groot fan van RENURE. We hebben eerder echter gezien dat zulke technische foefjes heel veel belastinggeld kosten en de boeren veel kosten, maar uiteindelijk geen problemen oplossen. Kan de VVD nu garanderen dat RENURE niet gaat leiden tot een lock-in-effect, niet de bestaande afspraken rondom het halen van natuurdoelen, milieudoelen en andere doelen gaat afremmen, niet de extensivering gaat afremmen, niet de mestfraude gaat verhogen en, het allerbelangrijkst, niet over een paar jaar gaat leiden tot dezelfde situatie als waar we nu in zitten, met hetzelfde landbouwsysteem, dezelfde problemen en boeren die weer tegen een muur zijn opgelopen?

De heer **Van Campen** (VVD):

Ik vind het jammer, want ik had toch een iets optimistischer toon van de Partij voor de Dieren verwacht als het gaat om RENURE. We weten namelijk allemaal wat er komt kijken bij de productie van kunstmest: een enorm gasverbruik en een enorme CO₂-uitstoot. Dat zijn toch niet bepaald doelen die staan opgenomen in het partijprogramma van de Partij voor de Dieren. Ik ben het wel met het lid Kostić eens dat het niet zo kan zijn dat er een soort sluipteg wordt gevonden voor het wegzetten van mest. Ik geloof en ik weet dat precisielandbouw, goed bodembeheer en kunstmestvervangers een heel belangrijk onderdeel kunnen vormen. Dan over de kosten van nieuwe innovaties. Ik denk dat dat geldt voor alle innovaties. Ik denk dat het lid Kostić een groot voorstander zal zijn van kweekvlees, want dan hoeven er geen dieren meer naar de slacht. Dat is ook peperduur op dit moment. Alles wat begint en nieuw is, is kostbaar. Op een gegeven moment rol je dat uit en gaat de markt het overnemen, en dan heb je een nieuwe staande praktijk. Zo werkt het volgens mij in het leven.

De heer **Flach** (SGP):

De nood is hoog. Ik denk dat alle landbouwwoordvoerders ervan geschrokken zijn dat het grootste deel van de miljarden van het transitiefonds verdwenen is. Kan de heer Van Campen ons vanuit zijn positie

binnen de VVD, de partij die ook de Minister van Financiën levert, een inkijkje geven? Welke partij heeft dit nu binnengehaald? Is het de VVD geweest die die miljarden heeft afgeroomd? Is het de BBB geweest die dat heeft ingeleverd? Wilde de PVV dit? Hoe ging dat?

De voorzitter:

Hoe ging dat, meneer Van Campen? Ga eens lekker los.

(Hilariteit)

De heer Van Campen (VVD):

Mevrouw Nijhof en ik zitten elkaar aan te kijken. We hebben er zelf niet bij gezeten. Dit is een ... Ik zou zeggen: we hebben een lang reces voor de boeg. Ik zou de heer Flach willen oproepen om de vier verkiezingsprogramma's naast elkaar te leggen. Dan kan hij daar, intelligent als hij is, vast zelf de conclusies uit trekken.

De voorzitter:

Er zijn ook nog bilateraaltjes, meneer Flach.

De heer Flach (SGP):

Het is een mooie poging om mijn vraag te omzeilen, maar daar komt de heer Van Campen toch niet mee weg. Hij heeft die partijprogramma's naast elkaar gelegd. Ik zou het toch graag willen weten. Die 10 miljard verdwijnt niet zomaar. Geen enkele partij vindt het fijn om geld dat er is, van de begroting weg te schuiven. Welke partij heeft er nou de meeste invloed op gehad dat dat geld verdwenen is?

De voorzitter:

Kom op, meneer Van Campen, een tipje van de sluier.

De heer Van Campen (VVD):

Er waren geen ... Ik weet het niet! Ik ben niet het enige lid ... Misschien hebben de andere collega's ...

(Hilariteit)

De heer Van Campen (VVD):

Ik zie geen herkenning. Harm! Harm is de enige die aan tafel heeft gezeten. Ik zou de heer Flach willen uitnodigen om dezelfde interruptie te plaatsen bij de heer Holman, want dan leer ik ook nog eens wat vandaag.

De voorzitter:

Ja, de heer Holman hield zich net inderdaad verdacht rustig, zag ik. Meneer Van Campen, u kunt verdergaan met uw betoog. U hebt nog 1 minuut en 40 seconden.

De heer Van Campen (VVD):

Ik ben me er terdege van bewust dat alles waar we het net over hebben gehad, pijn doet. Het zijn pijnlijke maatregelen die impact hebben op boerenbedrijven. Maar we realiseren ons ook dat als we niets doen – de geschiedenis rond het fosfaatrechtenstelsel leert ons dat – er een ijskoude sanering van de veehouderij voor de deur staat. We moeten dus enerzijds alles op alles zetten om in Brussel de zaken voor elkaar te krijgen en anderzijds een plan B klaar hebben liggen met noodmaatregelen om de mestcrisis op te lossen. Dat zijn ook twee lijnen van het hoofdlijnenakkoord. We vragen de Minister om langs die twee lijnen van het akkoord het programma uit te werken en zo snel mogelijk de bijbehorende wetsvoorstellen bij de Kamer in te dienen die ervoor zorgen dat de mestproductieplafonds naar beneden worden gebracht en die de

afroming van dierrechten regelen, juist om de landing bij de Europese Commissie over een eventuele nieuwe derogatie een goede kans te geven. Kan de Minister bevestigen dat beide wetsvoorstellen inmiddels bij de Raad van State liggen? Wanneer verwacht zij hier een reactie op? Voorzitter, tot slot. We zijn het aan boerenfamilies verplicht om nu maatregelen te treffen, om de waterkwaliteit te verbeteren, om een koude sanering te voorkomen, zodat de verdrietige geschiedenis van knelgevallen bij de invoering van het fosfaatrechtenstelsel nooit meer zal gebeuren.
Dank u, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Van Campen, voor uw inbreng namens de VVD. De Partij voor de Vrijheid, mevrouw Nijhof-Leeuw.

Mevrouw Nijhof-Leeuw (PVV):

Dank u, voorzitter. In aanloop naar het nog uit te werken hoofdlijnenakkoord en om het actieprogramma mest een stap verder te brengen, zal de PVV vandaag aan de Minister enkele suggesties en aandachtspunten meegeven die kunnen bijdragen aan een mooi toekomstperspectief voor onze agrarische sector. In het actieprogramma mest zitten zeker goede elementen. De PVV heeft echter niets teruggedzien van de door de woordvoerders ingebrachte input om de acute druk van de mestmarkt af te halen. Met de toelating van RENURE zal er een puzzelstukje in de complexe puzzel gelegd worden. Ik heb daar een vraag over. Mag dit minerale concentraat van 1 februari tot half september op zandgrond en tot eind september op kleigrond uitgereden worden? Ik hoor graag de reactie van de Minister daarop.

Nog even verder over RENURE. Het is onder andere zeer geschikt voor de akkerbouw, waardoor ook het kunstmestverbruik teruggedrongen kan worden en er weer extra mestplaatsingsruimte is. Het zal positief doorwerken op de nitraatuitspoeling. Daarmee verwijs ik naar pagina 13 en 16 van het RIVM-rapport Landbouwpraktijk en waterkwaliteit, dat gisteren op de RIVM-site geplaatst is. Er is in de afgelopen jaren veel nieuwe kennis ontwikkeld over de gasvormige verliezen, waar ook de heer Pierik het al even over had. Hiervoor verwijs ik ook graag naar het onderzoek van de heer Herman de Boer. We zien dat die verliezen bij varkenshouders en pluimveehouders groter zijn dan berekend. Zo heeft de ene een verlies van 25% en de andere een verlies van 45%. Die berekening is daardoor een gemiddelde. Je hebt variaties die eronder en erboven zitten. Dat kun je niet altijd in de verfijnde systemen terugvinden, vandaar dat er een eenvoudig systeem wordt gehanteerd. Mineralen die de lucht in gaan, bijvoorbeeld ammoniak en stikstof, kun je niet afvoeren uit je mestput, want ze zijn er immers niet meer. Minister, zou het daarom niet verstandig zijn om net als bij de varkens- en de pluimveehouderij een ruimhartige correctie op de gasvormige verliezen toe te passen? Ik bedoel dus bij de melkveehouders, of bij de koeien; laat ik het maar zo zeggen. Een toegevoegde verruiming is ook het tijdelijk verhogen van het verwerkingsvolume binnen de vergunningen bij de mestverwerkers. Dan zal er meer ruimte gecreëerd worden. Maar deze maatregel zou ook een stukje in de legpuzzel kunnen zijn. Dit is overigens de bevoegdheid van de provincie. Daarover zou dan het gesprek met de provincies gevoerd moeten worden.

Voorzitter. Stikstofkrakers kunnen ook extra mestplaatsingsruimte creëren, doordat het eindproduct goed inzetbaar is, zowel via de Aa-lijst van de EU-mestwet als onder de noemer van RENURE. Maar naast het pleisters plakken voor de korte termijn zal de Minister ook met haar collega van lenW in gesprek moeten om de Nitraatrichtlijn te herzien. Onze Nitraatrichtlijn moet in lijn liggen met de lidstaten om ons heen en moet alleen gebieden als «kwetsbaar» aanduiden als de waterkwaliteit daar beneden

de norm is. Dit geeft ruimte voor de derogatie in gebieden waar de waterkwaliteit voldoet aan de norm, zoals bijvoorbeeld bij grasland. De PVV constateert ook dat er regelmatig conclusies worden getrokken uit de data die reeds achterhaald zijn. Doelsturing op basis van actuele data is essentieel voor de waterkwaliteit. Een dashboard waarop de boer kan zien hoe het ervoor staat op zijn akkers en wat het effect is van een wijziging in de werkwijze, zal enorm helpen om de waterkwaliteit te verbeteren en te behouden.

Voorzitter. De PVV maakt zich ook zorgen over de stalvloeren. Wij ontvangen signalen dat goedgekeurde vloeren niet leverbaar zijn, behalve een vloer die heel veel duurder is. Overigens lezen wij ook in de media dat er vergunningen afgegeven worden ondanks dat de vloer niet het gewenste resultaat geeft.

Voorzitter. Ik wil ook aandacht vragen voor het generiek verlagen van het mestplafond ongeacht de sector. Wij vinden dat het vergelijkbaar is met generiek mestbeleid ongeacht de waterkwaliteit. De pluimveemest is een hoogwaardig product dat vrijwel volledig hergebruikt wordt. 95% wordt verkocht aan andere sectoren. De resterende 5% gaat op het land om tarwe te produceren om te gebruiken in het voer voor het eigen pluimvee. Dat is een geweldig mooi voorbeeld van kringlooplandbouw.

De voorzitter:

U dient af te ronden.

Mevrouw **Nijhof-Leeuw** (PVV):

Afsluitend, voorzitter. Meer bemestingsruimte voor de korte termijn, voor het einde van het bemestingsseizoen. De putten moeten leeg voor eind september.

Voorzitter. Er is genoeg werk aan de winkel voor de nieuwe Minister. Wij wensen haar dan ook heel veel succes en zien uit naar de uitwerking van het regeerakkoord. We zien dat met vertrouwen tegemoet.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel voor uw inbreng namens de PVV.

Mevrouw **Bromet** (GroenLinks-PvdA):

De komende jaren gaat het mestoverschot in Nederland oplopen tot 800.000 volle tankwagens met mest. Hoe gaat de PVV dat oplossen?

Mevrouw **Nijhof-Leeuw** (PVV):

Ik heb net een paar punten genoemd, bijvoorbeeld de stikstofkrakers en de mestverwerking, waarmee je het uit elkaar gaat trekken, zodat je het op het land kunt gebruiken en de dikke fractie op een andere manier kunt verwerken. Ik denk dus dat er genoeg innovatieve punten zijn. Innovaties, bijvoorbeeld in het voerspoor, zorgen voor minder mest. Ik denk dus dat er genoeg suggesties zijn, maar wij kijken ook uit naar de lijn van en de uitwerking in het regeerakkoord. We zijn benieuwd welke richting de Minister daarin kiest. Wij hebben nu alleen onze suggesties gedaan. Het staat iedereen vrij om zijn eigen suggesties te geven.

De voorzitter:

Dank u wel. Geachte afgevaardigde Beckerman van de Socialistische Partij.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Dank u wel. Welkom aan de nieuwe Minister.

In 2008 verzuchtte Minister Verburg dat zij hoopte de laatste Minister te zijn voor wie het mestbeleid een hoofdpijndossier is. Vandaag zitten we met een nieuwe Minister, die we zeker geen hoofdpijn toewensen, maar

die misschien, zeker na gisteren, al wel een klein beetje hoofdpijn heeft van dit dossier. Dit is in alles politiek falen, met grote gevolgen voor boer, leefomgeving en natuur. Het wordt elke keer maar weer vooruit geschoven in de hoop op een magische oplossing om uit de shit te komen, een technische oplossing of een oplossing uit Brussel. Maar we hebben gezien dat hoe langer we wachten, hoe groter de wanhoop wordt bij boeren die klemzitten. Hoe langer we wachten, des te dieper de crisissituatie, des te duurder de oplossingen en hoe pijnlijker en minder goed. De enige oplossing is minder mest, minder dieren, meer boeren: een landbouw waarin goed verdiend kan worden op kleinere, grondgebonden schaal.

Voorzitter. Het meest springende punt in dit debat is natuurlijk de vraag of de door voormalig Minister Adema voorgestelde brede stoppersregeling doorgang kan vinden. Dat is een vrijwillige regeling die zorgt voor een permanente krimp om te voorkomen dat er een koude sanering ontstaat, waarbij boeren niets anders kunnen dan stoppen. Wat gaat de nieuwe Minister doen? Wil zij deze brede regeling daadwerkelijk verder vormgeven boven op de eerdergenoemde regeling? Zo niet, wat wil zij dan doen voor boeren die acuut dreigen te moeten stoppen?

Maar veel belangrijker is hoe we ervoor zorgen dat boeren kunnen blijven. Ze moeten kunnen blijven op een manier dat we er met minder dieren voor kunnen zorgen dat er een goed inkomen te verdienen is. U weet dat mijn partij vindt dat de verantwoordelijkheid niet keer op keer enkel op het boerenerf moet worden neergelegd. Er is een keten die jarenlang schaalvergroting heeft aangejaagd en die jarenlang verdiend heeft aan groot-groter-grootst. Ook de Rabobank moet dus haar eigen shit opruimen.

Ik wil even terug naar dat plan-Adema. Ik haal daar een citaat uit: «Voor een succesvolle aanpak is het van belang dat ketenpartijen en banken in de aankomende jaren ondersteuning bieden aan die bedrijven die passen bij het toekomstbeeld van een grondgebonden melkveehouderij.» Hij noemde een aantal heel concrete maatregelen, bijvoorbeeld aflossingsvrije periodes, een meerprijs voor grondgebonden melkveehouders en specifieke marktconcepten, en maatwerkfinanciering. Die zouden dus ook echt geleverd moeten worden door ketenpartijen. Hij schrijft in zijn eerste brief, of eigenlijk in de bijlage, dat deze maatregelen in mei zouden zijn uitgewerkt. Maar dat is niet gebeurd. Ik ben eigenlijk wel benieuwd hoe de nieuwe Minister hierin staat. Hoe staat het nu, hoe staat zij hierin, welke maatregelen wil zij vragen van ketenpartijen en hoe dwingend zou ze dat willen maken?

Voorzitter, ik kijk heel even naar de tijd.

De voorzitter:

U heeft nog twee minuten.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Ah, dat is mooi.

Over hoofdpijn ... Dat is niet om te lachen, mevrouw Bromet. Een beetje hoofdpijn over RENURE. De afgelopen jaren hebben we natuurlijk steeds gezien dat er technische oplossingen gepresenteerd werden om uit verschillende landbouwproblemen te komen. Niemand is tegen innovatie en ook de Socialistische Partij is dat zeker niet, maar we hebben heel vaak gezien dat boeren zich nog dieper in de schulden moesten steken om vervolgens te concluderen dat de maatregelen weliswaar winstgevend waren voor de verkopers maar niet voldoende deden om het doel te halen. Wij maken ons toch wel zorgen dat deze geschiedenis zich met RENURE gaat herhalen. We zien dat opnieuw een zeer dure installatie wordt gepresenteerd als een wondermiddel. Ik ben benieuwd of de Minister die cijfers kan overnemen, maar ik las in Melk van het Noorden dat het 6 ton per bedrijf zou gaan kosten. En de Rabobank becijferde dat

het alleen terug te verdienen is door bedrijven met 500 koeien. Ik ben benieuwd of deze cijfers kloppen. Ik zag een uitspraak van Ruud Hendriks, docent bodemvruchtbaarheid, waarin hij zegt dat het vestzak-broekzak is en dat RENURE een verdienmodel is van de mestbewerkers en een verliesmodel voor de boeren. Graag een reactie. Het zou er bovendien ook voor kunnen zorgen dat er minder weidegang plaatsvindt. Ik vond de zin van columnist Stevelink ook wel mooi: «Met RENURE doen we onszelf nog even een blinddoek voor, maar uiteindelijk moet je de draak in de ogen kijken.» Hoe staat de nieuwe Minister hierin? Ik zeg dit niet omdat wij elke innovatie willen blokkeren, maar omdat wij niet willen dat dit weer een nieuwe schuld om de nek van boeren wordt, die uiteindelijk minder oplevert dan we ervan gehoopt hadden. Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Beckerman. U sprak namens de SP. Er is een interruptie van mevrouw Nijhof-Leeuw.

Mevrouw Nijhof-Leeuw (PVV):

Ik zou graag een vraag aan de collega stellen over RENURE en de capaciteit. Is mijn buurvrouw ervan op de hoogte dat RENURE al jaren als een pilot bij mestverwerkingsbedrijven draait? Er is dus al wel degelijk capaciteit op verschillende plekken. Het kan daarna op andere plekken uitgebreid worden. Maar er is dus al zeker capaciteit, waardoor het nu al wat lucht kan geven in het mestprobleem.

Mevrouw Beckerman (SP):

Ja, dat klopt, maar ik noemde al wel de zorgen die wij hierbij hebben. De heer Van Campen, uw buurman, heeft al best vaak hartstochtelijk gepleit voor RENURE. Het interessante daarbij vond ik altijd de claim dat het zou kunnen leiden tot minder kunstmestgebruik. Dat is natuurlijk een erg belangrijk doel en ook iets waarin wij mee kunnen gaan. Overigens hebben we ook gezien dat er natuurlijk genoeg boeren zijn die op een andere manier boeren en daardoor ook zonder kunstmest kunnen. Die boeren hebben dus geen mestprobleem. Zijn er boeren die hier al mee werken? Ja, dat klopt. Helaas is de eerste die het gebruikt heeft, geloof ik, binnen een jaar failliet gegaan. Dat zagen wij in een recent artikel van Follow the Money. Er zijn inderdaad mogelijkheden, maar mijn zorg zit 'm erin dat we het een heel individuele oplossing maken, waarvoor boeren zich weer in de schulden moeten steken. Interessant was dat mevrouw Nijhof-Laan net zelf een voorbeeld gaf van zo'n innovatie die vervolgens een peperdure oplossing wordt, waarvoor een extra lening nodig is: de stalvloeren. Zo'n vloer is er niet; die wordt wel vergund, maar die blijkt niet goed genoeg te zijn. Dat zijn precies onze zorgen, ook voor RENURE.

Mevrouw Nijhof-Leeuw (PVV):

Ik hoor mevrouw Becker, pardon, mevrouw Beckerman, zeggen dat de eerste die RENURE gebruikte al failliet is, om het maar even simpel uit te drukken. Op meerdere plekken in Nederland en zeker in Brabant staat men in nauw contact met het ministerie. Er zijn mestverwerkingsbedrijven die hiervoor al tien jaar lang een pilot draaien, die heel succesvol is. Ik wil er dus eigenlijk van af dat die op omvallen staan, want dat is absoluut niet het geval. Het is een supermooi mineralenconcentraat dat heel goed werkt voor de bodem, als je inderdaad het een en ander moet toevoegen. Ik wil dus af van het idee dat het alleen maar duur zou zijn. Het is een deel, een puzzelstukje. Ik denk dat we een grote puzzel te leggen hebben, zeker op de korte termijn. Dit zou een klein stukje in de legpuzzel kunnen zijn, maar zeker niet het enige. Dat hebt u mij ook niet horen zeggen.

De voorzitter:

Dit waren twee interrupties. U hebt er nog eentje, mevrouw Nijhof.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Het zegt ook wel weer wat dat het na tien jaar nog een pilot is. Ik wil het eigenlijk omdraaien voor mevrouw Nijhof-Laan. Het punt is niet dat wij niet snappen dat er technisch heel veel innovaties mogelijk zijn, bijvoorbeeld om kunstmest overbodig te maken, wat een doel is dat wij steunen. De vraag is alleen of dit voor ons de beste oplossing is. We zien namelijk dat het in hetzelfde cirkeltje zit als andere oplossingen. Het zorgt ervoor dat boeren misschien weer een grote lening moeten aangaan en dat weidegang mogelijkermits verminderd wordt, terwijl wij veel meer zien in een oplossing waarbij we boeren met minder vee beter laten verdienen. Dat is voor ons een betere oplossing dan weer een misschien wel hele dure technische oplossing, die bovendien zorgt voor minder weidegang. Die zorgen hebben wij hier uitgesproken. Ik zou denken dat we de PVV daarin aan onze kant kunnen vinden, ook omdat ze zelf haar zorgen heeft uitgesproken over een andere innovatie, waar veel problemen mee zijn geweest en die eerder als een klein deel van de oplossing werd gepresenteerd, namelijk die stalvloerconstructies.

De **voorzitter**:

Het is overigens «mevrouw Nijhof-Leeuw». U zei «mevrouw Nijhof-Laan», en mevrouw Nijhof zei later «mevrouw Becker». Als u de naambordjes omkeert, hebt u daar geen last meer van; dan kunt u het zien. Mevrouw Nijhof-Leeuw, uw laatste interruptie.

Mevrouw **Nijhof-Leeuw** (PVV):

Dat is soms wel makkelijk, vooral als je tegen de achterkant aan zit te kijken.

Ja, het kan voor de ene boer een te grote investering zijn, terwijl het voor de andere boer wel een oplossing kan zijn. Dat heeft te maken met de terugverdientijd. Realiseert u zich wel: als je meer mineralenconcentraat kunt uitrijden en het dus droog op je land kunt verwerken, heb je niet al die vrachtwagens vol kunstmest nodig, die klauwen met geld kosten. Het hangt af van de financiële positie van het bedrijf en de terugverdientijd is voor de een wat korter dan voor de ander, maar ik denk zeker dat het voor verschillende bedrijven een oplossing is. Maar gaat u mij nu niet vastpinnen op de tijden of de jaren. Ik denk dat het per bedrijf verschillend is. Ik ben door mijn interrupties heen, dus ik kan u geen reactie meer geven.

De **voorzitter**:

Maar u krijgt nog wel een tweede termijn, uiteraard.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

De terugverdientijd kan verschillen, maar wij vroegen juist of de Minister de cijfers van ... Ik zie dat mevrouw Nijhof met een collega praat. Wilt u het antwoord horen? De Rabobank becijferde dat het alleen terug te verdienen is voor boeren met minimaal 500 koeien. Onze vraag daarbij was: moeten we er niet eerder voor zorgen dat ook kleinere boeren, met minder koeien, die ook naar buiten gaan, een goed inkomen kunnen verdienen? Zou het niet veel slimmer zijn om daarop in te zetten, in plaats van op wederom zo'n dure, technische oplossing? Het doel, namelijk het oplossen van de mestcrisis en het overbodig maken van kunstmest, delen we natuurlijk geheel, maar dat kan ook op een andere manier.

De heer **Pierik** (BBB):

Ik vind het wel een mooi betoog van mevrouw Beckerman, want zij is echt betrokken bij het verdienmodel van de boeren. Zij zegt: met minder dieren meer verdienen. Dat is mooi, maar waar komen die extra verdiensten dan

vandaan en wat voor gevolgen heeft dat voor het boodschappenmandje van onze burger? Daar ben ik eigenlijk wel benieuwd naar.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Daar kan ik echt heel erg over uitweiden. Wij hebben deze debatten heel vaak gevoerd. Ik denk dat het erbij begint dat we veel meer moeten produceren voor de Nederlandse markt. Dat is ook een van de redenen waarom mijn partij, en uw partij overigens ook, steeds heel veel van die handelsverdragen heeft afgewezen. We moeten er dus voor zorgen dat Nederlandse boeren niet meer puur produceren voor de export en voorkomen dat we goedkopere producten importeren die volgens veel slechtere normen zijn gemaakt. Dat is heel belangrijk voor mijn partij. Dat is ook waarop we elkaar hebben gevonden. Ten tweede vinden wij het heel erg belangrijk dat de ketenpartijen veel meer van dit soort producten in hun schappen gaan leggen. Dat is ook een punt waarop we meermalen gezamenlijk moties hebben ingediend of gesteund. Ik noemde ze net in mijn betoog. We zeiden dat je de mestcrisis niet enkel kunt afwentelen op het boerenerf; je zult ook aan ketenpartijen een bijdrage moeten vragen. Dat zat ook in het plan-Adema. Er werd beloofd om dat concreet te maken in mei, maar dat is niet gebeurd. Dat zijn dus twee elementen daarbij. Een derde, heel erg belangrijk element is: waar geeft de overheid haar geld aan uit? De 500 miljoen voor landschapsbeheer werd net even genoemd. Voor ons is het heel belangrijk dat je dat doet en dat je boeren die hun bedrijf op die manier vormgeven, echt beloont. Daar hebben we natuurlijk veel debatten over gehad. Het GLB en de ecosysteemdiensten: het zijn allemaal dingen die wij van harte steunen.

En dan uw punt: wat betekent dat nou voor de prijs in de supermarkt? Dat is best een interessante vraag. Wij hebben een paar keer verwezen naar de Europese mogelijkheid om de producten uit je eigen land in de supermarkt te bevoordelen. Ik weet niet of dat samen met uw partij was, maar in ieder geval wel samen met Volt, die er vandaag niet is. Frankrijk heeft daar bijvoorbeeld wetgeving voor gemaakt. Relatief kort geleden hebben wij een motie aangenomen gekregen waarin wordt verzocht om ook in Nederland naar dat soort wetgeving te kijken, waardoor dat soort producten, Nederlandse producten, in de supermarkt een goede prijs hebben. Ik hoop dat dit nog staat, dus misschien vraag ik het zo ook eventjes aan de Minister. Frankrijk deed dat dus al. Wij vragen dus ook om een bijdrage van de keten, want heel vaak wordt nu gezegd dat de boodschappen dan duurder worden, maar dat is niet altijd het geval. Kijk naar boeren die hun eigen producten verkopen. Die hebben vaak een goede, schappelijke prijs. De winst zit niet zelden bij de supermarkt. Wij hebben weleens het voorbeeld gegeven van het eitje.

De voorzitter:

Er zijn genoeg voorbeelden gegeven. We gaan niet naar de eitjes toe, want we moeten de tijd bewaken.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Ja, voorzitter, maar het is zo'n leuke vraag en ik heb zo veel plannen om ervoor te zorgen dat er een goed verdienmodel komt. Ik ben zo'n voorstander van dat goede verdienmodel dat ik daar graag voorbeelden van geef. Een boer krijgt maar € 0,08 voor dat ene eitje, terwijl de supermarktprijs maar stijgt en stijgt. De winst blijft vooral bij de supermarktketens en komt niet terecht op het boerenerf. Nou ja, dit zijn een paar van die plannen. Maar ja, nou ja, ik mag niet meer.

De heer Van Campen (VVD):

Wat nog wel aanwezig is op het boerenerf, is mest, om het nog maar even terug naar het topic te brengen, haha. Toch nog even over RENURE. Deze coalitie heeft in het hoofdlijnenakkoord grote ambities opgeschreven over

doelsturing. We willen van middelsturing naar doelsturing. We willen van depositiebeleid naar emissiebeleid. Dat klinkt allemaal heel abstract. Als je daar op een verjaardag op een heel hoog niveau met mensen over praat – dat doe ik overigens niet heel vaak op verjaardagen – dan ga je vaak heel erg met elkaar op, maar als er keuzes gemaakt moeten worden, dan kunnen die best wel pijn doen. Dan heb je het bijvoorbeeld over de vermindering van vergunningsruimte voor uitstoot. Dat is doelsturing, emissiesturing. Ik zou mevrouw Beckerman willen vragen of we nou zo op de stoel van die boer moeten gaan zitten. Als we straks we aan de ene kant kunstmestvervangers, RENURE, hebben en aan de andere kant de doelen op het gebied van de waterkwaliteit kunnen waarborgen, moeten we ons dan hier een oordeel vormen over wat het boerenvakmanschap, in die stal, op dat land, kan bieden? Moeten wij hier praten over al die verschillende instrumenten in de gereedschapskist van een ondernemer als wij met elkaar zeggen dat hij daarvan gebruik kan maken op voorwaarde dat de waterkwaliteit goed is, de natuurkwaliteit goed is en de uitstoot wat vermindert?

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Op die manier klinkt dat heel leuk, hè, een vrije keuze. Prima. Maar mijn punt is dat wij hier weer een soort van wondermiddel ... We weten jarenlang dat zo'n mestcrisis eraan zit te komen. In noemde het net: in 2008 verzuchtte Minister Verburg dat zij hoopte dat zij de laatste Minister was die daarvan hoofdpijn zou krijgen. We weten dat die eraan komt en we weten dat we al heel lang letterlijk in de shit zitten, maar vervolgens wachten we elke keer op dat wondermiddel. Dáár ging mijn kritiek of mijn vraag over. Mijn zorg is dat, als je als overheid propageert dat er een wondermiddel is, en boeren dus ... Kijk, als iemand zelf een keuze maakt, dan is dat prima. Maar als je het als wondermiddel gaat propageren, gaan mensen zich vervolgens weer tot de nek in de schulden steken omdat ze denken: dat is gepropageerd als wondermiddel. Het is de politiek die dat heeft gepropageerd, maar vervolgens blijkt het niet of onvoldoende te werken. De overheid moet zich dan afvragen of zij dat weer wil doen. We hebben al een paar keer eerder gezien dat wondermiddelen in de praktijk toch veel minder bleken te werken. U kent ze ook: de stalvloeren. Die bleken veel minder goed te werken. Dus dat zijn mijn zorgen hierbij. Moeten we weer een wondermiddel propageren, terwijl we niet goed weten of dat wel terug te verdienen is en of mensen zich niet extra in de schulden steken? Of moeten we komen met een wat meer permanente oplossing, waarbij we mensen echt helpen met omschakelen en ervoor zorgen dat dat een goed verdienmodel wordt?

De **voorzitter**:

Dank u wel. Meneer Van Campen, tevreden? Oké. Dan gaan we naar mevrouw Podt, Democraten 66.

Mevrouw **Podt** (D66):

Voorzitter, dank u wel. Na een rommelige start gisteren ben ik wel blij dat we hier vandaag alsnog zitten. Er zijn vast veel verschillen van inzicht. Die zien we ook nu in het debat, maar wat iedereen die hier vandaag zit bindt, is dat we heel graag een goede oplossing willen voor de mestcrisis. Ik zeg het maar gelijk: wat mij betreft is een goede oplossing ook een snelle oplossing. Want met iedere week die we langer wachten holt de datum van 1 januari 2025 dichterbij. Het is een datum die, als we niet heel snel wat doen, voor veel boeren diepe praktische en financiële ellende betekent, want dan mogen ze minder mest produceren en uitrijden. Dat was de reden dat ik en veel andere partijen dit debat zo noodzakelijk vonden en het zo noodzakelijk vonden om dit debat nú te voeren. Want als we wachten tot na het reces, is 2025 nog maar drie maanden weg. Dat is simpelweg te laat. Ik ben heel blij dat de nieuwe Minister tijdens de

hoorzitting al aangaf dat het oplossen van de mestcrisis een van haar prioriteiten gaat zijn.

Voorzitter. De mestcrisis komt bepaald niet uit de lucht vallen. Dat onze wateren de slechtste kwaliteit hebben in de Europese Unie en dat wij de derogatie gaan kwijtraken is al jaren bekend. Helaas is elke keer gekozen voor uitstel en afstel. De voorgangers van de Minister hebben vele malen en tot op het laatste moment geprobeerd om nóg een uitzondering te krijgen. Zonder succes. In Brussel is het geven en nemen, en wij hebben vooral genomen. De waterkwaliteit is niet verbeterd. Het landbouwakkoord is geklapt en we hebben ons niet aan afspraken gehouden. «Met de vuist op tafel» werkt dan niet. Dan moet je relaties opbouwen en laten zien dat je het meent met die waterkwaliteit. Dat kost tijd, en ondertussen zien de boeren die mestcrisis op zich afstormen. Jonge en gezonde boerenbedrijven gaan we verliezen als we niets doen. Daarom is mijn eerste vraag aan de Minister: heeft zij in beeld hoeveel boerenbedrijven mogelijk failliet zullen gaan als de druk op de mestmarkt niet wordt opgelost? Want dat de nood hoog is, staat vast. Daarom kwam Minister Adema met een plan dat kon rekenen op een Kamermeerderheid. De noodmaatregelen voor mest, zoals vermeld in het hoofdlijnenakkoord, liggen dus voor het oprapen. De graslandsubsidie is geregeld en de rest van het samenhangende pakket is duidelijk uiteengezet in een routekaart. Dat stemt mij hoopvol, maar ik heb nog wel vragen over de financiering en de routekaart.

Tijdens de hoorzitting verwees de nieuwe Minister naar de 5 miljard die nog over is van het transitiefonds. Ik zei het net al even: haar voorganger sprak over zo'n 4 miljard om in te zetten voor de vrijwillige uitkoopregeling. Dan is er nog 1 miljard over voor de andere plannen in het akkoord. Ik heb ze even snel opgeschreven: innovatie, voerspoor, robotisering, regie van het Rijk op de vergunningverlening van mestverwerking met minder ambtenaren, dierwaardige veehouderij, gebiedsgerichte instandhouding van de natuur, waar het vorige kabinet 25 miljard voor had gereserveerd, de naamsverandering van LNV en een maximale ondersteuning bij het toekomstbestendig maken van de visserijvloot. Dat moet dus eigenlijk allemaal uit die 1 miljard. Volgens mij hoeft je niet bij het CPB te werken om te zien dat dit tientallen miljarden gaat vragen. Hoe zal de Minister al deze beloftes waarmaken met 1 miljard op zak?

Voorzitter. Ik begrijp natuurlijk dat deze Minister nog maar net in functie is, maar de crisis en die routekaart manen tot spoed. Daarom wil D66 nú doorpakken met het plan-Adema. Dus kan deze Minister aangeven dat ze dit onverkort gaat uitvoeren? En kan ze toezeggen dat we nog voor Prinsjesdag inzicht krijgen in de opzet en de financiële dekking van de twee zaken die voor dat moment in de routekaart staan? Dat is de beëindigingsregeling en de wijziging van de Meststoffenwet voor de verlaging van de mestproductieplafonds en de afroaming van 30%.

Voorzitter. We hebben het nu over een mestcrisis, een acuut probleem dat op de korte termijn opgelost moet worden én een symptoom van een grotere uitdaging, namelijk het in balans brengen van onze landbouw met de natuur. Want ja, om onze gewassen te laten groeien hebben we mest nodig. Maar laten we dan goed kijken hoeveel we nodig hebben. Nu produceren we eerst en weten we vervolgens niet waar we het kunnen laten. Met dat in het achterhoofd ben ik erg blij dat Minister Adema eindelijk stappen ging zetten richting meer grondgebondenheid en zo richting een echte langetermijnvisie voor de landbouw. Welke stappen wil deze Minister zetten om toe te werken naar een langetermijnvisie voor de veehouderij?

Voorzitter. Laten we blijven werken aan perspectief voor de boeren en voorkomen dat gezonde boerenbedrijven ten onder gaan aan de besluiteloosheid van Den Haag.

Dank u wel.

De voorzitter:

Mevrouw Podt, netjes binnen de tijd. Dank u wel daarvoor. Zij sprak namens D66. Dan mevrouw Vedder, Christen Democratisch Appèl.

Mevrouw Vedder (CDA):

Dank, voorzitter. Allereerst mijn hartelijke felicitaties aan Minister Wiersma. Welkom in de naar mijn bescheiden mening leukste commissie van de Tweede Kamer. Een commissie die elkaar opvallend vaak weet te vinden, heb ik gister opgeschreven, om te doen wat nodig is. Behalve misschien gister, zeg ik met een knipoog. Mijn complimenten ook aan de Minister voor de brief die ze vannacht heeft gestuurd en het feit dat we hier vandaag met elkaar het debat aangaan. Het laat zien dat deze Minister niet alleen de Kamer serieus neemt, maar vooral ook de dreigende crisis in de sector. Als Kamerlid en als boerin ben ik haar daar dankbaar voor. Voorzitter. De situatie is urgent. In een eerder debat heb ik gezegd dat er straks duizenden boeren zijn die een onmogelijke keuze moeten maken: koeien naar de slacht of een milieudelict begaan. En straks, dat is nu. Want over acht weken al is het uitrijseizoen voorbij. Een deel van de sector zal zijn mest kwijt kunnen, maar tegen een gigantisch hoge prijs. Een deel van de sector kan zich nog voor geen miljoen een weg uit de shit kopen, want er zijn 400.000 vrachtwagens mest te veel. Waar moet dat in hemelsnaam heen?

Voorzitter. In de aanloop naar dit debat hebben wij een enquête uitgezet in ons agronetwerk. Daarin kregen wij reacties als: wij zijn koeien aan het afvoeren, mest wordt niet opgehaald, niemand wil het hebben. De mestcrisis kan niet wachten. Hoe gaat deze Minister verder met het plan van aanpak van Adema? Wordt dit voortgezet? Welke delen wel, welke delen niet? Hoe zit het bijvoorbeeld met de brede beëindigingsregeling? Hoe betreft de Minister hier het crisisplan van de sector bij en de provincies? Ik hoor graag per vraag een specifiek antwoord, want ik vind het heel belangrijk wat we tussen nu en die acht weken gaan doen. Andere reacties waren: «rekeningen kunnen nu al niet meer worden betaald», «we staan diep in het rood», «hopen dat je niet bij degenen hoort die gaan omvallen» en «ik zie een slagveld onder collega's». Ziet de Minister kansen om de de-minimisregeling te verruimen om meer steun mogelijk te maken? Hoe staat het met de verhoging van de subsidie Behoud grasland? Maar vooral: welk handelingsperspectief kan de Minister boeren geven die op dit moment al aangeven in financiële problemen te zitten?

Andere quotes waren: «wij waren bezig kunstmestvrij te worden maar we voeren nu weer kunstmest aan», «veel zorgen over de gezondheid van de bodem, gezondheid van gewassen en mijn vee», «kunstmest kan de daling in mineralen en sporenelementen nooit opvangen», «we hebben onze koeien opgesteld om het beetje dierlijke mest wat we nog hebben zo efficiënt mogelijk in te zetten».

Voorzitter. Ik heb het eerder gezegd: de streep door de derogatie is net zo onlogisch en net zo onrechtvaardig als de streep door de pulsvisserij. Ik heb gehoord van deze Minister dat ze volle kracht gaat inzetten op het opbouwen van relaties in Brussel. Heel goed, onze volle steun daarvoor vanuit het CDA. Wat ons betreft is een graslandderogatie wel het minste als we met gezond boerenverstand kijken naar waterkwaliteit. Maar het opbouwen van relaties kost ook tijd, en tijd hebben boeren nu niet. Nu niks doen is kiezen voor een heiharde koude sanering. Dus welke maatregelen gaat de Minister ondertussen in Nederland treffen? Kortom, wat is plan B en wanneer gaat dit in werking?

Voorzitter. Innovatie, mestverwerking, RENURE en doelsturing zijn allemaal voorbijgekomen. Deze punten zijn allemaal belangrijk voor het halen van de Kaderrichtlijn Water en andere doelen. Een van mijn grootste frustraties is dat de sector hierin vele malen sneller opschakelt dan het Rijk, en dat het Rijk er telkens hopeloos achteraan hobbelt. Wat gaat de

Minister doen om te zorgen dat we hier als overheid in kunnen versnellen? Is de Minister het ook met ons eens dat de meeste vormen van innovatie die ik net noemde, vaak geen invloed hebben op de mestproductie? En is de Minister het met ons eens dat plan B voor het dealen met de mestcrisis eigenlijk maar twee knoppen kent, namelijk óf minder mest, óf minder N'etjes en P'tjes in die mest? Of wil de Minister niet aan de kant van de mestproductie gaan ingrijpen, maar juist aan de kant van de mestplaatsing? Dat is voor mij een hele belangrijke, cruciale vraag. Gaat de Minister overschrijding van gebruiksnormen en mestplaatsings bijvoorbeeld gedogen, waar de sector ook toe oproept? Hoe ziet de Minister dit? Welke reactie verwacht de Minister vanuit Brussel? Zijn we hier, bijvoorbeeld financieel, op voorbereid?

Voorzitter. Nog drie afsluitende, korte vragen. Hoe gaat de Minister uitvoering geven aan onze motie over de 1 oktoberregeling voor vanggewassen, die door de huidige extreme weersomstandigheden enorm onder druk staan? Twee. Hoe kijkt de Minister naar de wijziging die haar voorganger heeft aangebracht in het wetsvoorstel rond verliezen van kippen- en varkensrechten? Vindt zij deze aanpassing voldoende? Gaat dit voorstel na het advies van de Raad van State zo snel mogelijk naar de Tweede Kamer? De derde vraag is: is de Minister bereid om in de Lbv- en de Lbv-plusregeling de eisen over het legen van mestkelders aan te passen, zodat de regelingen kunnen bijdragen aan het oplossen van de mestcrisis in plaats van tegen te werken? En geeft dat dan vervolgens geen problemen met bijvoorbeeld staatssteun? Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Vedder. U sprak namens het CDA. Er zijn twee interupties. Allereerst meneer Van Campen en dan meneer Holman.

De heer Van Campen (VVD):

Ik ga iets gekes doen. Ik ga mevrouw Vedder vragen naar haar ervaring als melkveehouder. Ik zou haar het volgende willen vragen. In het plan-Adema zit een aantal onvoorstelbare rotmaatregelen, waarvan ik zelf toch ook het pleidooi heb gehouden dat we ze moeten nemen. Zou mevrouw Vedder ons eens kunnen meenemen in wat zij hoort als zij in haar omgeving als melkveehoudster op de buurtborrel of op verjaardagen collega's spreekt? Hoe wordt daarover gesproken?

Mevrouw Vedder (CDA):

Nou heb ik zo braaf mijn best gedaan om niet weer de boerin uit te hangen. Ik ben altijd bezorgd dat ik dat te vaak doe, maar nu vraagt de heer Van Campen ernaar dus doe ik het toch. Ik moet constateren dat buurtborrels niet zo vaak meer voorkomen als een paar jaar geleden. Dat is al heel veelzeggend. Ik zie om mij heen melkveehouders staken in een leeftijdscategorie waarin je dat eerder nooit zag. Ik heb het dan over veertigers, dertigers en mensen die op het punt staan om een bedrijf over te nemen en toch afhaken, tot groot verdriet van hun ouders of voorgaande generaties en ook vaak van henzelf. En ja, de maatregelen in het pakket-Adema zijn echt pittig. Het alternatief is dat we geen maatregelen nemen en dat er een koude sanering over het platteland raast. Dan krijgen we een ongericht slagveld.

Ik vind het al verdrietig genoeg dat er zo veel animo is voor beëindigingsregelingen. Maar als dat er dan toch is, benut het dan als mensen, zoals ik en collega's, denken: dit is een spel waarin wij niet langer het hoofd boven water kunnen houden; wij zijn bereid om plaats te maken voor mensen die door willen naar de toekomst. Benut dat dan, in plaats van een ongerichte koude sanering haar verwoestende werk te laten doen. Benut die ruimte van vrijwillige stoppers voor de jonge boeren die door willen. Alles wat ik en mijn collega's aan ruimte kunnen maken, hoeven zij niet

meer weg te innoveren. Elke innovatie die we gaan inzetten om onze doelstellingen te behalen, werkt per definitie kostprijsopdrijvend en is slecht voor het verdienvermogen. Jonge boeren staan te schreeuwen om meer lucht en meer ruimte. Ik heb heel veel geloof in onze techniek – ik ben zelf een techneut – maar het kan niet de enige weg uit dit probleem zijn. Het gaat niet snel genoeg helpen om dit probleem binnen anderhalf tot twee jaar het hoofd te bieden. Ik waardeer het voorbeeld van mijn PVV-collega, maar het geloof in dat we dit technisch het hoofd kunnen bieden is te groot.

Ik vind het mijn taak als volksvertegenwoordiger en als boerin om eerlijk te zijn over wat er op ons afkomt, om te zeggen dat dat ernstig is en dat we daar verstandig mee moeten omgaan. We moeten niet zeggen: «Het is te ingewikkeld. We krijgen te veel pushback, want we gaan vervelende dingen doen. Dan doen we maar niks en laten we het maar gebeuren.» Ik wil dat niet. Ik kan daar niet mee leven.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw Vedder. Meneer Van Campen, uw laatste interruptie.

De heer Van Campen (VVD):

Eigenlijk is het niet meer nodig om hier woorden aan toe te voegen, maar ik hecht daar in die zin aan omdat dit type maatregelen waar we met elkaar als landbouwwoordvoerders het debat over voeren vaak wordt gezien en geïnterpreteerd als «ze willen de agrarische sector weg hebben». En daar is geen enkele sprake van. Ik denk dat het betoog van mevrouw Vedder nadrukkelijk laat zien waarom het ook in het belang is van boeren die door willen om deze moeilijke maatregelen te nemen en ik ben haar heel dankbaar voor het delen van die ervaring.

De voorzitter:

Dank u wel voor die mooie woorden, meneer Van Campen. Meneer Holman.

De heer Holman (NSC):

De fractievoorzitter van mevrouw Vedder hield gisteren ook een verhaal over een PBO-achtige structuur in de verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven, om bijvoorbeeld te komen tot een Afrekenbare Stoffenbalans. Hoe ziet u dat en welk onderdeel kan dat zijn van het mee helpen oplossen van het probleem?

Mevrouw Vedder (CDA):

Dank. Dat is een onderwerp dat dicht bij mijn hart ligt, dus ik loop het gevaar dat ik te veel woorden ga gebruiken. Mijn fractievoorzitter had het gisteren inderdaad over productschappen. Ik denk dat er een andere vorm nodig is, maar wat ik zie, is dat we de afgelopen veertien jaar vakkundig slagkracht en organisatiekracht uit de sector hebben gesloopt, met het schrappen van het Ministerie van LNV, met het schrappen van productschappen. Daar hebben we nu last van. Toen gaf het misschien een opgelucht, verlossend gevoel en dachten we «we kunnen het allemaal zelf wel», maar nu zitten we letterlijk en figuurlijk in de shit in een heleboel sectoren op een heleboel punten en zien we steeds weer hoe graag de sector zichzelf wil organiseren. Daar komen ook by far de meest verstandige plannen vandaan om dat te doen, maar de doorzettingsmacht is er niet. Ik snap heel goed dat bijvoorbeeld ZuivelNL kopschuw is geworden na het drama van het invoeren van de fosfaatrechten. Het is ongelooflijk dapper geweest dat de sector dat op zich heeft genomen, want het was kiezen tussen dat of verzuipen, maar ik snap dat de sector het moeilijk vindt om daar zonder instrumenten mee door te gaan. Het is dus mijn stellige overtuiging dat wij als wij meer het vakmanschap en de daadkracht van de sector willen benutten, die er gewoon zijn, die

sector meer organisatiekracht zullen moeten geven. Doe dat in ketenverband. Laat de sectoren dat zelf oppakken, maar stimuleer ze er in ieder geval in. Verbind er dan ook instrumenten aan waarmee ze die doorzettingsmacht in handen krijgen. Leg daar bijvoorbeeld ook de opdracht weg: help ons met het uitwerken van doelsturing. Want o, mijn god als we dat hier in Den Haag gaan doen. Nou, dan ga ik denk ik wat anders doen, want dat zie ik niet goedkomen. Dus laat de sectoren dat in hemelsnaam uitwerken. Dan ben ik ervan overtuigd dat er gewoon een systeem kan gaan staan waarin boeren weer hun vakmanschap kunnen benutten en we weer zicht hebben op toekomstperspectief.

De voorzitter:

Dank u wel. Bètaboerin, Kamerlid en techneut. Bedankt voor uw inbreng namens het CDA. Meneer Holman, Nieuw Sociaal Contract.

De heer Holman (NSC):

Dank u wel, voorzitter. Allereerst wil ik complimenten geven aan de Minister en haar succes wensen. Ik vind het hartstikke stoer van u dat u hier zit en met ons het gesprek aangaat vandaag. Succes. We spreken vandaag over mest, een onderwerp dat al decennialang op de politieke agenda staat. Hoe ziet de toekomst van de landbouw eruit na twintig jaar pappen en nathouden? Twintig jaar falend overheidsbeleid, zo noem ik het maar. Ondernemers, agrariërs, zijn de dupe van wat wij hier in Den Haag niet hebben gedaan en hebben nagelaten. We moeten het nu oplossen. Daar hebben we een zeer grote verantwoordelijkheid voor. Zonder helder structuurbeleid worden die ondernemers de dupe, dus we moeten echt wat doen. Hier ligt de uitdaging. Jonge boeren, het familiebedrijf en het grondgebonden bedrijf dreigen de dupe te worden, zeker in de veehouderij, van dit beleid en dat mag wat ons betreft niet gebeuren. Mijn fractie ziet drie routes die we hebben te gaan. Eén – anderen hebben het al genoemd: we moeten kijken welke ruimte er is in Europa om verlichting voor de agrarische sector te krijgen, bijvoorbeeld in de vorm van graslandderogatie. Er zijn ook een heleboel andere voorbeelden genoemd: 1 oktober, de mogelijkheid van mestaanwending in de akkerbouw en dat soort zaken. Kan de Minister op korte termijn hier iets over zeggen en kijken wat mogelijk is? Kan de Minister, in september bijvoorbeeld, een plan van aanpak aan ons presenteren voor hoe zij omgaat met Brussel, welke maatregelen zij onder de arm meeneemt om met haar charmeoffensief dat zij heeft aangekondigd Europa te overtuigen en ruimte te creëren voor Nederland?

Twee. Een oplossing is om te kijken wat we kunnen doen met innovatie – veel collega's hebben daar wat over gezegd – op het gebied van voer en bemesting, maar ook innovatie in technische middelen. In de rondetafelgesprekken die we een maand geleden hebben gehad, werd ook duidelijk dat je voordat je innovaties gecertificeerd en juridisch geborgd hebt een lange weg te gaan hebt. Dat zal op korte termijn niet te veel opleveren, maar op lange termijn misschien iets meer. Dus daar moeten we zeker aan werken.

Een derde mogelijkheid is de oplossing van het verminderen van de hoeveelheid mest. Dit jaar gaan we het met 10% minder plaatsingsruimte waarschijnlijk net redden. Volgend jaar, als er nog 10% bij komt, gaan we echt een megaprobleem krijgen en gaan de boeren echt vastlopen. Dus er komt echt iets op ons af. Adema heeft op verzoek van de Kamer een paar plannen gepresenteerd. Met brede steun in de Kamer heeft hij iets neergelegd. Dat moet voortvarend opgepakt worden. Daar zitten twee dingen in. Ik zou de Minister willen aansporen om na de vakantie met een plan te komen en, analoog aan wat de andere collega's hebben gezegd, om het wetsvoorstel hier zo spoedig mogelijk ter behandeling voor te leggen, waarbij we 30% afoming voor alle sectoren kunnen

implementeren en dat op 1 januari van kracht kan zijn. Dat is mogelijk binnen de termijnen. Dan helpt dat in elk geval voor volgend jaar. Hetzelfde geldt voor de opkoopregeling conform het hoofdlijnenakkoord, waarin we hebben geschreven dat we een permanente vrijwillige opkoopregeling willen, gericht op oudere bedrijven met wat ik maar «een vorm van structuurbeleid» noem, waarbij we dus ook nadenken over waar we heen moeten. Mijn aanbeveling aan de Minister zou zijn om zich heel goed te realiseren wat de politieke realiteit is in dit huis. De politieke realiteit hier is dat wij een denkrichting voor ogen hebben waarvan wij graag willen dat zij daar voortvarend mee aan de gang gaat.

Dan wil ik ook iets zeggen over het bijna-landbouwakkoord. De Minister zegt dat wij moeten doorontwikkelen. Dan is mijn vraag: waarheen? We gaan allemaal hard lopen, maar we hebben niet duidelijk waarheen wij willen lopen. Het landbouwakkoord was een goed akkoord. Dat kan een hele goede basis zijn om door te ontwikkelen en een visie te krijgen op waar we heen moeten, maar dan moeten we dat wel willen. Dan moeten we dat oppakken. We hebben hier in de Kamer ook een discussie gehad over die visie. We hebben een motie aangenomen om aan de hand van het Wageningse model van zes dilemma's, waar wij zeven van hebben gemaakt, een toekomstvisie te maken. Ik herinner mij nog dat het op een LTO-symposium dit voorjaar is gepresenteerd en dat iedereen daar enthousiast over was. Wij hebben geconstateerd dat LTO, waar wij zijn geweest, daar ook over nadent. Wil de Minister na de vakantie met ons in gesprek gaan om te kijken hoe en waar wij willen landen en waar wij de sector heen willen hebben?

Als laatste. We hadden het net over het mestplafond, dat 10% gaat dalen. Dat is volgens mij een gegeven. Denkt de Minister daar ook zo over? Wat is de consequentie daarvan? Er zijn nieuwe cijfers gekomen over 2023. Ik heb ze even op een rijtje gezet en uitgerekend. Wat mevrouw Nijhof zei over andere sectoren ...

De voorzitter:

U dient af te ronden.

De heer Holman (NSC):

Oké. Goed. Ik constateer dat dat behoorlijke consequenties heeft. Als u geïnteresseerd bent in wat voor consequenties dat heeft, moet u dat maar even aan mij vragen.

De voorzitter:

Dank u wel. En wij kennen geen «zomervakantie» maar een «zomerreces». Een aantal dagen daarvan kunnen inderdaad vakantie zijn, maar die tijd behoort ook te worden besteed aan stages, werkbezoeken, voorbereidingen van debatten en andere dingen.

De heer Grinwis (ChristenUnie):

Een goed betoog van collega Holman. Hij zei iets moois over doorontwikkelen. Tegelijkertijd bepalen ondernemers dat natuurlijk deels zelf. Het gaat ook om de koers die wij uitzetten in beleid. Mijn vraag is om dat punt eens toe te passen op dit mestdebat. We hebben het over afkomen bij transacties voor categorieën als varkens, pluimvee en melkvee, maar er zijn ook diercategorieën die helemaal niet meedoen. Daar zijn geen productierechten voor. Voor kalveren lag er, geloof ik, zo'n beetje een brief klaar op het ministerie om naar de Kamer te sturen. Die is niet meer verstuurd. Voor geiten speelt dat ook. Hoe kijkt de heer Holman daarnaar? Welke rol moeten deze diercategorieën zonder productierechten hebben in deze mestplaatsingscrisis? Als we het solidair aan zouden pakken, dan zouden we misschien ook de categorieën in oenschouw moeten nemen die nu niet in de plannen zitten.

De **voorzitter**:

Dat was uw laatste interruptie.

De heer **Holman** (NSC):

Ik ben blij dat de heer Grinwis belangstelling heeft voor de vraag die ik net aanstipte. Ik kan daar nu mooi wat over vertellen. Het mestplafond gaat naar beneden. Wij hebben inderdaad de categorieën koeien, kippen, varkens en overig. In overig zitten voor een heel groot deel kalverhouderijen. «Overig» is net zo groot als bijvoorbeeld varkens. Ik zou er sterk voorstander van zijn om kalveren te scheiden van overig en daar een aparte categorie van te maken. We moeten kijken hoe we dat kunnen organiseren en vorm kunnen geven. Verder hebben paarden ook best wel een aandeel. Ik zie daar een hele grote paardenhouder op de publieke tribune zitten. Het heeft geen consequenties voor zijn mest. Dat is één. Het volgende dreigt en dat wil ik echt even noemen. Er gaat hier namelijk iets gebeuren wat consequenties heeft. Mevrouw Nijhof zei dat we moeten kijken of kippen en varkens wel gekort moeten worden. Er staat iets aan te komen. Stikstof is niet het probleem; fosfaat is het probleem. Op grond van de laatste cijfers komt het fosfaat van de koeien na afroming 12% boven het plafond te liggen. Als je daar dan ook nog bij zou rekenen dat je kippen en varkens niet gaat korten, maar die ook nog gaat toerekenen aan de koeien, dan ga je richting 17% boven het huidige fosfaatplafond. Stikstof kun je redelijk naar beneden brengen. Bij fosfaat is dat veel moeilijker. Dit ga je niet halen. 1 januari 2026 word je daarop afgerekend. Als wij niets doen, als we dat niet vormgeven, het plan van Adema niet overnemen en gaan doen wat LTO wil en heeft voorgesteld, dan dreigt eind volgend jaar een generieke korting in de melkveehouderij van 10%, 15%. Dat moeten we te allen tijde voorkomen. Dat zou een ramp zijn. Dat zou voor mijn geachte boerin-buurvrouw echt desastreus zijn. We moeten goed nadenken over wat de consequenties dan zijn. Ik doe nogmaals de oproep aan de Minister om onder ogen te zien wat er gebeurd is. Maak voort, en laten we niet in politieke discussies komen, maar laten we aan de slag gaan. Ik heb drie sporen genoemd. We hebben geen keuze, we moeten ze alle drie tegelijk doen.

Mevrouw **Vedder** (CDA):

Ten eerste zitten we hier natuurlijk voor alle boeren in heel Nederland. Ik wilde eigenlijk de heer Holman vragen hoe hij kijkt naar de rol van de sector in dit hele verhaal. Maar ja, hij had ook nog consequenties die hij niet kon benoemen. Laat ik daar dan maar eens mee beginnen.

De heer **Holman** (NSC):

Die consequenties heb ik al een beetje genoemd. Dat zijn de consequenties die voortkomen uit wat de sector wil. We worden natuurlijk bestookt met een hele hoop visies en opdrachten. We krijgen ze mee, met daarin wat hier te zeggen en wat hier te doen. Ik wel. Ik was erg onder de indruk van het plan waar het NAJK mee komt. Zij steken hun nek uit, hebben visie, nemen verantwoordelijkheid. Een zeer, zeer groot compliment richting hen. Ik raad de Minister aan het plan van het NAJK in haar tas te steken, dat een paar keer goed te lezen en te kijken wat ze daarvan kan gebruiken. Ik ben zeer teleurgesteld in de LTO en de reactie van de LTO. Ik ben zeer teleurgesteld in het optreden van de voorzitter van de LTO. Op een populistische, radicale manier predikt hij voortdurend iets van: «We doen wat Brussel niet wil; de ingebrekestelling komt dan maar. Infractie? Ach, daar dealen we wel mee; we gaan naar de rechter en we lossen het wel op.» Dit is echt een ramp voor de sector. De uitwerking die ze hebben ten aanzien van varkens en kippen leidt tot die 17% overschrijding van fosfaat. Waarom offert de LTO de melkveehouderij op omwille van ik zou niet weten welk argument? Ik vind dit onverantwoord. Ik kan me eigenlijk ook niet voorstellen waarom de vakgroep Melkveehou-

derij dit laat gebeuren, want de verhalen die ik daar hoor zijn volstrekt anders. Is dat een helder antwoord?

De voorzitter:

Er zijn geen interrupties meer. Dan gaan we naar meneer Pierik van de BoerBurgerBeweging.

De heer Pierik (BBB):

Dank u wel, voorzitter. Ik wil natuurlijk ook allereerst Onze Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur van harte feliciteren met haar nieuwe rol. Het is een buitengewoon dappere stap.

De voorzitter:

Meneer Pierik, waarschijnlijk stoot uw laptop de microfoon. Dat geeft een hele nare galm. Dank u wel, misschien helpt het zo wel. Sorry, we hebben uiteraard de tijd stopgezet.

De heer Pierik (BBB):

Zal ik de felicitaties aan de nieuwe Minister even afronden? Het is een buitengewoon dappere stap in eveneens buitengewoon complexe tijden. We hebben het er hier vanmiddag uitgebreid over. Er is een stevige mestcrisis en ik denk dat we die zo stevig als mogelijk is, moeten aanpakken. Daar gaat mijn inbreng ook verder over. Het is ook heel fijn dat we zo snel met elkaar het debat kunnen voeren over een urgent probleem in de Nederlandse veehouderij.

Duizenden boeren zitten al jarenlang in onzekerheid. Collega Van Campen had het over 1994 en er zijn al andere jaartallen genoemd, maar het wordt steeds eerder. In 1984 had Minister Braks het zelfs al over mestoverschotten. Toen begonnen de problemen, als het gaat om de mestcrisis, eigenlijk al. We hebben het vandaag dus niet over een onbekend fenomeen. Toch wil ik wel even de directeur van het Nederlands Centrum voor Mestverwaarding quoten. Hij zei namelijk: in Nederland hebben we een overschot aan stikstof in mest, niet een overschot aan stikstof als meststof. Dat is treffend, heel treffend. We kunnen alle stikstof uit dierlijke mest op het land kwijt. De gewassen hebben die stikstof zelfs nodig, maar door omstreden regels zijn boeren verplicht om een groot aandeel van die stikstof in de vorm van kunstmest toe te dienen. Daar wordt het milieu alleen maar slechter van.

Voorzitter. We zien dat duizenden boeren door de regels van de afgelopen jaren en de afgelopen kabinetten niet alleen worstelen met de mestafzet, maar ook met de toenemende zorgen over het voortbestaan van hun bedrijf. Dit betekent dat er ook op korte termijn maatregelen moeten komen die de boer weer perspectief bieden. De BBB-fractie wil de Minister graag een aantal suggesties meegeven. Allereerst willen we de Minister vragen om eens goed te kijken naar de gasvormige verliezen. Mevrouw Nijhof had het er ook al over. Dat is echt iets wat de mestmarkt zou kunnen verlichten. Momenteel wordt in de excretienormen van melkkoeien gerekend met 9% gasvormige verliezen. In het rapport van Herman de Boer staat dat het minstens 16,6% moet zijn. In Frankrijk zijn de excretiecijfers van melkkoeien ook een stuk lager dan die in Nederland. De BBB-fractie vraagt de Minister om nader te onderzoeken of de gasvormige verliezen en de excretiefactoren op korte termijn kunnen worden aangepast.

Daarnaast willen we dat innovaties om de spanning in de mestmarkt te verlichten, makkelijker en sneller de ruimte krijgen. We vragen de Minister ook of het verlenen van vergunningen voor zulke innovaties eenvoudiger kan. Verder willen we ook dat de juridische borging ervan sneller van de grond kan komen. Daarnaast willen we dat er meer stoffen aan de Aa-lijst van meststoffen worden toegevoegd. Zo kunnen boeren en het bedrijfsleven zo snel mogelijk aan de gang met innovatieve projecten die maken

dat er minder kunstmest, in plaats van dierlijke mest, gebruikt hoeft te worden. Ook is het belangrijk dat zo snel mogelijk de bufferzones rondom Natura 2000-gebieden verkleind worden, en dat niet langer heel Nederland wordt aangewezen als een kwetsbare zone.

Tot slot willen we de Minister vragen of het mogelijk is om het uitrijseizoen voor mest te verlengen. Zo ontstaat er niet meer plaatsingsruimte, maar zijn er wel meer mogelijkheden om de mest, die door het extreem natte voorjaar niet uitgereden kon worden, in een hopelijk groeizaam najaar alsnog te kunnen gebruiken voor de groei van de gewassen. Zo kan een begin gemaakt worden met het afschaffen van de kalenderlandbouw. Kortom, er zijn mogelijkheden om de mestmarkt te verlichten. We hebben er alle vertrouwen in dat deze nieuwe Minister daarmee voortvarend aan de slag zal gaan, zodat de boeren in Nederland weer perspectief krijgen. Dank u wel, voorzitter.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Pierik namens de BBB. Er zijn diverse interrupties. We beginnen met mevrouw Beckerman van de SP.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Ik heb een hele concrete vraag. Is de BBB nog steeds voorstander van een gedoogbeleid volgens de Europese regels zoals die in 2022 golden?

De heer **Pierik** (BBB):

De BBB is voor het naleven van de wettelijke bepalingen die zijn vastgelegd. We vinden gedogen vooralsnog geen optie.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Niet om flauw te doen, maar we zagen in uw plan van april dat u voorstelde om dat te doen.

De voorzitter:

Ik zei niks. U bedoelt de heer Pierik.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Ik bedoel zeker de heer Pierik. Los van wat we daar inhoudelijk van vinden, denken we dat dat de kansen in Brussel niet per se heel veel groter zal maken. We hadden net een interruptiedebatje over de keten. We zagen in de eerste versie van het plan van Adema staan dat we meer moeten vragen van de keten. Dat zou in mei worden uitgewerkt. Dat is nog niet zo. Deelt de BBB-fractie onze mening dat dat concreet moet worden gemaakt? Zo ja, hoe?

De voorzitter:

Dat was uw laatste interruptie, mevrouw Beckerman. Meneer Pierik.

De heer **Pierik** (BBB):

Wij moeten gewoon alles uit de kast halen om een generieke korting te voorkomen en om die mestcrisis op te lossen. Ketenpartijen zullen daar ook een rol in moeten spelen/opnemen. Als het gaat om deze mestcrisis zeg ik weleens dat je eigenlijk aan twintig knoppen tegelijk moet draaien. Ik heb er een paar genoemd. We hebben in april er in het tienpuntenplan ook een aantal genoemd. Ik denk dat we al die punten bij onze nieuwe Minister neer moeten leggen. We moeten zeggen: kom in de zomer met een compleet maatregelenpakket en een regeerakkoord waarin al die punten verwerkt zijn. Dan hoop ik dat het gedogen daar in ieder geval niet in voorkomt, maar het valt natuurlijk niet uit te sluiten.

De voorzitter:

Dank u wel. Mevrouw Bromet, het is ook uw laatste interruptie.

Mevrouw **Bromet** (GroenLinks-PvdA):

Ik zie dat de BBB met oplossingen komt die totaal onrealistisch zijn. Daarmee zadelen ze hun eigen Minister met een onmogelijke opdracht op. Tegelijkertijd is er hier in de Kamer een breed draagvlak voor het plan van de vorige Minister. Hoe kijkt de heer Pierik daarnaar? Is er vanuit de BBB ook steun voor het plan van voormalig Minister Adema?

De heer **Pierik** (BBB):

Dank voor de vraag. De goede dingen in het plan van Adema zullen ongetwijfeld overgenomen worden. Daar staat de BBB ook achter. De BBB heeft altijd geroepen: als er op een vrijwillige manier uitkoop mogelijk is en als dat lucht creëert voor de sector, dan moeten we zorgen dat we daar niet voor gaan liggen. Dat kan echt wel helpen. We hebben natuurlijk in het maatregelenpakket al gezien dat er vrij uitbundig energie en geld gestopt wordt in de Lbv-plusregelingen. De keerzijde is wel dat er dan toch ook bedrijven opgekocht worden, waarvan ik denk dat dat misschien eigenlijk een vorm van kapitaalvernietiging is. Ik ben bij boeren geweest die een splinternieuwe stal hebben die acht ton heeft gekost, en die nu gesloopt wordt, omdat ze mee gaan doen aan die opkoopregeling. Dus er mankeert hier en daar nog wel wat aan die opkoopregeling. Ik hoop wel dat onze nieuwe Minister straks met een maatregelenpakket komt dat in ieder geval niet resulteert in kapitaalvernietiging.

De heer **Holman** (NSC):

De heer Pierik hield een interessant betoog over gasvormige verliezen. Ik weet veel, maar ik weet nog net niet hoe dat allemaal precies uitwerkt. Ik moet daar de komende week nog even goed op studeren. Dat gaat mogelijk iets betekenen voor de verlichting van stikstof, want het gaat helemaal slaan op stikstof. Ik vertelde u net dat er een fosfaatoverschot van 17% ontstaat, als de plannen van LTO worden uitgevoerd, door geen korting op varkens en kippen in te voeren, maar het allemaal bij melkveehouderij neer te leggen. Hoe waardeert u de plannen van LTO? Als u die positief zou waarderen, hoe denkt u dan in vredesnaam een oplossing te kunnen bedenken voor die 17% fosfaatoverschot? Wat betreft stikstof zouden we het misschien kunnen redden, maar dit is echt het grote gevaar voor de toekomst.

De heer **Pierik** (BBB):

Dank voor de vraag. Het fosfaatprobleem gaat in de toekomst inderdaad een groter probleem worden, misschien nog wel groter dan het stikstofprobleem; dat onderstreep ik. Tegelijkertijd vind ik het op dit moment nog te prematuur om te zeggen: joh, we moeten bepaalde sectoren ontzien of zwaarder aanpakken. Ik wil die vraag eigenlijk ook bij Onze Minister neerleggen, want we hebben heel veel suggesties gedaan en ideeën in de groep gegoid, dus laten we even afwachten waar Onze Minister mee komt in het regeerakkoord.

De **voorzitter**:

Meneer Holman, uw laatste interruptie.

De heer **Holman** (NSC):

Aan de ene kant snap ik de redenering van de heer Pierik, maar als ik het goed doordenk en goed bereken, betekent 17% fosfaat in de melkveehouderij dat een grote categorie jonge boeren, grondgebonden bedrijven en familiebedrijven de nek om wordt gedraaid, om het maar even boud te zeggen. De intensieve veehouderij en zeker de echt intensieve veehouderij worden hiervan de winnaars en blijven grotendeels op de been. Ik wil die vraag niet neerleggen bij de Minister. Ik denk dat wij er in de Kamer wel een mening over hebben. In het debat in september wil ik graag zeggen wat onze mening is en hoe we dat in kunnen vullen.

De heer **Pierik** (BBB):

Ik hoor eerlijk gezegd geen vraag in het betoog van de heer Holman.

De heer **Holman** (NSC):

Wat vindt de heer Pierik daarvan?

De heer **Pierik** (BBB):

Helder. Daar kan ik wel wat over zeggen. We hebben natuurlijk heel veel sectoren in de landbouw, zoals de melkveehouderij. Ik vind eigenlijk dat we heel genuanceerd moeten kijken naar de intensieve veehouderij. Er zitten in de intensieve veehouderij ook bedrijven die behoorlijk in een kringloop werken, die hun varkens en kippen voeren met reststoffen uit de voedingsmiddelenindustrie en die het ook heel goed doen wat betreft mestverwerking. Het gaat mij veel te ver als we nu alleen de intensieve veehouderij afserven als sector waar de ellende vandaan komt. Ik vind dus eigenlijk dat je dat heel genuanceerd moet bekijken. Je moet kijken in hoeverre die bedrijven ook bezig zijn met een stukje verduurzaming. Bedrijven die bezig zijn met een stukje verduurzaming en verdere stappen zetten in de kringloopgedachte moeten gewoon mee kunnen blijven doen.

Mevrouw **Vedder** (CDA):

Eerlijk gezegd ben ik nog een beetje mijn gedachten aan het ordenen, want ik hoor de BBB ook vandaag weer zeggen ... Nou, ze zijn overduidelijk geen groot voorstander van opkoopregelingen. Mijn collega zei net: als je het mij vraagt, is het misschien kapitaalvernietiging. Maar dan denk ik: zo'n besluit is toch niet aan de mensen die aan deze tafel zitten? Mensen die opteren voor een opkoopregeling doen dat omdat ze constateren dat hun pad niet toekomstbestendig is. Ik hoor BBB telkens zeggen: «We gaan geen opkoopregelingen doen. We hebben ze niet meer nodig. We gaan zo'n prachtig perspectief schetsen dat die opkoopregelingen niet meer nodig zijn.» Dat zijn de woorden van uw fractievoorzitter, meneer Pierik. Het hele budget wordt geschrapt. Het alternatief is dus dat je mensen geen keus laat. Dan is het gewoon stikken. Dan is het gewoon koude sanering. Kunt u me nou nog een keer ... Ik snap werkelijk niet welke gedachtecronkel maakt dat je zegt: met een uitkoopregeling kunnen we stoppers helpen naar een fatsoenlijke volgende stap en de volgende generatie helpen door het verlichten van de taken die er al liggen. Al die wateropgaves, klimaatopgaves en stikstofopgaves blijven namelijk gewoon gelijk. Die veranderen niet.

De **voorzitter**:

Dat was uw laatste interruptie, mevrouw Vedder.

De heer **Pierik** (BBB):

Dank voor de vraag. Ik denk dat het goed is om de zaak ten aanzien van de opkoopregelingen nog even verder te nuanceren. De BBB is niet tegen een vrijwillige opkoopregeling, maar is vooral voor perspectief voor boeren die willen blijven. Boeren die willen blijven moeten perspectief zien. Daar gaat het om. In de huidige opkoopregelingen worden er boeren uitgekocht, terwijl ik denk: dat is echt zonde voor de Nederlandse landbouw, omdat het boeren met ontzettend mooie bedrijven zijn. Nieuwe stallen moeten dan helemaal uit elkaar gehaald worden. Dat is een vorm van kapitaalvernietiging waar wij niet blij van worden. Daar komt bij dat we het geld dat we willen investeren in de sector, willen investeren in bedrijven die over vijf, tien jaar ook nog toekomstperspectief hebben. Het heet nu wel «vrijwillige opkoopregeling», maar er zijn bedrijven die zo onder water staan en waar zo veel paniek is, bij wijze van spreken, dat ze zeggen: nou ja, het moet maar. Boeren adviseren de kinderen dan om het bedrijf maar niet over te nemen, omdat ze vinden dat er onvoldoende perspectief is. Dat vinden wij doodzonde. Wij willen zo veel mogelijk

investeren in bedrijven die ervan uitgaan dat ze, als het gaat om het verdienmodel, over vijf jaar ook nog kunnen bestaan, zodat er perspectief is op die boerenbedrijven.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

De maatschappij vraagt dat we alle klimaat-, natuur- en milieudoelen halen. Er wordt massaal gevraagd om een verbetering van dierenwelzijn. Deze coalitie heeft gezegd dat ze zich zal houden aan bestaande afspraken, waaronder de Wet dieren. We hebben gezegd dat de veehouderij in 2040 dierwaardig moet zijn. Dat betekent dat dieren dan niet meer aangepast mogen worden aan het systeem, maar eindelijk zichzelf kunnen zijn. We weten dat de maatregelen die we nu voor mest nemen, ook moeten bijdragen aan al die doelen. Anders is het veel verspild geld. Mijn concrete vraag is: welke integrale maatregelen wil de BBB nemen om die doelen inderdaad te halen?

De heer **Pierik** (BBB):

Dank voor de vraag. In het hoofdlijnenakkoord hebben we een aparte paragraaf besteed aan dierwaardige veehouderij. Daarin staan precies de maatregelen die we voor ogen hebben om de veehouderij verder te laten toewerken naar meer dierwaardigheid. De laatste jaren zijn natuurlijk ook al behoorlijke stappen gezet om de dierwaardigheid in de veehouderij verder te bevorderen. Als het gaat om het onthoornen, zijn er plannen gemaakt en als het gaat om ingrepen bij dieren, zijn er stappen gezet. Varkens mogen niet meer aangebonden worden. Er zijn al heel wat stappen gezet in de veehouderij. Gezien het hoofdlijnenakkoord gaan we verdere stappen zetten om toe te werken naar een meer dierwaardige veehouderij.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Ik zou het appreciëren als mijn vraag wordt beantwoord. Ik vroeg namelijk naar integrale maatregelen om al die doelen te halen, dus niet alleen maar dierwaardigheid, waar de heer Pierik een vaag antwoord op gaf. Ik wil graag concrete maatregelen horen. Welke maatregelen heeft BBB in gedachten – die mis ik namelijk – om al die doelen waar de maatschappij om vraagt, te halen?

De heer **Pierik** (BBB):

Daarvoor verwijs ik gewoon naar het hoofdlijnenakkoord. Op pagina 11 en 12 staan precies de maatregelen die we voor ogen hebben. Dan gaat het bijvoorbeeld over transport over lange afstanden.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Dan heb ik er toch nog iets positiefs uit gekregen. Een laatste vraag dan. Ik was echt not amused over wat er gisteren gebeurde. We hadden als Kamer in meerderheid afgesproken dat we dit debat zouden voeren, juist vanwege de urgentie. De BBB en andere coalitiepartijen hebben gisteren net van tevoren het debat geannuleerd. Er was persaadacht nodig om het nu te laten plaatsvinden. Wat opviel, is dat de fractievoorzitter van BBB zei: ik bescherm mijn mensen. Ik wil van de heer Pierik horen wat dat nou precies betekent. Tegen wie of wat wil BBB de Minister beschermen en waarom is dat nodig?

De heer **Pierik** (BBB):

Volgens mij voeren we hier een mestdebat. Gisteren heeft er een democratisch proces plaatsgevonden over hoe deze procedure is verlopen. Daar wil ik het graag bij laten.

De **voorzitter**:

Waarvan akte. We gaan naar het lid Kostić van de Partij voor de Dieren. Uw inbreng, alstublieft.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Dank u wel, voorzitter. We zitten zo diep in de shit, letterlijk en figuurlijk, dat we aparte debatten moeten voeren over mest. De oorzaak van de mestcrisis is heel simpel: we zijn het meest veedichte land ter wereld. Onze vee-industrie overschrijdt alle grenzen. We weten al dat het heel slecht is voor de volksgezondheid, maar de gigantische hoeveelheid mest die uit de industrie stroomt, bedreigt ook ons water en onze dier- en insectensoorten. We zijn inmiddels op het punt terechtgekomen dat we bijna te weinig bestuivers hebben voor ons voedsel, voor voedselzekerheid. Ik vraag de Minister om daarop te reflecteren, aangezien zij de Minister van Voedselzekerheid is.

Boeren zijn de slachtoffers van een laffe overheid die geen keuzes durft te maken en ze steeds de verkeerde kant op heeft gestuurd, maar niemand hier heeft het over de grootste slachtoffers, namelijk de 500 miljoen dieren achter de mest die we elk jaar fokken, gebruiken en doden. Niemand hier heeft het over de ellende van ontstekingen, longaandoeningen en kreupelheid of over de 30 miljoen voelende wezens die de stal niet eens levend uit komen. Hoe minder dieren in dit moreel verrotte systeem moeten leven, hoe beter. Decennialang is er door de overheid weinig anders gedaan dan belastinggeld verspillen aan technische fopmaatregelen en pleisters plakken. Het komt erop neer dat we met mestmillimeteren en foefjes een overvolle mestemmer proberen net niet over te laten lopen. Het resultaat: de problemen zijn nog steeds niet opgelost, maar de boeren zijn wel verder in de problemen gebracht.

Beste mensen, hoe lang blijven we dezelfde fouten maken? Die mestemmer moet nu eerst halfleeg. Minder dieren is minder mest is minder problemen. Dat is niet alleen de sleutel voor het oplossen van de mestproblemen, maar is ook goed voor onze gezondheid, klimaat, schone lucht, dierenwelzijn en economie. Dat betekent ook: meer ruimte voor natuur en ontspanning. Dat is het positieve verhaal dat de VVD zou moeten delen in plaats van steeds weer terug te vallen op het aanprijzen van technieken die het huidige systeem in stand houden.

Maar met het negeren van de koe in de kamer missen we prachtige kansen om boeren en burgers mee te nemen naar een gezond voedselsysteem. Deze coalitie heeft beloofd zich aan alle afspraken rond natuur, klimaat, gezondheid en bodemwaarden te houden. We hebben ook de Wet dieren, waarover ik het net ook had. Erkent de Minister die afspraken? En erkent de Minister dat integrale maatregelen noodzakelijk zijn en dat die allemaal een positieve bijdrage moeten leveren aan die afspraken? Wat we wat de Partij voor de Dieren betreft moeten doen, is in ieder geval fokbeperkingen opleggen, want hoe minder dieren er nu worden geboren, hoe minder er straks vroegtijdig naar de slacht moeten. Daarnaast moet er een maximum komen op het aantal dieren per hectare en afroming van rechten bij handel. Dit betekent ook grootschalig inzetten op het extensiveren van de landbouw en het ondersteunen van biologische boeren die zonder mest werken.

Voorzitter. De Partij voor de Dieren kijkt positief naar innovaties die echt werken en bijdragen aan een diervriendelijk en gezond systeem. We hebben hier in de Kamer boeren op bezoek gehad die zonder mest biologische groenten telen en ex-veehouders die Nederlandse soja voor plantaardige zuivel telen. Dat zijn de innovaties die we zouden moeten promoten.

Maar ...

De voorzitter:

Er is een interruptie van meneer Flach, SGP.

De heer **Flach** (SGP):

Ik wachtte even af of er misschien ook nog wat vriendelijke woorden kwamen voor de boeren in ons land, die toch echt wel heel veel gedaan hebben. Maar het eerlijke verhaal is dat de Partij voor de Dieren gewoon een reductie van de veestapel met 75% als doel heeft. Dat is bekend. Daar draait u ook niet omheen. Maar dan past het daarbinnen toch ook om richting al die melkveehouders, varkenshouders en pluimveehouders, die allemaal keihard gewerkt hebben om de hoeveelheid mest, de stikstofexcretie en de fosfaatexcretie naar beneden te brengen, eens te zeggen dat dat toch een forse prestatie is geweest?

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Ik vind het jammer dat mijn collega nu doet alsof wij hier niet eerder gesprekken en debatten over hebben gehad, want ik heb in elk debat benadrukt dat wij de boeren niet als de schuldigen zien. De boeren hebben ontzettend hun best gedaan. Zij hebben gewoon gedaan wat de overheid al die jaren van ze heeft gevraagd ... Nee, de overheid heeft ze daar zelfs naartoe geduwd, naar intensivering, naar schaalvergroting, naar zo veel mogelijk produceren tegen zo laag mogelijke kosten. Dat hebben zij gedaan. Ze zijn ook, door onder anderen de VVD, gestuurd met technische foefjes die uiteindelijk niet bleken te werken, maar waar ze wel heel veel geld voor moesten betalen. Dus ik heb alle waardering voor de goede bedoelingen van de boeren, maar ik spreek hier vooral over de kabinetten die eigenlijk geen keuze hebben durven maken. Die spreek ik hierop vooral aan. Ik wijs daarnaast op een mooiere toekomst, op de potentie daarvan. Ik snap de SGP gewoon niet, die maar blijft hangen in dit hele foute systeem, waarvan niet alleen de boeren slachtoffer worden, maar ook die 500 miljoen dieren per jaar. Daar hoor ik de SGP dan weer niet over. Waarom hoor ik de SGP daar niet over? Waarom moet de Partij voor de Dieren de enige partij zijn die het heeft over die dieren? Die zitten namelijk gewoon achter die mest.

De **voorzitter**:

Meneer Flach, uw laatste interruptie.

De heer **Flach** (SGP):

Eigenlijk wordt er een vraag aan mij gesteld, dus ik weet niet of mij dat in 30 seconden lukt. Het is inderdaad zo dat de visie van de SGP en de visie van de Partij voor de Dieren enorm verschillen. Wat ons bindt, is dat we in ieder geval de doelstellingen van de waterkwaliteitsrichtlijnen willen halen. Alleen, de weg daarnaartoe is heel verschillend. Ik denk dat de Partij voor de Dieren niet tevreden zou zijn als we de waterkwaliteit halen met hetzelfde aantal dieren, terwijl dat voor de SGP wel zou gelden. Het gaat ons om de doelen voor water, lucht, dierenwelzijn en dergelijke. Maar voor de Partij voor de Dieren gaat het daadwerkelijk om het terugdringen van de hoeveelheid dieren. Dat is gewoon een heel ander doel. Daardoor heb je echt een andere bril op als je kijkt naar de resultaten. Ik ben blij dat u in ieder geval toegeeft dat het een grote prestatie is van de boeren dat zij die reductie hebben gehaald. Dat zie ik dan maar als een compliment uit uw mond, geadresseerd aan de boeren.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Ik vind het wel jammer dat de SGP weer niet ingaat op hoe het nu met de dieren staat en wat het in stand houden van dit systeem betekent voor al die 500 miljoen dieren in dit land. Ik vind het ook jammer dat de SGP niet ingaat op de suggesties van de Partij voor de Dieren als het gaat om de transitie naar een gezondere landbouw. Ik heb het over minder dieren, maar wel een gezonder verdienmodel voor de boeren, zodat zij niet moeten concurreren in de verschrikkelijke wereldmarkt. Ze kunnen dan meer aandacht hebben voor hun dieren en kunnen misschien andere

zaken doen, zoals we eerder hebben gezien in de Tweede Kamer. Ik heb het over veeboeren die gewoon overschakelen naar het telen van plantaardige producten.

De voorzitter:

Meneer Flach heeft geen interrupties meer, maar hij kan daar dadelijk in zijn eigen termijn nog op terugkomen, mocht hij dat wensen. Het lid Kostić gaat verder. U heeft nog 1 minuut en 48 seconden.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

O, spannend!

Ik had het net over innovaties die wel werken, maar inzetten op RENURE is weer een duur foefje. De techniek is onzeker en de partijen die RENURE nu zitten aan te prijzen, spelen gewoon Russische roulette met levens van dieren en boeren. Boeren worden weer op kosten gejaagd, die zij vervolgens moeten terugverdienen, vaak door intensivering. Dat creëert een afhankelijkheid van de hoeveelheid mest, remt de transitie naar een gezond landbouwsysteem af en zit de mogelijkheid om andere groene doelen te halen in de weg. Kan de Minister garanderen dat deze zorgen onterecht zijn? Kan de Minister ons verzekeren dat er in ieder geval geen belastinggeld naar RENURE gaat, ook gezien het beperkte budget van dit kabinet?

RENURE heeft ook een hoog sjoemelmestgehalte en verhoogt het risico op nog meer mestfraude. De mestfraude is nu al zo groot dat zelfs het OM vraagt om een krimp van het aantal dieren in de veehouderij. «De prikkel om te frauderen met mest is gewoon groot,» zei de NVWA in februari nog. Welke maatregelen gaat de Minister met het kabinet nemen tegen mestfraude?

Ten slotte, voorzitter. Waarom kan de kalversector nog steeds uitbreiden? Waarom worden in deze mestcrisis eigenlijk nog steeds kalfjes uit andere landen hiernaartoe gesleept, zo vraag ik de Minister. Vorig jaar zijn er 106.000 kalfjes uit Ierland naar Nederland gehaald; piepjonge dieren, dagenlang onderweg. Wat vindt de Minister hiervan? Is zij bereid om zich maximaal in te zetten om zulke langeafstandsdiertransporten te stoppen? Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel, lid Kostić namens de Partij voor de Dieren. We komen bij de laatste twee sprekers: meneer Flach en meneer Grinwis. U krijgt het goed, want alleen meneer Pierik heeft nog één interruptie over, dus niets staat u in de weg. Geniet ervan op deze laatste dag voor het reces! We beginnen met meneer Flach van de mannenbroeders, de Staatkundig Gereformeerde Partij. We zetten de tijd aan.

De heer **Flach** (SGP):

Jammer, voorzitter, want ik had nog wel een paar scherpe vragen van collega Kostić verwacht, maar dat kan nu dus niet.

Voorzitter. Dat we zo snel al met de nieuwe Minister om tafel zitten om te spreken over het landbouwbeleid, staat eigenlijk symbool voor de urgentie van de opgaven waar de boeren voor staan. Er staat zo veel op het spel. Denk aan de melkveehouders met volle mestputten, maar ook aan de schrijnende onzekerheid bij de duizenden PAS-knelgevallen. Deze ondernemers en hun gezinnen zijn niet gebaat bij blufpoker of behendige debatten, of het nu linksom of rechtsom is. Zij hebben een kabinet nodig dat weet wat er speelt en dat de mouwen opstroopt om deze opgaven aan te pakken. Ik weet dat de nieuwe Minister hiervoor wil gaan. Ik wens haar daarbij namens de SGP veel wijsheid en zegen toe.

Dan nu de mestcrisis. Bij het vorige commissiedebat heb ik aangegeven dat het plan van Minister Adema weinig perspectief bood voor de korte termijn. Een graslandnorm haalt de komende jaren weinig uit, nog los van

de vraag of je nieuwe knelgevallen wilt creëren. De structurele opkoopregeling doet dat ook niet. RENURE, afroming bij rechtentransacties in de melkveehouderij en het voerspoor dragen wel bij, maar lang niet genoeg. Waar denkt de SGP dan aan?

Door het natte lenteweer ... Mijn blaadjes liggen door de war, voorzitter.

De voorzitter:

We hebben de tijd even stopgezet, geen probleem.

De heer Flach (SGP):

Excuus voor deze onderbreking. Als we naar Brussel gaan om wat derogatie terug te krijgen, zullen we ook wat moeten bieden. Alleen een stapel rapporten meenemen die laten zien dat dierlijke mest niet meer uitspoelt dan kunstmest zal helaas niet voldoende zijn. Ik denk aan de mogelijkheid voor melkveehouders om voor een graslandderogatie te kiezen gekoppeld aan verlaging van de totale stikstofgebruiksnorm.

Anders denk ik aan een derogatie voor blijvend grasland en een korting op de totale stikstofgebruiksnorm bij een hoog bodemoverschot.

Waarmee wil de Minister Brussel overtuigen, vraag ik haar.

Minister Adema had niet alleen 30% afroming voorgesteld – hij is trouwens nog nooit zo veel genoemd als in dit debat – ...

(Hilariteit)

De heer Flach (SGP):

Minister Adema had niet alleen 30% afroming bij overdracht van productierechten voor de melkveehouderij voorgesteld, maar ook voor de varkens- en de pluimveehouderij. Die laatste twee sectoren produceren nu echter onder hun sectorplafonds. Ik vraag aan de Minister of het wel reëel is om de afroming voor die sectoren mee te nemen in het wetsvoorstel. Ik waarschuw ook voor het vastpinnen van verlaagde sectorplafonds. Zorg voor voldoende flexibiliteit en reken niet met seizoensmatige pieken.

De vorige Minister dacht aan een brede stoppersregeling met een geschat budget van 4 miljard euro. Dan zou de 5 miljard uit het hoofdlijnenakkoord snel op zijn. Het versnellen van natuurlijke verkoop in de melkveehouderij is op zich goed, maar het moet beginnen met perspectief voor blijvers en opkoop is een sluitstuk met focus op de opkoop van bedrijven met verouderde stallen. Hoe kijkt de Minister hiernaar?

Door het natte lenteweer is het groeiseizoen later gestart. Wil de Minister ervoor zorgen dat het uitrijseizoen voor mest verlengd wordt? Dat geeft op korte termijn wel degelijk wat lucht. Voor verschillende teelt is het ook onmogelijk om voor 1 oktober te oogsten. Gaat de Minister die 1 oktobermaatregel aanpassen?

De SGP heeft eerder voorgesteld om niet heel Nederland aan te wijzen als kwetsbaar gebied in het kader van de Nitraatrichtlijn. Onder meer het riviereengebied en gebieden in Noord-Nederland met veel grasland kunnen prima buiten schot blijven door gebruik te maken van artikel 3.4 van de Nitraatrichtlijn in plaats van de luie variant van artikel 3.5. Het is mooi dat dit is overgenomen in het hoofdlijnenakkoord. Zoals staat in het hoofdlijnenakkoord, kan dit ook per direct, zonder toestemming van Brussel. Hoe gaat de Minister dit oppakken?

Een korte klap is ook te maken door het aanwijzen van NV-gebieden te baseren op recente data van het landbouwaandeel. Dan zouden in de waterschappen Noorderzijlvest en Amstel, Gooi en Vecht NV-gebieden geschrapt kunnen worden. Pakt de Minister dit snel op?

Ik blijf nog even bij de cijfers. Onderzoek laat zien dat de excretiecijfers voor melkvee, dus de hoeveelheid stikstof in koeienmest, weleens lager kunnen liggen dan de cijfers waar de overheid mee rekent. Dat gaat ook over het gasverlies, waar eerder over gesproken werd. Wil de Minister hiervoor corrigeren zodat er niet onnodig mest wordt afgevoerd?

Veehouders die al een saneringsbeschikking hebben gekregen, hikken aan tegen de deadline voor de afvoer van mest. Sommigen hebben volle mestkelders en vragen zich af of ze deze mest op tijd wegstrijken. Wil de Minister enige flexibiliteit bieden?

Mestverwerking en -opslag in akkerbouwgebieden draagt bij aan kunstmestvervanging. Vergunningverlening is echter een slepend knelpunt. Gaat de Minister afspraken maken met medeoverheden om hier ook vaart mee te maken?

Aan het eind heb ik nog een hartenkreet, voorzitter. Het wrange is dat alle pijn voor de sector door afschaffing van de derogatie en de verlaging van productieplafonds weinig oplevert voor de waterkwaliteit. Weet u waar de SGP wel enthousiast van wordt? Ik noem als voorbeeld het Boeren Innovatie Netwerk de Peel. Veehouders en akkerbouwers werken daar samen om onder meer door slimme teeltrotaties nitraatverliezen te beperken. Zo'n gebiedsaanpak werkt wél. Laat dat de motor van het beleid zijn, voor schoner water en handelingsperspectief voor boeren.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Flach namens de SGP. Dat was netjes binnen de tijd. Tot slot in deze eerste ronde meneer Grinwis van de ChristenUnie.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Voorzitter, dank u wel. De kersverse Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur heeft het genoeg bijna meteen te mogen aantreden in deze commissie. De aanloop naar dit debat had weliswaar iets weg van amateurtoneel, maar soit, we zijn er om de zeer urgente mestcrisis te bespreken, of beter gezegd: de mestplaatsingscrisis. Het is een bestaanszekerheidscrisis voor duizenden veehouders. Ik ben benieuwd naar de visie van de Minister hierop. Voordat ik verderga met de inhoud, wil ik haar van harte feliciteren met het ministerschap en met de werkelijk prachtige landbouwsector in haar portefeuille. Het is een keten vol met bedrijven, mensen met kennis, ondernemerschap, innovatieve ideeën en met een soms kwetsbare natuur die ons is toevertrouwd. Ik wens u veel wijsheid, sterkte en daadkracht.

Voorzitter. De Minister staat voor een grote opgave. We hadden al een opgave voor een volhoudbaar verdienvermogen voor de boeren, de natuur en het klimaat. Daar is sinds eind vorig jaar de acute mestplaatsingscrisis overheen gekomen. Die veroorzaakt meer dan alle andere opgaven een kaalslag onder boerenbedrijven. De wanhoop is bij veel agrarische ondernemers dan ook groot, vooral bij de gemiddelde of net iets kleiner dan gemiddelde melkveebedrijven. Tot voor kort konden zij hun mest geheel op eigen grond kwijt. Wat gaat de Minister juist voor deze kleinere en middelgrote bedrijven betekenen? Hoe voorkomt zij dat de nu al gaande koude sanering vooral die helft van de bedrijven raakt die het kleinst is c.q. het minst kan hebben qua saldo ieder jaar? Tot voor kort konden ze hun mest dus prima kwijt op eigen grond. Het nieuwe kabinet wil alles op alles zetten om de afbouw van de huidige derogatie terug te draaien. Wat zou het mooi zijn om met de Europese Unie tot betere en wel werkbare normen en afspraken te komen. Dat is geen korte klap, maar vergt een taai onderhandelingsproces. Gelet op de eind volgend jaar aflopende derogatie is die tijd er niet. Wat wordt de Brusselstrategie van deze Minister? Is dat dezelfde als die van haar voorganger, dus eerst leveren op reductie van vee en mest tot onder de mestplafonds en vervolgens naar Brussel voor een vorm van derogatie dan wel herziening van de Nitraatrichtlijn?

In het hoofdlijnenakkoord staat ook: «In de tussentijd wordt bezien welke noodmaatregelen er nodig zijn om de mestcrisis op te lossen.» Zoals de Minister weet, is haar voorganger in april al met een pakket gekomen. Hij heeft toen een samenhangend pakket gepresenteerd waarmee hij de crisis voor een deel, slechts voor een deel, onder controle kon krijgen. De heer

Van Campen onderstreepte dat gehele plan zojuist nog. Gaat de nieuwe Minister door met het uitvoeren van het gehele plan, van al deze maatregelen, zou ik haar willen vragen. Zo niet, wat gaat ze dan anders doen om een generieke korting af te wenden? Zij weet ook dat niet kiezen ook kiezen is. Dat is kiezen voor de ondergang van de vaak niet zo grote gezinsbedrijven. Daarom is dit een zeer urgente vraag.

Gaat de Minister door met het voorstel tot wetwijziging om de mestproductieplafonds te verlagen en de afomingspercentages te verhogen? Is ze bereid toe te zeggen het wetsvoorstel na ommekomst van de Raad van State zo spoedig mogelijk bij de Kamer in te dienen? Vindt zij dat haar voorganger met zijn brief van afgelopen vrijdag voldoende tegemoet is gekomen aan de consultatiereacties, of heeft ze meer aanpassingen in het wetsvoorstel in petto? Wat gaat zij nog meer doen om een generieke korting te voorkomen, conform de eerder aangenomen motie van de Kamer?

Voorzitter. Gaat de Minister aan de slag met de vrijwillige brede beëindigingsregeling, die bovenop de bestaande Lbv- en Lbv-plusregelingen komt? Er werd al opgemerkt dat die aantrekkelijker moet zijn voor bedrijven met oudere opstallen. Volgens de routekaart worden we uiterlijk op Prinsjesdag geïnformeerd over de invulling en de financiële dekking van de regeling die op 1 januari 2025 opengesteld zou moeten worden. Kunnen we daarop rekenen? Wanneer moet daarvoor de notificatie in Brussel starten?

Wat zijn de ambities van de Minister als het gaat om de sectoren die nu niet te maken hebben met productierechten, met fosfaatrechten of dierenrechten, zoals voor de kalveren en de geiten? Ik weet dat er op het ministerie hard is gewerkt aan visies en plannen daarvoor. Is de Minister bereid deze, bijvoorbeeld met betrekking tot de kalveren, naar de Kamer te sturen?

Hoe gaat de Minister bevorderen dat we zo spoedig mogelijk meer mestverwerkingscapaciteit organiseren? De partij van de Minister wil immers niet minder dieren, maar de mestplaatsingscrisis is slechts op twee manieren op te lossen als extra plaatsingsruimte niet op korte termijn uit Brussel naar ons toekomt. Dat kan met minder vee of met meer mestverwerking, of een combinatie van beide. Maar het bijbouwen van mestverwerkingscapaciteit kost tijd.

Voorzitter. Bepaalde gebieden zijn ten onrechte aangewezen als met nutriënten verontreinigde gebieden – collega Flach had het daar ook al over – zoals de waterschappen Noorderzijvest en Amstel, Gooi en Vecht. Daar is de bijdrage van landbouw niet meer dan 19%. Dat is aangetoond in deze waterschappen en dat is onafhankelijk en goed onderbouwd. Wil de Minister zo spoedig mogelijk overgaan tot aanpassing van de aanwijzing van deze gebieden en wil zij daarbij niet wachten tot ook het laatste waterschap zijn gegevens op orde heeft?

De voorzitter:

Dank u wel.

De heer **Grinwis** (ChristenUnie):

Voorzitter, ik sla een stukje over. Ik sluit me ten slotte aan bij wat vragen die zijn gesteld, onder anderen door de collega's Nijhof, Pierik en Flach, over de gasvormige verliezen. Ten slotte sluit ik me ook aan bij de 1 oktobervraag over het stoppen met de kalenderlandbouw.

De voorzitter:

Dank u wel, meneer Grinwis, voor uw inbreng namens de ChristenUnie. We gaan schorsen tot 15.40 uur ... Meneer Pierik, u wilt toch nog uw laatste joker inzetten? Hij kan het niet laten. Meneer Pierik, ga uw gang.

De heer **Pierik** (BBB):

Ik kan deze interruptie natuurlijk niet laten liggen, dus ik wil deze toch graag gebruiken om de heer Grinwis het volgende te vragen. Hij noemt heel veel verschillende dingen, ook van het maatregelenpakket van oud-minister Adema. Maar ik ben eigenlijk wel benieuwd welke maatregelen hij dan voor ogen heeft die de mestcrisis op korte termijn kunnen oplossen. Het zijn vooral de langeretermijnoplossingen die benoemd worden, maar we zitten natuurlijk met een acute mestcrisis. Welke zaken zou de heer Grinwis graag naar voren schuiven als oplossingen op de korte termijn?

De voorzitter:

Dat was meteen uw laatste interruptie, meneer Pierik.

De heer Grinwis (ChristenUnie):

Dank aan de heer Pierik voor deze vraag. De crisis is echt urgent en zo groot dat we moeten erkennen dat wij als overheid deze crises, die van bovenaf ontstaan door het sterk verkleinen van de mestplaatsingsruimte in een paar jaar tijd, niet zomaar kunnen oplossen. Maar wat we wel kunnen doen en wat op korte termijn in ieder geval een begin van ruimte biedt, is enerzijds aan de technische en modelmatige kant kijken. Zoals de heer Pierik ook terecht heeft gezegd, worden die gasvormige verliezen tot nu toe eigenlijk verkeerd ingerekend bij de melkveehouderij, als je dat vergelijkt met de pluimveehouderij en de varkenshouderij. Laten we dat aanpassen. Dat biedt een beetje lucht. Mijn oproep aan de Minister is om dat met terugwerkende kracht in 2024 te doen, als dat kan. Dat zijn dus maatregelen. Maar denk ook aan het wetsvoorstel dat nu bij de Raad van State ligt over de afroting. Natuurlijk gaat het niet om enorme percentages ieder jaar, maar laten we geen tijd verloren laten gaan en zo snel mogelijk dat wetsvoorstel in de benen helpen. Elke transactie waar je die afroting op kan toepassen, is immers de meest pijnloze manier om de hoeveelheid mest te verkleinen. Een brede beëindigingsregeling biedt wel degelijk soelaas als je die snel in de benen helpt. De nood is namelijk zo hoog, zeker bij de bedrijven die geen kant op kunnen met de mest en geen saldo hebben waar ze gigantisch op kunnen interen. Mijn oproep aan de Minister is daarom ook: start zo snel mogelijk die notificatie in Brussel en kom ondertussen met een brief naar de Kamer over hoe die regeling eruitziet. Dan kun je wel degelijk enige ruimte bieden. Maar ik erken: al neem je alle maatregelen, dan nog kunnen wij de crisis niet op korte termijn oplossen. Maar laten we in ieder geval doen wat onze hand vindt om te doen.

De voorzitter:

Kijk, met deze woorden gaan we de schorsing in. We schorsen tot 15.40 uur. Ik verzoek de Kamerleden even naar mij toe te komen. Dank u wel. Tot zo meteen.

De vergadering wordt van 15.10 uur tot 15.41 uur geschorst.

De voorzitter:

Welkom terug allemaal. Voordat ik het woord ga geven aan onze kersverse Minister, wil ik haar even complimenteren. Ik heb in de afgelopen achttien jaar nooit eerder meegemaakt dat de Minister überhaupt binnen de gestelde tijd terug was en zelfs eerder dan de Kamerleden. Ze was zelfs eerder dan meneer Van Campen vandaag. Complimenten daarvoor. Dat heb ik echt nog nooit eerder meegemaakt. Mevrouw de Minister, ik wil aan u vragen of u in blokjes gaat werken. Als u iedere keer even het blokje noemt, dan sta ik aan het einde van het blokje de interrupties toe. Dan loopt het allemaal wat ordelijker.

Minister Wiersma:

Dank, voorzitter. Ik heb in ieder geval drie blokjes: de inbreng en suggesties voor de aanpak van de mestcrisis vanuit de Kamer, de beëindigingsregeling en RENURE.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw de Minister. Dan mag u beginnen. De interrupties mogen dus iedere keer pas aan het einde van een blokje.

Minister Wiersma:

Dank, voorzitter. Ik was op tijd terug, want ik heb begrepen dat deze commissie niet van wachten houdt. We zijn gisteren misschien niet helemaal goed van start gegaan, excuses daarvoor. Ik hoop dat we vandaag een nieuw begin kunnen maken. Ik zit hier natuurlijk als kersverse Minister op een van mijn eerste werkdagen voor een debat over het mestbeleid. Dat geeft wel aan hoe urgent de Kamer dit onderwerp ervaart, maar hetzelfde geldt voor mij. Het is een van de meest urgente onderwerpen van dit moment. Ik heb dat in mijn hoorzitting ook aangegeven. Het is dus begrijpelijk en terecht dat dit bij jullie ook een hoge urgentie heeft. Daarom ben ik blij dat we hier vandaag toch met elkaar over in gesprek kunnen gaan en ik mijn oor te luisteren kan leggen bij jullie. Alle tips en suggesties die jullie meegeven, neem ik uiteraard mee. Ik ga in de zomer met het departement aan de slag om het hoofdlijnenakkoord uit te werken. Er zijn dus ook een aantal vragen waar ik nu nog niet op vooruit kan lopen. Ik denk ook dat dat logisch is. Maar als we het hoofdlijnenakkoord in een regeerprogramma hebben uitgeschreven, gaan we daar uiteraard opnieuw met elkaar over in gesprek. Het is heel begrijpelijk dat dit zo'n urgent thema is. De financiële zorgen en de zorgen op het boerenerf in het algemeen zijn groot. Dat voel ik ook.

Het verlies aan plaatsingsruimte voor dierlijke mest komt met name door de afbouw van de derogaties en een aantal andere genomen maatregelen. Die hebben veel impact gehad, waardoor we nu in deze situatie zitten.

Daardoor zitten we nu in deze situatie. Meerdere leden van deze commissie hebben mij gevraagd hoe we deze problemen aan gaan pakken en hoe ik aankijk tegen de aanpak van het vorige kabinet. Ik zal daar eerst even op hoofdlijnen op ingaan. Daarna behandelen we de specifieke vragen in blokjes, zoals zojuist afgesproken.

Er is mij alles aan gelegen om deze problemen de urgente aanpak te geven die ze verdienen. Daarbij is een generieke korting iets wat we absoluut willen voorkomen. Dat onderschrijft het hoofdlijnenakkoord ook en dat is ook al een aantal keren aangehaald. Dit kabinet is ook niet voornemens om te sturen op een gedwongen krimp van de veestapel. Dat staat in het hoofdlijnenakkoord. Verder staan in het hoofdlijnenakkoord nog een aantal maatregelen genoemd. Die moeten ook bijdragen aan het verlagen van de druk op de mestmarkt. Daarnaast heeft het vorige kabinet een plan van aanpak gepresenteerd met verschillende bouwstenen. Zoals zojuist ook al werd aangehaald, heeft de sector ook suggesties gedaan met voorstellen voor het oplossen van de problemen met betrekking tot de mestmarkt.

Ik denk dat die verschillende maatregelen en bouwstenen te vatten zijn in drie sporen. Dat betreft onder andere het vergroten van de plaatsingsruimte voor dierlijke mest. Ik heb de opdracht om de gesprekken over derogatie toch weer te houden, zoals zojuist ook een aantal keer is genoemd. Ik ben blij om hier ook te horen dat in deze commissie toch wel redelijk breed leeft dat we daarmee aan de slag moeten. Dat ga ik ook absoluut doen. De andere sporen gaan over het verminderen van de productie van dierlijke mest, de verwerking van mest en eventueel de export van dierlijke mest. Dat zijn de drie sporen, de drie lijnen die gaan lopen.

Uiteindelijk gaan we aan de slag met een mix van maatregelen. Een deel daarvan zal op de korte termijn al effect sorteren en een ander deel zal pas

effect sorteren op de langere termijn. Er zitten ook een aantal maatregelen in die vereisen dat wij opnieuw in gesprek gaan met de Europese Commissie. Zoals uw Kamer ook weet, is dat waarschijnlijk niet iets wat op de korte termijn direct geregeld is. Daarnaast zal dit kabinet met het hoofdlijnenakkoord in de achterzak wel een accentverschuiving aanbrengen in de aanpak van de mestmarkt. Dat is terug te zien in het hoofdlijnenakkoord. Het is logisch dat dit ook herkenbaar terug te zien zal zijn in de aanpak van dit kabinet.

Ik heb een aantal herkenbare zaken gehoord. Toen ik gisteren voor het eerst echt even op het departement was en in gesprek ging met mijn ambtenaren, heb ik direct gevraagd om een aantal zaken nader uit te werken. Dat betreft onder andere de met nutriënten verontreinigde gebieden, de aanwijzing van kwetsbare zones en kalenderlandbouw. Ik heb ook al gevraagd om te kijken of er iets mogelijk is in het kader van de verruiming van het mestrijtseizoen. We hebben een nat voorjaar gehad en weten dat dit niet het optimale moment is om mest uit te rijden. Daar zitten ook een aantal stappen in. Daarvoor moeten we onder andere een wetenschappelijke onderbouwing hebben. De CDM is daar dus bij betrokken. Ook moeten we terug naar de Europese Commissie, die daar kennis van moet nemen. Ik weet ook dat je niet met zo'n uitstel moet komen in de laatste week voordat het seizoen afloopt, want daar kunnen boeren niet op wachten. Dat is ook iets wat we gisteren besproken hebben in ons eerste gesprek op het departement.

Ik ben ook bereid om constructief te kijken naar de mogelijkheden voor opslag van mest. Opslag van mest is echt een kortetermijnoplossing voor de acute situatie, maar zou, weliswaar tijdelijk, een bijdrage kunnen leveren. Daarbij zullen ook de mogelijkheden van de Omgevingswet moeten worden gezien. Dat zou kunnen betekenen dat je inderdaad met silo's of mestzakken gaat werken. Dat is echt een tussenoplossing voor de huidige situatie. Daarnaast zullen we op meerdere schakelborden moeten gaan spelen en zullen de fasering en de tijdsdimensie van de bouwstenen en de uitwerking van maatregelen die we kunnen inzetten divers zijn. Dit betekent dat we wel focus en fasering gaan aanbrengen, maar dat is iets waarmee ik later bij jullie kom, want dat hebben we gisterochtend in het uurtje met de ambtenaren nog niet helemaal kunnen uitwerken. Daarover later meer.

Uiteraard staat zorgvuldigheid voorop. We weten allemaal hoe belangrijk dat is; kijk ook naar de PAS-problematiek. Uw opvattingen hier in de Kamer, de realiteit buiten en de wisselwerking met partijen buiten, de landbouw, en de Europese dimensie zijn allemaal van belang. Die gaan we allemaal grondig verkennen, met alle elementen op tafel, zodat daarna de definitieve architectuur van de totaalaanpak bepaald kan worden. Zoals ik zojuist al zei, is dit iets wat ik de komende weken ga doen. Dat zal onderdeel zijn van het regeerprogramma dat door dit kabinet wordt opgesteld en dat voor Prinsjesdag naar de Kamer gestuurd zal worden. Daarover zullen we met elkaar in gesprek gaan. Daarvoor ga ik de komende weken – dat is vanaf vandaag – in gesprek met het ministerie, maar ook met sectorpartijen en deskundigen. Uiteraard is de inbreng die ik vandaag van uw Kamer hoor, daar ook onderdeel van.

In dit debat heb ik van uw Kamer gehoord over de zwaartepunten van de aanpak van de problematiek op de mestmarkt. Dan wil ik nu naar de blokjes toe, want daarin komen veel vragen aan de orde.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw de Minister. Tot zover even. Voordat u aan uw blokjes begint, laat ik nu ook wat vragen toe.

Mevrouw **Bromet** (GroenLinks-PvdA):

De Minister heeft het over een accentverschuiving. De eerste accentverschuiving die ik hoor, is dat zij serieus werk gaat maken van die

mestzakken en die silo's als tussenoplossing. Mijn vraag aan de Minister is of een tussenoplossing ook een oplossing is en waar die mest dan in the end blijft.

Minister Wiersma:

Ik heb nog niet direct gezegd dat we daar direct actief werk van gaan maken. Ik heb gezegd dat we openstaan voor dergelijke ideeën. Als we gaan kijken naar oplossingen en die nader uitwerken in de komende weken, staan we daarvoor open. We gaan dus kijken of dat ook in combinatie kan. In het plan van het vorige kabinet staat ook iets over mestverwerking en export. Zouden we dat aan elkaar kunnen koppelen? Maar goed, zoals ik zojuist ook al zei, gaan sommige zaken al zo ver op de inhoud in dat ik daar vandaag nog niet concreet op vooruit kan lopen. Maar wij staan open voor alle mogelijke oplossingen, zeker voor die op de korte termijn.

De voorzitter:

Dank u wel voor de beantwoording.

Mevrouw Bromet (GroenLinks-PvdA):

Ik zou meteen nog een vraag willen stellen. Een van de oplossingen die de BBB hier suggereert, is om een gedoogbeleid in te stellen, dus om dingen te doen die eigenlijk niet mogen. Ziet de Minister dat ook als een van de opties die ze wil openhouden?

Minister Wiersma:

Mevrouw Bromet, volgens mij hoorde ik het lid van de BBB zeggen dat zij ook de vastgestelde wetten en regels onderschrijven. Dat geldt uiteraard ook voor dit kabinet. Dat staat ook in het hoofdlijnenakkoord.

De voorzitter:

Dan stel ik voor dat de Minister aan het blokje ... Mevrouw Podt?

Mevrouw Podt (D66):

Ja, toch nog heel even over de mestzakken en silo's en zo. De Minister zegt: het is een tijdelijke oplossing. Ik vraag me dan af hoe ze dat «tijdelijk» ziet, want ik geloof dat er 800.000 wagens vol met mest zijn. Volgens mij zei mevrouw Bromet dat eerder ook. Dus ja, dat levert dan toch op geen enkele manier een bijdrage aan de oplossing? Ik kan me daar gewoon niets bij voorstellen.

Minister Wiersma:

We hebben dat artikel ook gelezen. Mijn ambtenaren hebben daar ook al even naar gekeken. Die zeggen dat dit uiteindelijk is gebaseerd op een hypothese en dat alle doorrekeningen van de NPLG-plannen en alle onzekerheden over wat nog niet staand beleid is daar ook in meegerekend zijn. Dat voorziet dus niet helemaal in de actuele situatie. Verlies van derogatie en de aanwijzing van met nutriënten verontreinigde gebieden hebben per direct een situatie doen ontstaan die voor de korte termijn een aantal oplossingsrichtingen zoekt. We hebben daarbij gezegd dat we openstaan voor alle mogelijkheden. Maar goed, ik ga de komende weken keihard aan de slag met het departement om te bekijken wat dat concreet wordt. We komen na het reces gewoon bij uw Kamer terug met een antwoord op de vraag hoe we dat in samenhang zien.

De voorzitter:

Dank u wel. Dan stel ik voor dat de Minister de andere blokjes gaat behandelen. We beginnen met het blokje over de oplossingen voor de mestcrisis, toch?

Minister Wiersma:

Dank, voorzitter. Ja, dit is het blokje inbreng Tweede Kamerleden/ suggesties aanpak mestcrisis. Ik heb dat met die blokjes al heel vaak gezien, maar het is toch even wennen als je dat zelf moet gaan verwoorden, maar ik doe mijn best.

De eerste vraag gaat over het uitwerken van het wetsvoorstel langs de twee lijnen van het hoofdlijnenakkoord. Dat wil zeggen: de Europese inzet, de derogatie en het pakket met noodmaatregelen. Kan ik dat wetsvoorstel zo snel mogelijk bij de Tweede Kamer indienen? Liggen beide voorstellen met betrekking tot afroming en mestproductieplafonds bij de Raad van State? Wanneer verwacht ik een reactie? Dat was de eerste vraag. Mijn antwoord voorziet in de vragen van de heer Van Campen, de heer Holman, mevrouw Vedder, de heer Flach en de heer Grinwis, die er niet is.

De voorzitter:

Nee, de heer Grinwis is er even niet, maar hij wordt waargenomen. Zijn team luistert en kijkt dus mee.

Minister Wiersma:

Oké, dan gaan we daarmee beginnen. Zojuist zei ik ook al in de inleiding: de aanpak is voor mij urgent. We gaan daar deze zomer mee aan de slag. We gaan dan alle elementen grondig verkennen, zodat ik daarna de definitieve architectuur van die aanpak kan bepalen. Het vorige kabinet heeft twee maatregelen, die nog voor de zomer actie vereisen, al in gang gezet, waaronder het wetsvoorstel mestproductieplafonds. Dat wetsvoorstel is eind juni, na instemming van de ministerraad, al voor advies verzonden naar de Raad van State. Het volgende vind ik wel belangrijk. Zojuist zei ik in mijn inleiding ook: ik doe er vandaag niks bij en ik doe er niks af. Ik ben zelf dus ook heel erg benieuwd naar het advies van de Raad van State. Ik ga dat grondig bestuderen. In de tussentijd ben ik ook benieuwd waar we nou precies staan in het licht van de Lbv en de Lbv-plusregeling. Daar heb ik inmiddels zelf ook heel veel vragen over uitgezet. Als we dan dus een beetje een foto, een totaalplaatje, hebben van wat de opgave nog is en welke maatregelen passend zijn om te nemen ... In het licht daarvan komt dat terug in de bredere uitwerking van het hoofdlijnenakkoord, waar we elkaar nog over zullen spreken. Mijn streven is dus om dat kort na het zomerreces aan de Kamer te sturen, met het verzoek om daar spoedig met elkaar over in gesprek te gaan, zodat het wetsvoorstel eventueel per 2025 van kracht kan worden, conform de toezeggingen in de derogatiebeschikking. De volgende vraag gaat over ... O, sorry.

De voorzitter:

Gaat u rustig door, mevrouw de Minister.

Minister Wiersma:

Excuus, voorzitter. Ik dacht dat er een vraag kwam.

De volgende vraag gaat over de resultaten die wij verwachten vanuit Brussel, ook gezien het feit dat veel boeren nu al in de financiële problemen zitten. Er staan inderdaad meerdere maatregelen in het hoofdlijnenakkoord die in Europees verband geregeld moeten worden. Dat geldt onder andere voor de inzet op derogatie, maatregelen voor het mestbeleid, bredere maatregelen in het landbouw- en visserijdossier en, daarbuiten overigens, het asioldossier. We hebben dus flink veel werk te verzetten en te doen. De timing is wel heel erg van belang, want niet alles zal in één keer kunnen. Succes is daarin, zoals zojuist ook al werd aangehaald, niet gegarandeerd. We gaan de zaken die we in willen brengen goed inhoudelijk onderbouwen. Daarbij gaan we laten zien dat we als Nederland niet alleen komen om iets te halen, maar dat we ook iets brengen. Dat brengen zie ik toch echt wel in een goede uitwerking van dit

hoofdlijnenakkoord met een goed onderbouwd plan. Ik ben benieuwd. Als we dat allemaal klaar hebben, met die resultaten en dat plan in de hand, wordt de kans op succes groter.

Zoals jullie weten ben ik over twee weken al in Brussel, want dan is de Landbouw- en Visserijraad. Dat zal beginnen met een kennismaking en het investeren in de relaties, zoals ik in de hoorzitting ook gezegd heb, en wat mij betreft ook met de inhoud. We hebben zojuist een aantal zaken gehoord die inhoudelijk heel goed te onderbouwen zijn. Die neem ik zeker mee. Dat vergt wel nadere uitwerking. Dat neem ik deze zomer mee. Dat betekent niet dat we nu niks doen. Ik ga dus al naar Brussel. Dat is al in anderhalve week. Daar ga ik eerst eens kennismaken met mijn collega's van andere lidstaten. Volgens mij is dat het begin. Vervolgens ga ik hier met mijn departement een goede agenda voor samenstellen. Dat hebben we gisteren in dat uurtje nog niet gered.

Er was nog een vraag, onder andere van de SGP, over wat we doen om men ervan te overtuigen om een afbouwderogatie te verlenen. Zoals ook in het hoofdlijnenakkoord staat, gaan we natuurlijk alles op alles zeggen om toch de afbouw zoals die nu is, terug te draaien en betere afspraken te maken. Ik beseft dat we daarvoor echt wel veel werk moeten verzetten, dat dat niet vanzelf gaat en dat we daar echt in moeten investeren, maar dat zijn we verplicht aan de boeren en de landbouw van Nederland. Zoals ik zojuist ook al zei, heb ik gehoord: we kunnen niet alleen iets halen, we moeten ook iets brengen. Dat is absoluut iets wat ik mee zal nemen in de agenda richting Brussel. In de komende weken gaan we bekijken hoe we dat op gaan pakken. Daar ga ik zo snel mogelijk mee aan de slag.

Dan heb ik nog een onderwerp, namelijk de ruimte voor graslandderogatie. De heer Holman van NSC vroeg hoe we dit op korte termijn doen en of we in september een plan van aanpak met betrekking tot de strategie in Brussel kunnen delen met de Kamer. Ik heb daar zojuist gedeeltelijk op gereageerd, denk ik. De timing is van belang. Ik neem dit mee deze zomer en ga ervan uit dat wij in september echt wel de contouren van deze aanpak kunnen delen.

Dan kom ik op een vraag van mevrouw Vedder van het CDA, over het plan B. Ze zei: «Het opbouwen van relaties kost tijd. Die hebben we niet. Welke maatregelen gaan we ondertussen treffen en wanneer treden die in werking?» Hier moeten we echt de komende weken uitwerking aan gaan geven. We moeten het plan voor de mestmarkt en de strategie voor Europa uitwerken. Dat gaan we doen met de bouwstenen in de hand die er al liggen. De maatvoering, de inrichting en de timing hebben ook weer invloed op de financiële uitwerking daarvan. Ik kan daar op dit moment niet op vooruitlopen. We zeiden zojuist namelijk ook al dat dit wel zorgvuldig moet gebeuren. Het zou onzorgvuldig zijn als ik daar nu hele concrete uitspraken over doe. Daarvoor heb ik namelijk nog te weinig voorbereidingstijd met het departement gehad. Maar we gaan natuurlijk kijken welke noodmaatregelen mogelijk zijn voor de korte termijn. Ook daar gaan we deze zomer mee aan de slag.

Dan kom ik op het onderwerp van het uitzonderen van de grondgebonden boeren van de generieke korting. Dat was een vraag van mevrouw Bromet van GroenLinks-PvdA. Wij hebben sowieso als kabinet de opdracht gekregen om een generieke korting te voorkomen. Dat staat ook in het hoofdlijnenakkoord. Het wetsvoorstel met betrekking tot die productieplafonds ligt nu bij de Raad van State. Dat advies gaat er komen. Dan gaan we kijken hoe we dat mee kunnen nemen in de aanpak van dit kabinet. In de Meststoffenwet is overigens al opgenomen – ik ben trouwens ook nauw betrokken geweest bij de totstandkoming van het stelsel van fosfaatrechten – dat grondgebonden boeren uitgezonderd zijn van een generieke korting. Dat is onderdeel van die wet. Daarnaast neem ik daarbij uiteraard ook de input mee.

Dan is er nog een vraag van mevrouw Vedder van het CDA, over haar motie over vanggewassen. Ze vroeg hoe we daar uitvoering aan gaan

geven. Het is een bijzonder nat voorjaar geweest. Ik realiseer mij dat de boeren echt veel later hebben kunnen poten of zaaien en dat dit consequenties heeft voor de vraag of het gaat lukken om op 1 oktober een vanggewas gezaaid te hebben. Hierover is al een advies opgevraagd bij de Commissie van Deskundigen Meststoffenwet, de CDM. Er is wat betreft maïs ook een expertcommissie in het leven geroepen. We zorgen ervoor dat die zich gaan buigen over de vraag of 1 oktober haalbaar is. We zijn dus op dit moment bezig met daar uitvoering aan geven. Dit zal ik ook meteen doen voor die andere gewassen. Daar informeren we uw Kamer zo snel mogelijk over, want we snappen dat dit onder hoge tijdsdruk staat en dat de landbouwers gewoon duidelijkheid en zekerheid nodig hebben wat betreft wanneer ze die vanggewassen in moeten zaaien. Dat loopt dus.

Dan was er nog de vraag van zowel de heer Pierik als de heer Flach over het uitrijseizoen. We hebben daar wel een onderbouwing voor nodig. We weten dat de mestgift door het natte voorjaar later op gang is gekomen. We weten ook dat het, juist om te voorkomen dat er veel afspoelt, belangrijk is dat mestgiften verspreid worden. Je wil niet dat boeren in een kort tijdsbestek zo veel mogelijk mest moeten uitrijden omdat ze nu eenmaal aan een datum gebonden zijn, ook als blijkt dat de omstandigheden dan niet helemaal optimaal zijn. Maar we kunnen dat alleen doen door de CDM hiernaar te vragen. Maar ik zei het al: een van de eerste dingen waar ik het departement om gevraagd heb, is om daarmee aan de slag te gaan. Ik herken dat namelijk. We zijn dus bezig met die vraag, maar er moet een milieukundige onderbouwing komen. Dit pakken we dus met prioriteit op.

Dan waren er nog een aantal vragen met betrekking tot het rapport van Herman de Boer en die gasvormige verliezen. Ik ken zijn rapporten ook, niet alleen dit rapport. Ik heb er vaak naar verwezen, ook als ik zelf debatteksten mocht schrijven. Ik ben dus bekend met het rapport. De CDM heeft eerder ook al soortgelijke conclusies getrokken. Dat was in 2021. Maar op dit moment is het actualiseren van de ... Sorry?

De voorzitter:

U mag zo door. Kan het iets rustiger aan de linkerkant, alstublieft? O, ik hoor dat mevrouw Beckerman haar collega water wilde geven.

Minister Wiersma:

Een beetje hoffelijkheid is altijd goed in deze Kamer.

De voorzitter:

Dat is heel vriendelijk, maar dat kan ook zonder geluid. Mevrouw de Minister.

Minister Wiersma:

Het actualiseren van de excretieforfaits is eigenlijk ook een thema dat al lang loopt, want zeker in dit geval, waarin de gasvormige verliezen vooral bestaan uit niet-schadelijk stikstofgas, hoeft een veehouder inderdaad minder dierlijke mest van zijn bedrijf af te voeren. Dat draagt ook bij aan een verlaging van de druk op de mestmarkt. Wij zijn hierover al in contact met de CDM, de Commissie van Deskundigen Meststoffenwet, die mij hier wetenschappelijk over gaat adviseren. Zodra ik meer weet, komen wij daar uiteraard op terug bij jullie Kamer. We zullen dat ook meenemen bij de uitwerking van dat plan, waarmee we ook naar jullie toe komen.

De voorzitter:

Ook dank aan de Minister voor het duiden van die afkorting, want dat wordt enorm gewaardeerd door mensen die minder ter zake deskundig zijn en die vanuit thuis kijken en luisteren. Dat wilde ik u nog zeggen.

Minister **Wiersma**:

Ik doe mijn best.

Dan waren er nog een aantal vragen van mevrouw Vedder. Wat gaan we doen om te zorgen dat er versneld wordt in de uitvoering? Ben ik het ermee eens dat veel vormen van innovatie geen invloed hebben op de mestproductie en dat er maar twee knoppen zijn: minder mest of minder N en P? Welke keuzes gaan we hierin maken? Dit zijn van die zaken die zo specifiek zijn dat ik er op dit moment niet op vooruit kan lopen, maar bij de uitwerking van het regeerprogramma zullen daarover wel nadere stukken opgenomen worden. Daar komen we dus later op terug.

Dan was er nog een vraag van mevrouw Vedder. Het waren best wel veel vragen. Ziet de Minister kans om de de-minimisregeling te verruimen om meer steun mogelijk te maken? Hoe staat het met de verhoging van de subsidie Behoud grasland? Wat is het handelingsperspectief voor boeren die in financiële problemen zitten?

Ik heb gisteren direct al even gevraagd naar de de-minimisregeling. Ik begrijp dat er op dit moment ook in Europees verband gekeken wordt of het bedrag van 20.000 verhoogd kan worden. Dat loopt dus. Dat zou ook wel mijn inzet zijn. Als daar meer over bekend is, komen we daar uiteraard op terug.

De Eerste Kamer gaat begin juli stemmen over de suppletoire begroting. Daarin zitten het subsidiebedrag en het plafond voor het behoud van het graslandareaal. Dat zal worden verhoogd. De € 20 per 10 kilogram stikstof uit dierlijke mest per hectare terugval in de mestplaatsingsruimte is in dat voorstel verhoogd naar € 50. Het plafond gaat van 50 miljoen naar 85 miljoen. Dat is dus wel even onder voorbehoud, vanwege de Eerste Kamer. U heeft dus alle redenen om uw partijen nog even te tippen en een positief stemadvies te geven.

Dan was er nog een vraag van de heer Pierik en mevrouw Nijhof inzake de bufferzones en de kwetsbare zones. De vraag was om te reflecteren op het verkleinen van de bufferzones rondom Natura 2000-gebieden en niet langer heel Nederland aan te wijzen als kwetsbare zone. De zone van 250 meter rondom Natura 2000-gebieden is opgenomen op basis van een advies van Wageningen. In de derogatiebeschikking stond ook dat we zo'n zone moesten gaan invullen. Dat is onderdeel van de afspraken die we gemaakt hebben met de Europese Commissie. In het hoofdlijnenakkoord staat dat we die terug zouden willen brengen naar 100 meter, maar als we willen terugkomen op gemaakte afspraken, zullen we daarover eerst in gesprek moeten gaan met de Europese Commissie. Ik zal u binnenkort informeren over hoe ik deze afspraken op korte termijn ga uitvoeren. Ik denk dat we daar zo meteen in een totaal vragenpakketje over kwetsbare zones op terugkomen. Die houdt u dus van mij tegoed.

O, daar hebben we het onderwerp kwetsbare zones al. De vragen van de heer Flach van de SGP, maar ook van de heer Pierik en mevrouw Nijhof hebben we samengebracht. Zij stelden hun vragen ook omdat het in het hoofdlijnenakkoord staat. In principe geldt het actieprogramma Nitraatrichtlijn in de aangewezen kwetsbare zones óf op het hele grondgebied. Ik heb ook al een uitsplitsing laten maken van welke landen wat doen. Dat is een beetje fiftyfifty in de lidstaten. Ik ben zelf ook nog wel benieuwd wat de onderbouwing daarvan is. Die heb ik nog niet paraat. Maar in Nederland zijn de regels ter bescherming van de waterkwaliteit, zoals de gebruiksnorm voor dierlijke mest van 170 kilogram, in heel Nederland geïmplementeerd.

Om specifieke kwetsbare zones aan te kunnen wijzen, zullen we moeten onderbouwen in welke gebieden in Nederland de waterkwaliteit nu goed is en zonder de maatregelen uit het actieprogramma goed blijft. We moeten namelijk ook de kans op verontreiniging of eutrofiëring door fosfaten en nitraten uit agrarische bronnen meewegen. Ik kan daar nu dus nog niet op vooruitlopen. Wij gaan onderzoeken waar dat van toepassing zou zijn en of we kwetsbare zones kunnen aanwijzen. Dat gaan we per

gebied doen. Dat vereist een heel gedegen onderbouwing. Dat is een hele hoop werk. Wij zullen de zomer nodig hebben om de mogelijkheid hiertoe verder uit te werken. Zodra we daarover meer op papier hebben, komen we daar direct mee terug naar jullie Kamer.

Ik wilde nog zeggen dat de Europese Commissie inderdaad is gestart met een evaluatie van de Nitraatrichtlijn. Mevrouw Nijhof refereerde daaraan. Op dit moment vinden er in expertgroepen gesprekken plaats over de consultatie. Medio 2025 komt de Commissie met een evaluatieverslag. Dan wordt er meer duidelijk over wat de herziening van de Nitraatrichtlijn uiteindelijk gaat betekenen, ook voor ons.

Dan kom ik bij het onderwerp gedoogoverschrijding van gebruiksnormen. Zijn wij voornemens in te grijpen op het beleid met betrekking tot mestplaatsing? Ga ik overschrijding gedogen? Daar heb ik volgens mij zojuist in de inleiding antwoord op gegeven. Wij houden ons aan de wet. Welke reactie verwacht ik uit Brussel? Zoals ik in mijn inleiding ook zei, is de aanpak van de mestproblematiek zeer urgent. Daar ben ik mij van bewust. Er moeten oplossingen komen. Daar gaan we echt hard mee aan de slag. De komende weken staan voor mij in het teken van met het departement echt de diepte in gaan. We gaan een totaalplaatje maken van ons instrumentarium, van de bouwstenen die er al liggen en van het bouwwerk dat we daarvan kunnen bouwen. De komende weken ga ik daarmee aan de slag. Ik kan daar nu niet tot in detail op vooruitlopen, omdat het echt vereist dat ik dit goed ga voorbereiden met het departement. Daar hebben we helaas nog geen tijd voor gehad. Ik zou het liefst nu al een heel uitgebreide oplossing hebben, maar daar zijn die twee dagen ministerschap helaas net te kort voor. Maar het heeft de hoogste prioriteit. Neem van mij aan dat het bovenaan mijn agenda staat. De heer Flach en de heer Grinwis hebben een aantal vragen gesteld over de aanwijzing van met nutriënten verontreinigde gebieden. Het gaat dan over de bronnenanalyse en een aantal waterschappen dat daar zelf nog onderzoek naar gedaan heeft. Op dit moment vindt er inderdaad een actualisatie van de bronnenanalyse plaats. Daarbij wordt het aandeel van de landbouwbijdrage herijkt. Dat is op dit moment nog niet gereed. Het vorige kabinet heeft dat al in werking gezet. Het punt is dat dat wel voor alle waterschappen uniform moet gebeuren. Daar wordt op dit moment aan gewerkt. Uiteindelijk heeft het vorige kabinet wel afspraken gemaakt over de aanwijzing van met nutriënten verontreinigde gebieden, dat dat zou gaan gelden voor het jaar 2024 en het jaar 2025. Ik heb daar zelf ook wel vragen over. Ik weet bijvoorbeeld dat een gedeelte van een waterschap, toevallig Friesland – daar is maar één waterschap – als met nutriënten verontreinigd is aangewezen, terwijl ik weet dat zij nagenoeg tegen de norm of zelfs op de norm zitten op dit moment. Zij hebben mij ook gevraagd: hoe kijk je ernaar en kunnen we er dan uit? Wij hebben alleen de afspraak gemaakt met Europa, met Brussel, dat het voor '24 en '25 geldt. Dus dit zal ook onderdeel zijn van het pakket aan vragen dat ik daar neer zal moeten leggen. Dat vereist afstemming en nader overleg. Daar ga ik zo snel mogelijk naar kijken en daar kom ik zo spoedig mogelijk bij jullie op terug. Dat was dit kopje.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw de Minister. Tot zover blokje één. Interrupties. Ik begin even bij mevrouw Bromet, dan de heer Flach en dan gaan we de rest langs. Mevrouw Bromet.

Mevrouw Bromet (GroenLinks-PvdA):

Ik hoor de Minister zeggen: we kunnen niet alleen halen in Brussel, maar we moeten ook brengen. Ik hoor haar vooral over wat er gehaald moet worden en ik hoor nog helemaal niks over wat we gaan brengen. Mijn vraag is dus wat we gaan brengen, zeker in het licht van dat ik nog

helemaal niks heb gehoord over een krimp van de veestapel. De Commissie van Deskundigen Meststoffenwet heeft tegen de Kamer gezegd: dat is de enige optie om dit probleem op te lossen.

De voorzitter:

Mevrouw de Minister.

Minister Wiersma:

Dank, voorzitter. Ik had mezelf gemutet. Dat vinden sommige mensen thuis soms wel handig.

Ja, wat we gaan brengen. Kijk, wat we gaan brengen, is natuurlijk wat ik zojuist ook zei. We gaan het hoofdlijnenakkoord uitschrijven en dat maakt daar onderdeel van uit: welke aanpak ziet dit kabinet voor zich om om te gaan met de landbouw en de agrarische sector in Nederland? Wat ons betreft – ik hoorde de heer Flach dat ook zeggen – staan de doelen echt voorop. Het halen van de doelen moet vooropstaan; daar gaan we een plan voor maken. De krimp van de veestapel is daarbij voor dit kabinet geen doel op zich. We weten alleen wel dat er al veel is ingeschreven op de Lbv en de Lbv-plus. Die regelingen zetten we d – dat was het volgende kopje, dus dan loop ik een beetje vooruit op blokje twee – en die brede beëindigingsregeling komt er ook. Dat staat ook in het hoofdlijnenakkoord. Die komt er. Voor dit kabinet – dat staat ook in het hoofdlijnenakkoord, dus dat is de opdracht die ik heb – is veereductie geen doel op zich, maar ik heb ook de prognose van wat het gaat doen op het moment dat alle inschrijvingen van bedrijven voor de regeling worden gehonoreerd. Ik denk dat er, zeker als we kijken naar 2015 of het jaar 2000, een behoorlijke krimp van de veestapel is geweest als deze regelingen zijn afgerond, met daarbij de kanttekening dat die beëindigingsregeling ook nog komt.

De voorzitter:

Ik heb even de volgorde aangehouden. Voor zover ik het kon volgen, was de heer Flach als tweede. Meneer Flach.

De heer Flach (SGP):

Ik heb een vraag over de met nutriënten verontreinigde gebieden. De vorige Minister zei: ik wil het voor alle waterschappen uniform doen. Dan hebben we het eigenlijk over begrip «rechtsgelijkheid», maar je zou ook kunnen kijken naar het begrip «rechtszekerheid» op het moment dat een waterschap kan aantonen: ik zit onder die 19%, dus zou ik niet meer moeten worden aangewezen als een NV-gebied. Waar geeft de Minister prioriteit aan, aan rechtsgelijkheid of aan rechtszekerheid?

De voorzitter:

De Minister.

Minister Wiersma:

Als we verschillende methodes gaan gebruiken – dat hebben we natuurlijk ook met het meetprotocol voor de emissiearme stalvoeren bekeken – moeten we daar uiteindelijk wel eenduidigheid in zien te krijgen, omdat je anders ongelijkheid krijgt. Ik volg daarin dus wel het spoor van het oude kabinet, waarbij we nu breed gaan kijken naar een actualisatie van die bronnenanalyse.

De heer Flach (SGP):

Dan nog een tweede, andere vraag. Die gaat over de stikstofgebruiksnorm. Is de Minister het met de SGP eens dat het bijzonder is dat die 170 kilogram zo scherp wordt gehandhaafd, terwijl wel mag worden aangevuld met kunstmest tot die totale gebruiksnorm? Ziet ze daar ook mogelijkheden in in de richting van Brussel?

De voorzitter:
Excellentie.

Minister Wiersma:

Dank, voorzitter. De heer Flach vindt hierin een medestander. Het hoofdlijnenakkoord spreekt zich ook uit voor derogatie, die uiteraard ook een uitzondering is, een wetenschappelijk onderbouwde uitzondering overigens, op die 170 kilogram stikstof. Er is zojuist in dit debat al een aantal keren aangehaald wat het uiteindelijk kost, bijvoorbeeld aan gas, om kunstmest te produceren. We hebben ook het onderzoek van Herman de Boer gezien over de gasvormige stikstofverliezen; dat werd aangehaald. Maar hij heeft ook een onderzoek gedaan naar nitraatuitspoeling. Bij de stukken zit ook nog iets over nitraatuitspoeling bij kunstmest en dierlijke mest, waaruit blijkt dat ook in dat kader, dus in milieutechnisch opzicht, die 170 kilogram over dierlijke mest wel te onderbouwen valt. Daarvoor hebben we eerder ook derogatie verleend gekregen. Dat is ook waarom we weer voor derogatie met Brussel in gesprek zullen gaan.

De voorzitter:

Ik weet niet of mevrouw Beckerman ... Niet? Dan ben ik bij mevrouw Podt nu.

Mevrouw Podt (D66):

Richting de Minister zeg ik: ik heb veel waardering. Ik zie dat ze echt probeert om zo duidelijk mogelijk antwoord te geven. Dat lijkt me op dit moment nog niet makkelijk. Ze straalt ook urgentie uit; dat is heel fijn. Maar juist daarom hoop ik dat ze toch nog even antwoord kan geven over het plan-Adema. Ik vroeg namelijk of ze bereid is om dat onverkort uit te voeren. Mijn punt is het volgende. Ik hoor de Minister heel veel maatregelen noemen die niet onder het plan-Adema vallen. Daar kunnen we natuurlijk best over praten. Maar dan zou ik zeggen: doe dan Adema-plus, dus doe dan in ieder geval Adema en kijk verder wat je eventueel nog wil doen met mestzakken of iets anders. Mijn vraag gaat dus vooral om het volgende. Gaat de Minister niet alleen aan de slag met de beëindigingsregeling die ze noemt en met de graslandsubsidie, maar echt met alle maatregelen die in het plan staan?

Minister Wiersma:

Dit is wat ik zojuist bedoelde met «ik doe er vandaag niets bij en niets af», denk ik. Ik ga er open in. Ik zie dat er hele goede maatregelen in het plan-Adema staan. Ik zei bijna «plant-Adema», maar dat is het niet helemaal! In het licht van de uitwerking van het hoofdlijnenakkoord komen we er na het reces op terug. Ik doe vandaag dus geen toezeggingen over iets erbij of eraf doen. Maar er staan hele goede instrumenten in. Daar gaan we zeker goed naar kijken.

De voorzitter:

Dit is al uw laatste interruptie, omdat u zulke lange vragen stelt. Dat is de 30 secondenregeling.

Mevrouw Podt (D66):

Ik begrijp het eerlijk gezegd niet zo goed. Ik snap niet wat de Minister bedoelt met «er komt niets bij; er gaat niets af». Ik denk dat we geen tijd te verliezen hebben. Dus als we nu de hele zomer gaan nadenken over wat we uit dat plan wel gaan doen en wat niet ... Het voordeel dat we hebben is dat dit er ligt; hier is een Kamermeerderheid voor. Dit is er op instigatie van de VVD gekomen; iedereen heeft zich erachter geschaard. Volgens mij moeten we ervoor zorgen dat we dit gelijk gaan implementeren. Is de Minister dat met mij eens?

Minister Wiersma:

Ik heb natuurlijk ook een opdracht met het hoofdlijnenakkoord. Zojuist gaf ik het al aan wat betreft het verlagen van de productieplafonds: afijn, die afspraak hebben we gemaakt in de laatste derogatiebeschikking, dus dat is een feit. We hebben gezegd dat we ons aan de wet- en regelgeving houden. Maar waar het gaat om bijvoorbeeld de afroming, wil ik echt even kijken wat nu de situatie is. Wat is het doelgat dat er nog is? Dat zijn technische zaken, die we de komende weken op het departement even op een rijtje gaan zetten. Wat is de foto van dit moment? Waar staan we als we alle beleidssporen doorrekenen? Ik wil geen onnodige ingrepen doen. Dus als het noodzakelijk is, dan nemen we dit mee, maar ik ga er wel echt even kritisch naar kijken. Er zitten echt goede dingen in het plan-Adema. Daarmee ben ik het helemaal eens. Het is ook fijn dat het breed draagvlak heeft. Dan weten we in ieder geval dat we daar sowieso mee aan de slag kunnen.

De voorzitter:

Mevrouw Nijhof-Leeuw. Iedereen die zijn vinger heeft opgestoken, staat genoteerd. Maar we moeten een hele lijst af.

Mevrouw Nijhof-Leeuw (PVV):

Nog heel even over de gasvormige verliezen. Ik heb namelijk begrepen dat het inmiddels om een ministeriële regeling gaat. Ik ben benieuwd wat de conclusies zijn, als de Minister daar met het departement naar gekeken heeft. Ik zou dus toch wel om een kleine toezegging willen vragen, namelijk dat zodra er een verdere uitwerking is, de Kamer daar middels een brief van op de hoogte gesteld wordt.

De voorzitter:

Mevrouw de Minister.

Minister Wiersma:

Dat zeg ik toe. Bij dezen.

De voorzitter:

Dan wordt deze toezegging genoteerd door onze griffier. Dank u wel. Dan gaan we naar meneer Holman.

De heer Holman (NSC):

Voorzitter. Even ter verificatie. Ik begrijp dat de 10%-verlaging van het mestplafond een politiek feit is, waar we naar moeten handelen. Ik zie ook de derogatiebeschikking. Ik denk dat we kans maken om daar wat op te regelen. Ik denk dat het mestplafond een gegeven is. Deelt de Minister die mening?

De voorzitter:

Mevrouw de Minister.

Minister Wiersma:

Zoals ik aangaf, zijn dit onderdelen van vaste afspraken. Dus dat ligt er en daar hebben we ons aan gecommitteerd.

De heer Holman (NSC):

Nog een vraag, voorzitter. U hebt het over met iets onder de arm naar Brussel gaan.

De voorzitter:

Ik ga met niks onder de arm naar Brussel. U moet de vraag aan de Minister stellen via de voorzitter.

De heer **Holman** (NSC):

De Minister gaat waarschijnlijk naar Brussel met iets onder de arm. Vragen die in Brussel gesteld gaan worden aan de Minister, zijn ongetwijfeld: hoe gaat u de instandhouding van de natuur vormgeven en hoe gaat u de doelen van de Nitraatrichtlijn wat betreft water halen, hoe gaat u dat doen? Wat is het antwoord van de Minister daarop?

De **voorzitter**:

Mevrouw de Minister.

Minister **Wiersma**:

Dank, voorzitter. Dank ook aan de heer Holman voor deze vraag. Ik denk echt dat dit onderdeel is van de uitwerking van het pakket. Er is ook een publicatie gepubliceerd over nitraat, over het grondwater. Nou ja, dat ziet er goed uit. Wat betreft het oppervlaktewater weten we dat er nog stappen te zetten zijn. Wat betreft de landbouw zie ik ook mogelijkheden voor een koppeling met de ANLb-middelen die er zijn, om daar ook aan te werken. Dit is echt onderdeel van het totaalpakket waar wij nu echt heel rap mee aan de slag moeten om dat uit te werken. Ik denk dat ik na de zomer de vraag van de heer Holman beter, concreter kan beantwoorden.

De **voorzitter**:

Dat wordt nog even wachten, meneer Holman. Meneer Pierik.

De heer **Pierik** (BBB):

Ik heb toch nog even een vraag over die gasvormige verliezen. Ik begrijp dat de Minister de Commissie van Deskundigen Meststoffen erbij wil betrekken om te kijken wat voor impact die gasvormige verliezen hebben, ook in relatie met excretiefactoren. Is de Commissie van Deskundigen Meststoffen de meest aangewezen organisatie om dat te doen of wil de Minister ook andere wetenschappelijke rapporten betrekken bij dit onderwerp?

De **voorzitter**:

Excellentie.

Minister **Wiersma**:

Voor de heer Pierik: de CDM is natuurlijk wel het vaste adviesorgaan van het Rijk. Dus bij advisering rondom mestzaken is het gebruikelijk dat de CDM daarin ... Het is ook de Commissie van Deskundigen Meststoffenwet. Dus ja, dat is wel het eerste orgaan waar wij advies ophalen.

Mevrouw **Vedder** (CDA):

Als ik het goed heb begrepen, heb ik de Minister horen zeggen dat het gedogen van overschrijding van een mestplafond of gebruiksnorm in ieder niet im Frage is. Dat antwoord begrijp ik ook, want we wonen in een rechtsstaat en dus hebben we ons te houden aan de wet. Ik zou de Minister graag willen vragen wat ze zou zeggen tegen de boeren die tussen nu en acht weken hun mest gaan uitrijden en die zich nu al in de situatie bevinden dat ze hun mest niet kwijt kunnen. Ik heb er heel veel begrip voor dat we nog geen uitgewerkt plan hebben liggen. Dat snap ik ook volkomen. Dat dat na het zomerreces zo snel mogelijk komt, vind ik hartstikke fijn. Maar ik weet ook hoe groot de onzekerheid is bij de categorie boeren die nu met een mestoverschot zitten, die dat gewoon domweg niet kwijt kunnen. Ik ben dus heel benieuwd wat de Minister deze mensen zou willen meegeven.

De **voorzitter**:

Excellentie.

Minister Wiersma:

We houden ons natuurlijk aan de wet. Waar het gaat om overschrijding van productieplafonds – dat hebben we in het verleden natuurlijk ook gezien – maken we een plan om weer in overeenstemming te komen daarmee. Dus dat je die nooit zult overschrijden, kun je nooit zeggen. Dat weet mevrouw Vedder ook, denk ik. De problemen op de bedrijven zijn groot. Ik ben me daar ook van bewust. Ik heb zelf ook op een boerderij gewoond, dus ik weet hoe dat landt op een boerenerf, wat dat betekent en wat voor stress daarbij komt kijken. Dat hoeft niemand mij te vertellen, want ik ben me daar heel goed van bewust. Maar ik kan in deze twee dagen nog niet met een concrete oplossing komen. We gaan deze zomer kijken of we echt kortetermijnmaatregelen kunnen bedenken. Dat zit voor een deel in het vergroten van de plaatsingsruimte. Als de gesprekken in Brussel goed zijn, bijvoorbeeld wat betreft de met nutriënten verontreinigde gebieden, zou dat lucht kunnen geven. Maar dat kan ik op dit moment echt nog niet direct zeggen, dus ik zou tegen de agrariërs zeggen: hou vol.

De voorzitter:

Mevrouw Bromet en dan de heer Van Campen.

Mevrouw Bromet (GroenLinks-PvdA):

Ik heb respect voor de Minister, die vandaag voor het eerst hier zit, maar ik heb toch ook het idee dat zij nog een beetje in sprookjeswonderland leeft. Wij hebben het hier in de Kamer gehad over het plan-Adema. Dat zijn pijnlijke maatregelen. Zelfs als we dat plan zouden uitvoeren, zouden we niet kunnen voorkomen dat er straks bij alle boeren nog vee af moet om aan de normen te voldoen. Dat is een discussie die we nu nog niet voeren, maar die heel pijnlijk gaat worden. Heeft de Minister er wel enig idee van dat dat op het programma staat? Ze doet net alsof ze nu opnieuw gaat beginnen, maar wij zijn al veel verder. We hebben haast. Er liggen al een heleboel ideeën. Ik vind dat de Minister toch nog heel veel zegt «nou, ik ga eens kijken wat ik wel doe en wat ik niet doe», terwijl dat wat er wél ligt eigenlijk al te weinig is.

Minister Wiersma:

Zoals ik zojuist ook zei: er liggen goede bouwstenen en die nemen we allemaal mee. Het plan-Adema is daar een cruciaal onderdeel van, maar ik wil dat echt bezien in een totaalpakket met ook de uitwerking van het hoofdlijnenakkoord. Het moet wel echt in een totaal passen. Wij gaan dat meenemen in de uitwerking. Ik zit hier op mijn tweede dag als Minister. Ik heb nog niet de tijd gehad om al concreet antwoord te ontvangen op heel veel vragen die ik heb. Dit is dus iets waarmee ik later bij jullie zal terugkomen. Maar het plan-Adema is een vertrekpunt en daar staan heel goede dingen in, met de kanttekening die ik zojuist noemde. We willen dat bezien in een totaalpakket, waarmee we na de zomer bij jullie komen.

De heer Van Campen (VVD):

Ik wil ook mijn waardering uitspreken in de richting van de Minister, want ga er maar aan staan: net beëdigd en meteen al een mestdebat. Dat is niet bepaald het meest lichtvoetige beleidsonderwerp binnen de portefeuille van deze Minister en überhaupt van de leden van het kabinet. Voorzitter. We weten dat hierna een tweeminutendebat komt. Ik vind dat de Minister de ruimte moet krijgen om zich de komende tijd met haar departement te verdiepen in de betreffende thema's. Ik zeg er tegelijkertijd ook bij, toch een beetje in navolging van mevrouw Bromet: wij hebben als Kamer dit debat natuurlijk al vaak en veel met elkaar gevoerd. Het is een trein die niet op gang hoeft te komen; het is een trein die eigenlijk al op heel hoge snelheid rijdt.

Ik zou de Minister dus het volgende willen vragen. Ik weet dat ongeveer 1.400 veehouders zich hebben ingeschreven voor de Lbv-plusregeling. Ik vind het ook heel logisch dat de Minister eerst wil kwantificeren wat dat oplevert en dat zij kritische vragen heeft gesteld over het wetsontwerp dat haar ambtsvoorganger naar de Raad van State heeft gestuurd. Ik zou de Minister willen vragen om wel haast te maken, gelet op de urgentie, omdat we volgens de derogatiebeschikking al vanaf 2025 aan de verlaging van de excretieplafonds moeten voldoen. Afroming van fosfaatrechten en dierrechten is ook voor mijn fractie een graat in de keel, maar het is de andere kant van de medaille waar het gaat om het verlagen van de excretieplafonds. Daar legt de Minister zich terecht bij neer. Dat is Europese wet- en regelgeving. Maar daar hoort ook afroming van die rechten bij. Ik snap dat de Minister zich verdiept in de thematiek en vragen uitzet, maar ik zou haar ook willen vragen op welk moment zij naar verwachting daarover een besluit neemt of wanneer zij die wetten naar de Kamer zal sturen.

De voorzitter:

Dit was wel een hele lange interruptie, een hele bijbeltekst.

Minister Wiersma:

Ik herken de dingen die de heer Van Campen zegt, ook wat betreft de Lbv en de Lbv-plusregeling. Daar moeten we echt werk van maken, dus daar moeten we gewoon zo snel mogelijk in de uitvoering mee aan de slag. De voorstellen met betrekking tot afroming liggen nu ter advisering bij de Raad van State. Op het moment dat die met een advies komt – dat wordt ergens in augustus verwacht – is dat mooi in lijn. Dan zijn wij al heel ver met het uitwerken van het hoofdlijnenakkoord, dus dan kunnen we dat totaalpakket ook zien. Zodra het advies er is, zal ik dat met jullie delen. We kunnen dat dan gelijk meenemen in het totaalpakket en ook aangeven hoe we dat in het licht van het hoofdlijnenakkoord zien. Dat komt dus op zeer korte termijn naar jullie toe.

De heer Van Campen (VVD):

Afrondend. Dank voor het antwoord van de Minister. Ik denk dat deze Minister hier een Kamer treft die zich collectief heel erg grote zorgen maakt over de situatie op de mestmarkt en voor individuele veehouders. De Minister is nieuw en we zullen moeten leren kennen waar haar prioriteiten liggen, maar zij vindt hier in ieder geval een Kamerlid dat graag gerustgesteld wil worden dat we de maatregelen nemen en dat de zorgen die hier breed worden gevoeld, aan bod komen. Ik hoop die geruststelling vandaag ook van de Minister te ervaren.

Minister Wiersma:

Die urgentie wordt zeker gevoeld. Ik hoop echt dat dat duidelijk is. Ik ben ook nauw betrokken geweest bij het wetsontwerp fosfaatrechtenstelsel. Daarbij was er aanvankelijk een forse overschrijding van het fosfaatrechtenplafond. Het melkveefosfaatplafond bestond op dat moment nog uit 84,9 miljoen kilogram fosfaat. Na afschaffing van het melkquotum met een gebrek aan sturingselementen in de vorm van dierrechten, zijn dat fosfaatrechten geworden. Toen was de mening dat boeren met die fosfaatrechten ruimte zouden kunnen hebben, door efficiënter met fosfaat om te gaan, om meer vee of melk te kunnen produceren. Maar uiteindelijk is na het fosfaatreductieplan gebleken – dat heeft ook te maken met de excretieforfaits, die om allerlei redenen nu nog niet geactualiseerd zijn – dat er niet 84,9 miljoen kilogram fosfaat geproduceerd werd, maar ergens in de 70 miljoen kilogram. Dat zat dus ver onder het plafond. Dat heeft in de sector heel diep ingegrepen. Dat heeft echt veel leed gekost. Dat was nog voordat de Programmatische Aanpak Stikstof viel. Daarom wil ik het zorgvuldig doen. Ja, wat we moeten doen, moeten we doen, maar ik wil

echt voorkomen dat we twee keer zo hard ingrijpen als nodig is. Daarom wil ik ook de zorgvuldigheid waarborgen. De urgentie is er zeker, maar ook zorgvuldigheid is nodig. Ik heb tijd nodig – ik zal dat overigens wel binnen de kortst mogelijke tijd doen – om zo goed mogelijk al die cijfers op een rij te zetten. Ik heb zelf ook echt heel veel vragen, waar ik heel graag met het departement over in gesprek wil gaan. Maar goed, die vragen heb ik nog niet kunnen stellen omdat er ik er nog maar heel eventjes geweest ben.

De voorzitter:

Meneer Van Campen, uw laatste interruptie.

De heer Van Campen (VVD):

Ik snap het. Volgens mij is ons er juist alles aan gelegen om ingrepen te voorkomen. De Minister spreekt over een ervaring uit het verleden waarbij we te laat waren. Bij het fosfaatrechtenstelsel waren we te laat en was een korting nodig. Terecht is de Minister kritisch op data die misschien achteraf niet bleken te kloppen. Het is heel goed dat zij die zorgvuldigheid betracht. Alleen, hier is juist sprake van de noodzaak tot het nemen van maatregelen om zo'n korting te voorkomen. Ik hoop dat de Minister zich heel goed realiseert dat dit een geruststelling is waar deze Kamer, of in ieder geval ikzelf en mijn fractie, naar op zoek zijn.

Minister Wiersma:

Ja, ik realiseer mij dat. Geen zorgen.

Mevrouw Beckerman (SP):

Het is de tweede dag voor deze Minister en zij zit meteen al in de mest, gewoon bijna letterlijk in de shit. Ik denk dat de Kamer heel veel sympathie ervoor heeft dat de antwoorden nu nog niet concreet kunnen zijn. Dat is logisch. Tegelijkertijd merk ik bij mijzelf dat het ook onbevredigend is dat we straks twee maanden met reces gaan en vervolgens terugkomen op een moment waarop er al letterlijk geen mest meer mag worden uitgereden. Ik zou een advies willen vragen aan de Minister. Zouden we hier niet, ook als Kamer, weer eerder over moeten spreken? De tweede dag, dat snappen wij. Maar twee maanden wachten is ook wel heel erg lang. Deelt de Minister het gevoel dat twee maanden wachten niet echt het gevoel van urgentie is dat nu nodig is, terwijl dat zwaard van Damocles boven zo veel mensen hangt?

Minister Wiersma:

Wij kunnen ook geen ijzer met handen breken. Wij gaan daar echt mee aan de slag. Als het gaat om die uitrijdata: dat loopt. Mocht dat geëffectueerd worden, dan wachten wij daar niet op als dat kan. Ik kan alleen geen ijzer met handen breken. Wij komen er op de kortst mogelijke termijn op terug. Als uw Kamer eerder terug wil komen: ik ben er wel.

De voorzitter:

Zijn er nog interrupties op dit blokje? Zo niet, dan gaan we verder met het tweede blokje. Lid Kostić.

Kamerlid Kostić (PvdD):

Voorzitter, ik had vanaf het begin mijn vinger omhoog.

De voorzitter:

Dan moet u 'm wat hoger steken. Ik heb 'm niet gezien. Als u even uw vingertje achter de microfoon omhoogsteekt, dan zie ik het niet.

Kamerlid Kostić (PvdD):

Ik was weer eens te bescheiden, blijkbaar.

Nee, maar ik wil eerst even iets checken. Dit is een blokje met suggesties van de Kamer, begreep ik. Ik had toch nog wel vragen over de oplossingen die de Minister voor zich heeft. Komen de integrale aanpak en de afspraken die zijn gemaakt nog, of moet ik u daar nu even aan herinneren?

Minister **Wiersma**:

Zoals ik zojuist zei, is de integrale aanpak echt iets wat binnen het hoofdlijnenakkoord uitgewerkt zal worden. In mijn inleiding gaf ik al aan dat dat iets is waar ik vandaag nog geen antwoord op kan geven. Met de uitwerking van het hoofdlijnenakkoord zal het aan jullie Kamer gepresenteerd worden.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Dan ga ik nu toch mijn interruptie gebruiken, want dit is geen bevreemdend, of eigenlijk geen enkel antwoord op de vraag die ik had gesteld. Mijn vraag is of de Minister de verschillende afspraken die zijn gemaakt over het halen van natuurdoelen, milieudoelen en de doelen van de Wet dieren et cetera in ieder geval respecteert en of ze begrijpt dat we die moeten halen. Gaat ze ook kijken naar maatregelen die bijdragen aan het behalen van al die doelen in plaats van dat we steeds aan kokerbeleid gaan doen, waarbij wordt gekeken naar deelproblemen in plaats van naar het hele plaatje en naar alle problemen die opgelost moeten worden?

Minister **Wiersma**:

Uiteraard is een integrale aanpak goed, daar waar zo veel mogelijk koppelkansen liggen. RENURE is daar ook een voorbeeld van. Dat kan én gasverbruik voorkomen, omdat er minder kunstmest geproduceerd hoeft te worden, én het is gunstig op het gebied van ammoniakemissie. Daar waar maatregelen te nemen zijn die op alle gebieden positief bijdragen, zullen wij daar uiteraard zo veel mogelijk naar kijken. Dat is niet altijd mogelijk. We weten bijvoorbeeld ook dat de reductie van stikstofemissies en de reductie van broeikasgasemissies soms ook hand in hand gaan, maar dat is niet in alle gevallen zo. Ik denk dus dat we de brede mix aan maatregelen open moeten houden.

Om terug te komen op het eerste deel van uw bijdrage: ik heb gezegd dat wij de wet en de wettelijke kaders onderschrijven. Daarbinnen bewegen wij ons met onze voorstellen.

De **voorzitter**:

Dank u wel. Wij gaan nu ... Het lid Kostić? Dit is uw derde interruptie.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Derde?

De **voorzitter**:

Ja. U moet me dankbaar zijn dat ik u net afkapte, want anders had u er al twee aan uw broek gehad. Mensen denken vaak: waarom kapt hij diegene af? Maar ik hou die 30 secondenregel vaak in de gaten voor leden. Daar kan ik ze mee redden, omdat daarmee een tweede interruptie wordt voorkomen.

We gaan naar blokje twee, maar ik heb eerst een vraag aan mevrouw de Minister. Kijk, we zouden om 17.00 uur stoppen. Er is geen tweede termijn, maar we willen niet te ver uitlopen. Heeft u voor die twee blokjes nog lang nodig, mevrouw de Minister?

Minister **Wiersma**:

De twee andere blokjes zijn wel kleiner.

De **voorzitter**:

Oké. Dan gaan we beginnen. We zullen iets uitlopen, maar dat mag ook. Het lid Kostić.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Ik gebruik toch maar mijn derde interruptie, want dit is echt even belangrijk. Ik mis van de Minister een ideologisch beeld. Welke soort landbouw ziet zij voor zich over vier jaar, als zij klaar is? Wat wil ze bereikt hebben met betrekking tot al die afspraken op het gebied van water, milieu en dieren? Ik begrijp dat zij nu niet ingaat op alle individuele maatregelen, maar ik wil wel van haar horen wat zij over vier jaar voor zich ziet op al die gebieden.

Minister **Wiersma**:

Ik loop al een tijdje mee in het landbouwbeleid. Er is in de afgelopen jaren heel veel gedaan op al die gebieden. Ik weet dat er nog heel veel stappen gezet worden met innovaties in alle sectoren, ook op dit moment. Dat is ontzettend mooi. Ik denk dat wij alle vormen van landbouw koesteren, of het nou biologische of hooginnovatieve landbouw is; volgens mij hebben we het allemaal nodig. Het is aan ons om daarin met faciliterend beleid te komen. Maar als het lid Kostić bedoelt of wij kiezen voor één type landbouw, dan is daarop mijn reactie dat dit kabinet er voor alle vormen van landbouw is.

De **voorzitter**:

Ik wil de Minister vragen om terug te gaan naar blokje twee, over de beëindigingsregeling.

Minister **Wiersma**:

Dank, voorzitter. Daar zijn verschillende vragen over gesteld door verschillende partijen, waaronder D66, VVD, de heer Grinwis, die hier helaas niet aanwezig is, en de heer Flach. Die had er ook al aan gerefereerd. In het hoofdlijnenakkoord staat een ruimhartige, langdurige stoppersregeling. Ik heb er veel over gehoord. Verder onderschrijf ik ook wat mevrouw Vedder daarover zei, namelijk dat je op dit moment zelfs boeren ziet stoppen van wie je niet zou verwachten dat zij eraan toe zijn om dat bedrijf op te geven. Ik hoop dat we met het nieuwe beleid straks toch weer perspectief kunnen bieden aan dat soort boeren die verder willen. Maar als het gaat om een vrijwillige uitkoopregeling: daar gaan we in voorzien.

Ik ben als bestuurder van de provincie Friesland ook bedrijven tegengekomen met weinig toekomstperspectief, omdat er bijvoorbeeld geen opvolger is en het in de huidige situatie lastig is om het bedrijf te verkopen. Zij zeiden tegen mij: wij kunnen niet meedoen met een regeling. Dat sluit wel heel erg aan bij kijken naar het autonome vermogen in de sector. Dat gaat om de vraag: waar kunnen we zo veel mogelijk ruimte creëren door daarbij aan te sluiten? Maar voor boeren die eigenlijk nog niet aan stoppen toe zijn en die nog goede bedrijven hebben, hoop ik echt dat we met elkaar gewoon toekomstperspectief kunnen creëren. Dat staat voor mij voorop.

Kort samengevat, want ik moet natuurlijk ook op de tijd letten: die ruimhartige regeling komt er wel. Maar hoe we die precies gaan invullen, is weer zo concreet dat we daarop terugkomen. Of dat die eerder geraamde 4 miljard van de 5 miljard wordt ... De financiële situatie waar we nu mee te maken hebben, is anders, dus dat komt in de uitwerking terug. Daar gaan we goed naar kijken, maar die komt er zeker. Dat zeg ik ook tegen de bedrijven die mij al eerder hierover benaderd hebben. Daarmee hoop ik ruimte te creëren.

De **voorzitter**:

Dit was ook al het einde van uw blokje? Dank u wel.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Ja, ik ga toch maar even. De Minister had het net over «het zorgvuldig doen» en gaat straks van alles voorleggen aan experts. De Minister heeft het daarbij eigenlijk alleen maar over de belangen van de sector, maar zij heeft ook andere belangen mee te wegen, ook wettelijk gezien. Dan gaat het bijvoorbeeld over de belangen van gewone burgers, die straks, als we de mestverwerkingscapaciteit gaan opschalen, moeten leven naast nog meer mestfabrieken. Er is nu al sprake van burgers die klagen over geluidsoverlast en gevaar voor de gezondheid. En dan zijn er natuurlijk nog de dieren, die in de ellende zitten. Gaat de Minister de maatregelen die zij straks gaat maken, ook toetsen op hun bijdrage aan meer dierenwelzijn en of ze rekening houden met de gezondheid van mensen?

De voorzitter:

Dat was de laatste interruptie voor het zomerreces van het lid Kostić.

Minister Wiersma:

In het kader van de Wet dieren gaan we daar natuurlijk nog uitwerking aan geven, waar dat vooral in terugkomt. Ik denk dat het Ministerie van IenW uiteindelijk vooral over de emissies met betrekking tot de gezondheid van dier en mens gaat. Er werd net ook veel gezegd over mest, veel mest. Maar het zijn bouwstoffen en als het uiteindelijk gaat om emissies, dan is ook de landbouw er veel aan gelegen om zo weinig mogelijk verliezen te hebben op een bedrijf. Als het gaat om dat soort emissies: daar werken we aan, daar hebben we ook al concrete plannen voor en daar liggen ook al bouwstenen voor. Ik noem de Afrekenbare Stoffenbalans. Dus als het gaat om de gezondheid en dat soort emissies, dan is er altijd een integrale afweging. Ik zie dat dat niet helemaal het gewenste pad is van het lid Kostić. Maar goed, vanuit deze kant kijken wij wel hoe we de doelen kunnen bereiken en daarbij vindt een zo breed mogelijke afweging plaats.

Mevrouw Vedder (CDA):

Ik ben heel blij met het antwoord van de Minister op mijn vraag over de brede beëindiging. Ik zou graag aanvullend willen weten of deze regeling voor 1 januari van kracht zou kunnen gaan; dat hoop ik echt. En gaat de Minister dan ook in de zomer alvast het notificatieproces richting Brussel in gang zetten om die deadline ook te halen?

Minister Wiersma:

Op dit moment wordt alles in gang gezet om hieraan uitvoering te geven, maar ik kan niet toezeggen of we dat gaan halen. Maar we komen daarmee wel zo gauw mogelijk bij u terug.

De voorzitter:

Okidoki. Mevrouw de Minister, we gaan naar RENURE, het laatste blokje. De heer Van Campen zal heel blij worden van dat blokje. Hij heeft gelukkig geen interrupties meer, dus ga rustig uw gang.

Minister Wiersma:

Ik dacht al: wat is het rustig hier. Er is veel gesproken over RENURE, onder andere over de kosten daarvoor en de schulden die boeren daarvoor zouden moeten maken, en dat dat dan alleen met schaalvergroting zou kunnen. Er is gevraagd of de cijfers kloppen. Ik heb de cijfers zo niet paraat. Ik geloof dat de inschatting wel iets aan de ruime kant was. Ik wil benadrukken dat RENURE er nog niet is. Er ligt nu een voorstel van de Europese Commissie, maar we hebben er vanuit Nederland al heel lang een inzet op gepleegd om dat op het kleed te krijgen. Er is dus een zeer positieve grondhouding, omdat het op heel veel terreinen echt kan bijdragen als we het hebben over integrale afwegingen. Er is natuurlijk minder mestafvoer en er is minder aankoop

van kunstmest, en er zijn dus ook minder vervoersbewegingen over de weg. Dat pakt voor heel veel milieudoelen goed uit. Hoe het verdienmodel precies uitpakt, is ook afhankelijk van hoe dat geïmplementeerd en opgeschaald wordt. Volgens mij werd ook door een van de leden hier benoemd dat innovaties in het begin vaak relatief duur zijn, maar dat ze betaalbaarder worden op het moment dat er meer gebruik van wordt gemaakt. RENURE is een van de inzetten geweest van het vorige kabinet. Daar zal dit kabinet ook zeker op blijven inzetten.

Dan was er de vraag of we kunnen reflecteren op een uitspraak van Ruud Hendriks. Het is niet zo dat RENURE alleen interessant is voor de mestverwerkers en niet voor de boeren, want het wordt daar ook al toegepast, zoals net werd aangehaald. De technieken kunnen zowel door boerenbedrijven als mestverwerkers worden gebruikt. Zoals ik net ook al zei: ik heb de cijfers nog niet helemaal paraat, maar het hangt ook van de implementatie en opschaling af. Dit was in zekere zin dezelfde vraag. Dan had het lid Kostić nog de vraag of we kunnen garanderen dat er geen belastinggeld naar RENURE gaat. In het hoofdlijnenakkoord hebben we natuurlijk middelen gereserveerd voor innovatie, maar ook voor de opkoopregeling. Daar gaan we plannen voor maken. Wat ons betreft is RENURE daar een onderdeel van. Het is ook in lijn met de inzet van het vorige kabinet. Ik weet bijvoorbeeld ook dat er in Friesland een breed aangenomen motie ligt om te kijken of er op de kortst mogelijke termijn een pilot uitgevoerd kan worden met RENURE, omdat iedereen daar heel enthousiast over is. Er gaat hoe dan ook wel belastinggeld naartoe. Er was ook een vraag over het mineralenconcentraat, namelijk of dat van 1 februari tot half september op zandgrond en tot eind september op kleigrond kan worden uitgereden. Op dit moment is RENURE nog niet toegestaan. Het is er nog niet. Er ligt een voorstel vanuit de Europese Commissie. Mineralenconcentraat mag van 16 februari tot 31 augustus op grasland uitgereden worden en van 16 februari tot 31 juli op bouwland, en onder bepaalde voorwaarden iets langer, namelijk tot 15 september. Zodra RENURE er is, komen we daarop terug, maar het is op dit moment nog een voorstel. Dit was overigens een vraag van het lid Nijhof, maar die is er ook niet meer, zie ik.

De laatste vraag is van mevrouw Beckerman. Zij vroeg hoe ik in RENURE sta. Ik denk dat de antwoorden op de vorige vragen al een beetje een tipje van de sluier hebben opgelicht. Nederland heeft zich jarenlang ingespannen om dit mogelijk te maken. Kunstmestvervangers dragen bij aan heel veel verschillende doelen. Ik ben heel blij met het voorstel dat is gepubliceerd om het gebruik van RENURE mogelijk te maken. Op dit moment werk ik aan de voorbereidende werkzaamheden die met jullie gedeeld zijn in de brief van 24 april jongstleden om de toepassing ook in Nederlandse wet- en regelgeving mogelijk te maken. Dan kunnen we daar dus echt concreet handen en voeten aan geven, zodra de Europese Commissie dat mogelijk maakt.

Dat was de laatste vraag die ik in mijn mapje had. Dank.

De voorzitter:

Dank u wel, mevrouw de Minister. Er zijn vier interrupties. Sorry?

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Gaan we niet eerst het rondje onbeantwoorde vragen doen?

De voorzitter:

Ja, maar ik ga even het rijtje langs. We beginnen met mevrouw Beckerman.

Mevrouw **Beckerman** (SP):

Het is natuurlijk het eerste debat, dus ik probeer het vriendelijk te doen, maar ik heb hier wel moeite mee. We hebben gezien dat dit ook door het

vorige kabinet als wondermiddel werd gepropageerd, maar we zien steeds meer signalen: let op, Tweede Kamer, kijk uit, let op je zaak. Denk aan de kop van Het Financieele Dagblad: «Gesjoemel en raadsels rond wondermiddel tegen mestcrisis». Dat legde ook een citaat voor van Follow the Money: kijk nou uit, want je bent straks weer volgende problemen aan het creëren.

Waar ik moeite mee heb – dat leg ik toch aan de Minister voor – is als je zegt dat we er wel belastinggeld aan gaan uitgeven, maar dat je die cijfers niet paraat hebt. Ik snap dat het misschien niet nu kan, op de tweede dag, maar zou de Minister de Kamer dan toch schriftelijk een wat inhoudelijkere reactie kunnen sturen om op al die aspecten in te gaan?

Minister Wiersma:

De meningen zijn vaak verdeeld over innovaties. Het is natuurlijk geen verplichting om dit te gaan doen. Het is een van de instrumenten die in de instrumentenkoffer zitten, die een oplossing kunnen bieden voor bedrijven die daar heil in zien. Ik weet dat boeren uiteindelijk ondernemers zijn, dus die zullen zelf dat plaatje ook rondrekenen om te kijken of dit een oplossing kan zijn. We kunnen daarover wel meer informatie op papier zetten, want ik vind het zelf ook wel mooi om er even een mooi overzicht van te maken. Dat zeg ik toe.

De voorzitter:

Kijk eens aan, mevrouw Beckerman. U hebt geen interrupties meer.

Mevrouw Beckerman (SP):

Nee, maar bij een toezegging hoort een datum en die wil ik er dan wel graag bij.

De voorzitter:

Zeker. Dat is het volgende. Dat vragen wij altijd netjes. Bij de meeste toezeggingen heeft ze het er al zelf bij gezegd.

Minister Wiersma:

Ik hoor dat het het handigst is bij deze toezegging dat het onderdeel is van het totaalpakket, dus dan komen we daar na het reces op terug, maar dan maken we hier een speciaal onderdeel van.

De voorzitter:

Na het reces is heel breed.

Minister Wiersma:

Voor Prinsjesdag.

De voorzitter:

U hebt een paar keer gezegd: kort na het reces. Dan neem ik aan dat het twee of drie weken is, in ieder geval voor het herfstreces.

Minister Wiersma:

Excuses daarvoor. Ik heb zelf geen reces, dus ik weet helemaal niet wanneer die datums zijn. Voor Prinsjesdag.

De voorzitter:

Dat is een concretere toezegging. Dank u wel. Dan gaan we naar de heer Flach.

De heer Flach (SGP):

Meestal sluit de Minister af met een blokje varia, maar dat was er nu niet. Misschien is dat de reden dat ik het antwoord op drie vragen gemist meen te hebben. Die zal ik heel kort herhalen. Een vraag was of de afroaming van

de sectorplafonds voor pluimvee en varkens wel reëel is. Een andere vraag ging over de flexibiliteit bij veehouders die al een saneringsbeschikking hebben en tegen de deadline aanhikken. De derde vraag is of de Minister afspraken gaat maken met medeoverheden over mestverwerking en opslag, omdat daar nogal het een en ander aan de hand is met vergunningverlening.

Minister Wiersma:

Die tweede vraag had ik in de vorige termijn niet meegekregen. Wat betreft vergunningverlening: die bevoegdheid ligt inderdaad bij de provincies. Ik weet dat daar grote problemen zijn, want ik ben zelf net provinciebestuurder af. Daarover gaan we ook in gesprek met de provincies. Dat kan een barrière zijn. We zien het belang dat de vergunningverlening weer op gang komt, maar dat vereist denk ik ook een goed pakket en een uitgeschreven hoofdlijnenakkoord. Even kijken. Wat was uw eerste vraag?

De heer Flach (SGP):

Dat ging ook wel heel snel. Ik had gezegd dat er 30% afroming is bij de overdracht van productierechten. Dat geldt dus ook voor de varkens- en de pluimveehouderij. Maar die produceren nu al onder hun sectorplafonds. De vraag was of het dan wel reëel is om ze mee te nemen in dat wetsvoorstel.

Minister Wiersma:

Dit is een hele concrete vraag. Dat ga ik echt bekijken. Dit is natuurlijk wel onderdeel van het plan-Adema. In dat licht gaan we daar de komende tijd naar kijken. Ik wil wel even benadrukken dat we de sectorplafonds landelijk hebben afgesproken en dat Europa vooral kijkt naar het landelijke totaalplafond. Dit is echt iets specifiek waarvan ik ook zeg dat ik daar nu niet op vooruit kan lopen. Dat is iets wat ik deze zomer, de komende weken, echt goed wil bekijken.

De voorzitter:

Wanneer worden deze vragen beantwoord? Nog tijdens het reces of neemt u dat mee na het zomerreces?

Minister Wiersma:

Dit is onderdeel van de uitwerking van het plan.

De voorzitter:

Dat is goed, prima. Het lid Flach.

De heer Flach (SGP):

Dit is dan mijn laatste interruptie. Die tweede vraag had de Minister gemist. Die herhaal ik graag nog even, maar meer als een soort aanmoediging. Er zijn veehouders die al die saneringsbeschikking hebben gekregen en die echt met die deadline voor het afvoeren van de mest zitten. Mijn vraag is of de Minister daar flexibel mee zou willen omgaan.

Minister Wiersma:

Ja, excuses. Ik had die vraag inderdaad nu voor de tweede keer laten liggen. Dat is helaas wel onderdeel van de staatssteunbeschikking, in die zin dat het opheffen van de productiecapaciteit daar onderdeel van uitmaakt. Wij zijn daar wel aan gebonden in het kader van staatssteun, dus ik kan niet zeggen: laat dat maar even staan. Maar goed, wat we al gaandeweg besproken hebben bij de opslag is dat we daar wel mee bezig zijn. Maar dat zal in die zin voor deze bedrijven niet veel ruimte bieden, verwacht ik, omdat dit onderdeel is van de staatssteunregels.

De **voorzitter**:

Er waren ook nog een aantal vragen van het lid Kostić open blijven staan. Zij heeft geen interrupties meer.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Ja, helaas.

De **voorzitter**:

Mevrouw Vedder, ik kom eraan. Ik doe het altijd in volgorde van binnenkomst.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Ik kom nu alleen nog terug op de vragen die niet beantwoord zijn en dan begin ik bij de vragen over RENURE. Ik had een aantal zorgen over RENURE benoemd, zoals over de onzekerheid van technieken. Dat blijkt ook uit een aantal pilots. Er zijn ook zorgen over desinvesteringen en over de lock-ineffecten, dus dat boeren moeten investeren en afhankelijk worden van de grote hoeveelheden mest en dus in dat systeem blijven zitten. Het remt ook de overgang naar een gezonde landbouw. Het zou ook andere groene doelen op het gebied van natuur en dierenwelzijn kunnen afremmen. En er is de fraudegevoeligheid. Kan de Minister nu met zekerheid al die zorgen wegnemen of zegt zij dat zij daar nog even goed naar moet kijken en dat zij daarop terugkomt na het zomerreces?

Minister **Wiersma**:

De effecten nemen we mee bij de uitwerking van RENURE, dus daar komen we op terug. Volgens mij heb ik zojuist in principe wel geantwoord op die andere vragen. De effecten nemen we mee bij de uitwerking van RENURE.

De **voorzitter**:

Ik ga dadelijk nog de toezeggingen voorlezen, het lid Kostić. Daar staat ook bij dat het voor Prinsjesdag komt. Dat wordt allemaal voorgelezen, dus geen zorgen daarover. Mevrouw Vedder nog, ten slotte.

Mevrouw **Vedder** (CDA):

Ja, ik had ook een onbeantwoorde vraag, die net al een beetje beantwoord is. Die ging over het uitstel van de sloopverplichting van de Lbv en de Lbv-plus. Ik hoorde net Minister Wiersma antwoorden dat deze botst met de staatssteun. Dat is ook precies waar ik naar vroeg. Maar het is wel een belofte die is gedaan in het hoofdlijnenakkoord. Daar staat in dat boeren die gebruikmaken van de Landelijke beëindigingsregeling, Lbv en Lbv-plus, uitstel krijgen van de sloopverplichting totdat de mestmarkt weer stabiel is. Moet ik daar dan de conclusie uit trekken dat dit stuk van het hoofdlijnenakkoord niet is gelukt?

De **voorzitter**:

Wij zeggen altijd: de Minister van LVVN. We zeggen nooit: Minister Wiersma. Privé is het Femke Wiersma, maar hier is het voor u: de Minister van LVVN. Zo doen we dat, als we de Minister aanspreken. Mevrouw de Minister.

Minister **Wiersma**:

Dank, voorzitter. Wat ik zojuist zei: dit zijn bestaande kaders op het moment dat we daar iets mee willen. Ik had dat even gemist uit het hoofdlijnenakkoord, maar ik ken dat verder inmiddels redelijk uit mijn hoofd. Dan is dat ook onderdeel van de gesprekken die we daar gaan voeren. We kunnen niet zomaar eenzijdig de verplichtingen en de afspraken die we gemaakt hebben verbreken, ook omdat we daarover nog echt wat vragen hebben. Maar het is wel onderdeel van de staatssteunre-

geling. Als we daarvan willen afwijken, dan zullen we daar ook het gesprek over gaan voeren.

De voorzitter:

Het lid Kostić, tot slot, want er is nog iets van u niet beantwoord, geloof ik.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Ja, daar gaan mijn vragen nu alleen even over.

De voorzitter:

Ja, maar wel kort, alstublieft.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Als de vragen waren beantwoord, dan waren we ook snel klaar.

De voorzitter:

Laten we daarom maar snel verdergaan.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Ja, oké. Er zijn drie vragen niet beantwoord. De eerste is ... Sorry, aan mijn rechterzijde wordt gesproken. Dat mag, maar laat mij dit heel even afmaken. Ik benoemde dat de mestfraude zo groot is dat het OM zich zorgen maakt en zegt dat we de veestapel moeten inkrimpen, omdat dat de enige oplossing is om die mestfraude onder controle te krijgen. Mijn vraag is welke maatregelen de Minister met het kabinet gaat nemen tegen de mestfraude.

Minister Wiersma:

Het OM-onderzoek dateert volgens mij uit 2018. Er zijn sindsdien al een aantal zaken gedaan, waaronder het realtime monitoren van mest. Het is natuurlijk van groot belang dat bedrijven de mestregelgeving naleven, ook bij een grote druk op de mestmarkt. Een onderdeel van het Plan van aanpak mestmarkt is een taskforce. Deze is gericht op monitoring en signalering van ontwikkelingen op de mestmarkt. Daarmee kunnen we ingrijpen en handhaven waar nodig. We blijven inzetten – dat deed het vorige kabinet ook – op gerichte regelgeving, het verbeteren van de naleving van regels en het terugdringen van mestfraude. Ik denk dus dat er sinds 2018 best wat ontwikkelingen zijn geweest en ook stappen zijn gezet. De ontwikkeling daarvan gaat nog steeds verder.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Ik noemde ook de NVWA, die in februari 2024 heeft gezegd dat de prikkel om te frauderen te groot is.

Maar goed, ik ga over naar de twee resterende vragen die niet zijn beantwoord. Waarom kan de kalversector nog steeds uitbreiden? En waarom worden in deze mestcrisis nog steeds kalfjes uit andere landen hiernaartoe gesleept? Wat vindt de Minister daarvan en is de Minister bereid zich maximaal in te zetten om zulke langeafstandstransporten te stoppen?

De voorzitter:

Ja, maar nu is het echt goed geweest, want u bent nu rupsje-nooit-genoege.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):

Maar ik ben de vragen aan het voorlezen die ik al had gesteld.

De voorzitter:

Alle vragen die niet zijn beantwoord, worden meegenomen; dat ga ik dadelijk ook voorlezen. We gaan nu afronden. We blijven niet iedere keer maar doorgaan.

Kamerlid **Kostić** (PvdD):
Dat is niet mijn schuld.

De **voorzitter**:
Nee, maar daarom geef ik u ook de kans, tot drie keer toe, om die vragen beantwoord te krijgen.

Minister **Wiersma**:
Wat betreft de kalveren: wij zijn onderdeel van de Europese Unie, dus wij functioneren op een Europese markt en in dat kader kunnen wij de import van kalveren niet verbieden. De randvoorwaarden aan het transport worden gesteld in de Europese Transportverordening. Zoals ook in het hoofdlijnenakkoord is opgenomen, is dat iets waar we naar gaan kijken, met name wat we kunnen doen met het langeafstandstransport van dieren. Daar zullen we ons dus voor inzetten binnen het hoofdlijnenakkoord. Daarin staat dit punt concreet opgenomen. We zullen daar ook inzet op plegen binnen Europa.

De **voorzitter**:
Dank u wel. Kostić?

Kamerlid **Kostić** (PvdD):
Ja, dit is de laatste vraag die nog niet beantwoord is. Ik had het ook over voedselzekerheid. Deze Minister is ook Minister van Voedselzekerheid. Er is een grote afname van bestuivers en er dreigt zelfs een tekort aan bestuivers voor ons voedsel. Ik had gevraagd wat de Minister hiervan vindt en wat ze eraan gaat doen.

De **voorzitter**:
Dit was echt de laatste. Alstublieft, mevrouw de Minister.

Minister **Wiersma**:
Dit kabinet kijkt anders naar de wenselijkheid van het aanpassen van de omvang van de veestapel en de veedichtheid. Voedselzekerheid is echt een speerpunt van dit kabinet. Daar gaan we ook op inzetten. Dat is ons standpunt ten aanzien daarvan.

De **voorzitter**:
Daar gaan we het bij laten. U gaat over de vragen en de Minister gaat over de antwoorden. Basta, einde oefening. Ik ga het nu voorlezen. Er is een toezegging gedaan.

- De Minister van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur zal de Kamer voor Prinsjesdag informeren over de stand van zaken met betrekking tot gasvormige verliezen en – dat woord kan ik ook niet meer horen na vandaag – RENURE, en ingaan op de resterende vragen die gesteld zijn tijdens het debat.

Zo gaan we het doen. Daar zit alles bij, mevrouw Kostić. Is dat akkoord, mevrouw de Minister? Omdat we geen tweede termijn hebben, geef ik nu het lid Bromet even de kans om een tweeminutendebat aan te vragen.

Mevrouw **Bromet** (GroenLinks-PvdA):
Ja, voorzitter. Ik heb twee weken geleden al een vooraankondiging gedaan van een tweeminutendebat vanavond. Die wil ik graag handhaven.

De **voorzitter**:

Kijk, dat wordt allemaal doorgeleid naar de Griffie plenair. Mevrouw de Minister, u hebt nu twee vuurdopen doorstaan: de hoorzitting en ook dit eerste debat. Ik sluit me aan bij verschillende woordvoerders. Ik vind het ook knap hoe u dat doet binnen twee dagen. Dat zou heel veel mensen niet gelukt zijn. Het was bijna niet te merken dat u pas twee dagen Minister bent. Het is logisch dat nog niet alle vragen beantwoord kunnen worden. Heel veel succes. Ik wens de Minister ook een gezegende zomer. Denk ook aan uw gezin en uw dieren, zodat u niet alleen maar opgaat in het werk, want het gezin blijft altijd het belangrijkste wat er bestaat.

Ik dank de mensen op de publieke tribune en ook de mensen thuis, de Kamerbode en de Dienst Verslag en Redactie. Hartelijk dank aan de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en onze trouwe griffier. Ik wens iedereen een heel gezegende zomer toe. Kom allemaal veilig weer terug. Ik dank jullie allemaal. Een gezegende avond.

Sluiting 17.12 uur.